

به ناوی هۆنەر

کۆتاری فەرھەنگی، ئەدەبی و کۆمەڵگەیی
هۆنەر
زانکۆی کوردستان، سنه

گوڤاری فرهنگي، ئهدهبي و کومه لايه تبي هونه

ژماره ي سيهه م*

تايهه نامه ي زمانه ي دايمي ۱

خاوه ن ئيمتياز: زانکوي کوردستان - کوليتزي زمان و ئهدهب

سه رنوسه ر: ئيحهسان ميره كي

به رپرس: سو ما حه بيب زاده

ماموستاي راويژكار: دوكتور يادگار كه ريمي

ليژنه ي نووسه ران: د. محه مه دسديق زا هدي، د. يادگار كه ريمي، تاهير ئاگور، رزگار رزاقولي،

موژگان كاوسي، كيانوش محه مه دي، ئاريا خوراسان زاده

به رپرساني هونه ري (گه لاله ريتزي لوگو، رووبه رگ و لاپه ره كاري): هه ستيار سه مه دي،

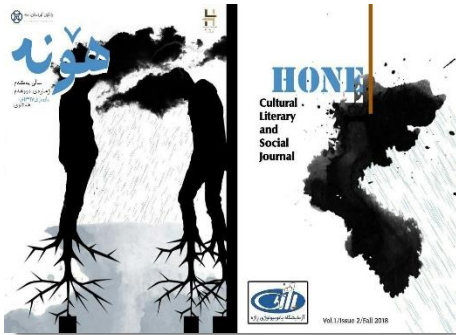
ئيحهسان ميره كي، دنيا گو فتاري

- گوڤاري فرهنگي، ئهدهبي و کومه لايه تبي هونه له هه لپژاردني بابه ته كان ئازاده و به رپرسايه تبي هه ر بابه تتيك به ئه ستوي خودي نووسه ر و دانه ري بابه ته.

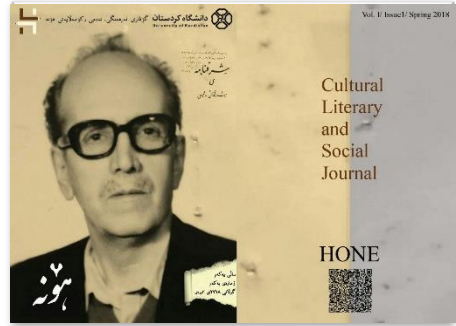
نرخ: ۲۰۰۰ تمه ن

* اسپانسر مالي اين شماره از نشریه هونه، موسسه زبان خارجه سفیر گفتمان است.

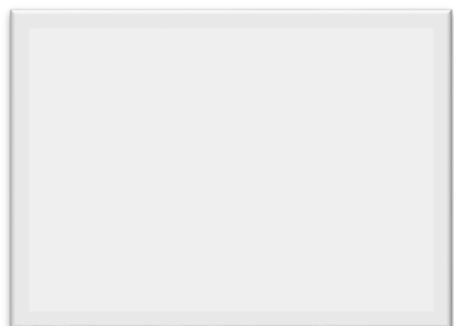
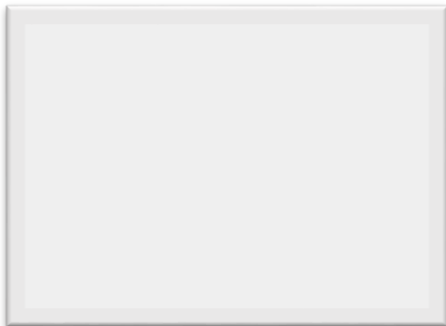
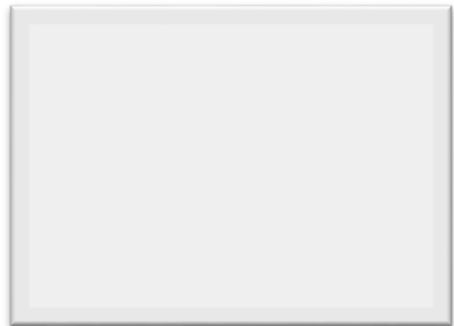
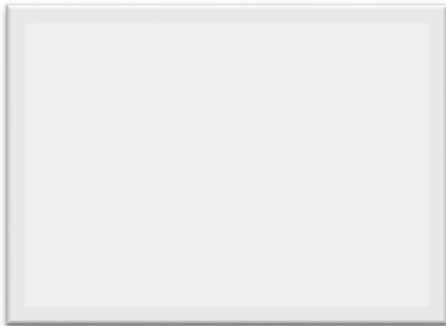
ئالبۇمى ھۈنە

ھۈنە ۲

ھۈنە ۱

- مصاحبه اختصاصی نشریه فرهنگی، ادبی و اجتماعی هۆنه با زبان‌شناس و فیلسوف شهیر، نوام چامسکی
یادگار کریمی..... ۱
- خه‌سارناسیی په‌روه‌رده به زمانی غه‌یره دایکی، به دا‌کۆکی له سه‌ر ده‌ره‌نجامه ده‌روون‌ناسی، فه‌ره‌نگی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی
محمه‌دس‌دیق زاهدی..... ۴
- کرده‌های کلاردشت مازندران و آسیب‌های زبانی
مژگان کاوسی..... ۱۸
- زبان اقوام و قبایل منطقه زاگرس در هزاره اول قبل از میلاد
رستگار رضاقلی..... ۴۶
- کرماشان و تاواندنه‌وه‌ی فه‌ره‌نگی؛ کی تاوانباره؟ چاره‌چه‌س؟
ئه‌لی ئه‌لی‌زاده..... ۵۶
- وه‌جه‌لیو ئاروو زۆانو هه‌ورامی
مه‌هدی سه‌جادی..... ۶۲
- زبان مادری آدم و حوا
آریا خراسان‌زاد..... ۷۸
- مصاحبه با کارشناس آموزشی مرکز آموزش زبان خارجه سفیر گفتمان سندج
هۆنه..... ۸۳

وتەى سەرنووسەر

ھەرچەن مەواچان فارسى شەكەرەن
كوردى جە لای من بەل شیرینتەرەن
(خانا قوبادى)

دوو ژمارەى ھۆنە بلاو بوو ھو ۋ دەنگى بەردەنگە كانمان لە پېشنيارەو ھە تا رەخنە پېگەيشت ۋ خوشحالين
بەو ھى توانيمان تا رادەيەكى زۆر لە چەند بارەو ھەزامەندىي بەردەنگ ۋ خوينەرە كانمان بە دەست بېنين؛ لە
پاش بلاو بوونەو ھى ژمارەى يەكەم چەند ناو ھەند ۋ بىكەى فەرھەنگىيەك لە دوو تۆى ۋ توو پېژ، ناساندن ۋ ...
ئاوريان لە ھۆنە دا يەو ھە ۋ بوونە ھۆى دلگەرمىي ئيمە بۆ كار ۋ چالاكىي زۆرتەر.

لە ژمارەى دوو ھەمدا چەندىن كېشە ۋ بەرگرمەن بۆ ساز بوو كە برپارم دا لە بەشى ۋ تەى سەرنووسەردا
بىنوووسم، بەلام بى دەنگىم بە باشتىن پېگە بىنى ۋ بەشى ۋ تەى سەرنووسەرى ژمارەى دوو ھەمى گۆقارمان
سپى ھېشتەو ھە ئىستاش ۋا بە باش دەزانم كە باس لەو كەس ۋ روودا وگەلە كە بوونە بەرگر ۋ كۆسپ بۆمان،
نەكەم ۋ تەنيا لە يەك رستەدا سپاسى ھەموو ئەو كەسانە بكەم كە بە ھەر چەشن ۋ شپو يەك بوو،
يارمەتيدەر ۋ روونوئيمان بوون لە بلاو بوونەو ھى دوو ژمارەى گۆقاردا.

لە ئستراتېيىي گۆقارى ھۆنەدا ۋا برپار دراو ھە كە بۆ ھەر دوو ژمارەى گۆقار، لە يەك يەك لە
مامۆستايانى كۆلپىتى زمان ۋ ئەدەب ۋ ھەكوو مامۆستاي راپوئېكار كەلك ۋ ھەر بگرين ۋ لە پاش بلاو بوونەو ھى
ژمارەى دوو ھەمى گۆقار داوامان لە دوكتۆر يادگار كەرمىي، زانستىارى بەشى زمان ناسىي كۆلپىتى زمان ۋ
ئەدەب كرد كە ھەكوو مامۆستاي راپوئېكار ھاوكارمان بن ۋ لەم ژمارە ۋ ژمارەى داھاتوودا بەرپىز كەرمىي
راپوئېكارى ھۆنەن.

زمان، ئەو دياردەيەي كە مرۆڤي بېرمەند لە يەكەمەين ساتەكانى رووبەرەووبوونەو لە گەل
فەلسەفەي ژيان، مرۆڤ و جيهان تا ئىستا نەيتوانيوە پەردە لە سەر نەيتييه كان و لايەنە ناديارەكانى لابات
و ئەمە خۆي بوو تە ھۆي سەرنجرا كيش بوون و ھەردەم تازەبووني ئەم دياردە و پرس و پرسيارەكانى. زۆر بەي
ئەو فەيلە سووفانە كە تا ئىستا ئاوريان لە دياردەي زمان داووتەو لە سەر يەك خال ھاوران و ئەويش ئەو يە
كە دنياي زەينى و ھەبووني مرۆڤ جودا لە زمان نييه و پيچەوانەي ئەم بابەتەش ھەر راستە.

لە گەل درووستبوون و زۆر بوونەوەي زمانە كان لە دنيا، مەسەلەي زمانى داىكى- وە كوو چەمكيكى
ئالۆز و پرس ساز- كە يەكيك لە لقە سەرەكي و گرنگەكانى بابەتي زمانە، ھاتە ئاراو. زمانى داىكى بۆ ئيمەي
كورد لە گرنگتري مەسەلەكانى راميارى و سياسيه كە لە زۆر كات و شوپندا، وە كوو تەنيا فاكترى شوناس
(ھويت) بە ئەژمار ديت و ئەمە خۆي جۆريك لە ئالۆز و كيشەي لە واتا و كامەيى زمانى داىكي ھەر تاكيكى
كورددا ساز كردوو و ھەر ئەم باسە بۆ شوناسى تاكي كورد، بوو تە ھۆي ئەو يەكە زۆرتري مەترسي لە
ناوچووني خۆي، لە نەمانى زمانە كەيدا بييت.

راستە كە زمان لە فاكترە ھەرە گرنگەكانى شوناس بۆ ھەموو تاكيكە بە ھەر زمانيكەو بە لام
دەيت ئاگادارى ئەو بېن كە زمان نە تەنيا تاكە فاكترە نييه، بەلكو زۆر جار بە گوڤرەي كات و جوگرافيهو
ئەم فاكترانە دەگۆردرين و زمان لە پلەي سى و چواري ديارى كوردنى شوناسدا دەووستيت و ئەم بابەتە لە
دۆخى ئىستاي كورددا بە ھۆي نەبووني پيکھاتەيەكي يەكگرتووو چە لە باري كۆمەلايەتيه و چە لە باري
رامياريهو، ئاوا خۆي وە كوو تاكە فاكترە دەنوڤيت و ئيمە وە كوو بنەمالەي ئە كاديميای كوردى پيويستە
بە وردى ئاگادارى فاكترەكانى ديارى كوردنى شوناس بېن و بە شيوەيەكي زانستى لە گەل دياردە و كيشەكانى
بواري زمان بەرانبەر بېنەو بە تايهت لە كاتى ئىستادا كە زۆر بە داخووە ئەم ئالۆزە كە زمان تاكە فاكترە بۆ

شوناس يان فاکتەرى سەرە کيى بىر ياردەرى شوناسە، لە لايەن بىر يک لە مامۆستايانى زانکۆووه زۆر تر بووه و تەنانەت لە کۆمەلگە کوردییە کاندایا بووه تە ھۆی کیشە و دەمارگرزى و دژايە تى تاکە کان لە گەل يە ک تردا.

بە بۆنەى ئەم باسانەوہ بىر يارمان دا ژمارەى سېھەمى گۆفارى ھۆنە تەرخان بکەين بۆ باسى زمانى داىکى. بە ھۆى زۆربوونى ئەو بابەتە پىوھندىدارانەى کە بە دەستمان گەيشتن، بە باشتەرمان زانى کە دەفەرى زمانى داىکى لە دوو ژمارەدا بلاو بىتتەوہ؛ بەشى يە کەممان تەرخان کردووه بۆ ئەو بابەتە کە ئاوريان داوہتەوہ لە لايەنە جياجياکان و قوژبنە ناديارەکان و پرسە گرنگەکانى زمانى داىکى و ھەر وہا بەشى دووھەمى تايبەتنامەى زمانى داىکيمان داناوہ بۆ ليکدانەوہ و شى کردنەوہى زمانى داىکى بە خامە و پىنووسى مامۆستايان و پسپۆرانەوہ لە دەفەرگەلى جياجيادا وە کوو زمان ناسى، جفاک ناسى (کۆمەل ناسى)، دەروون ناسى، ماف و ياسا و ھتد.

لە کۆتاييدا ھيوادارم بەم دوو ژمارە لە گۆفارى ھۆنە کە تەرخان کراون بۆ باسى زمانى داىکى، بتوانين مۆمىکى ھەرچەندە بچووک وە کوو روونکەر و وەلامدەرى پرس و پرسيارەکانى زمانى داىکى لە ميشک و زەينى خوینەراندا ھەلبگرسيين.

ئىحسان ميرەكى

سنە، رەشەمەى ١٣٩٧ى ھەتاوى

مصاحبه اختصاصی نشریه فرهنگی، ادبی و اجتماعی هونه با زبان‌شناس و فیلسوف شهیر نوام چامسکی*

آورام نوام چامسکی** در ۷ دسامبر ۱۹۲۸ در فیلادلفیا، پنسیلوانیا در خانواده یهودی و روس تبار به دنیا آمد. چامسکی زبان‌شناس، فیلسوف آنارشیست و نظریه‌پرداز آمریکایی است. از او به عنوان پدر زبان‌شناسی مدرن یاد می‌شود. نظریه معروف وی دستور زایشی-گشتاری است که در دهه ۶۰ میلادی انقلابی در زبان‌شناسی معاصر ایجاد کرد. مقالات و کتاب‌های نوام چامسکی آغازگر پژوهش‌های نوینی در عرصه روان‌شناسی زبان شد.

همچنین وی مقالات متعددی در نقد سیاست‌های خارجی دولت ایالات متحده آمریکا دارد. وی استاد بازنشسته‌ی دپارتمان فلسفه و زبان‌شناسی مؤسسه تکنولوژی ماساچوست آمریکا است. نوام چامسکی استاد برجسته زبان‌شناسی مؤسسه تکنولوژی ماساچوست (MIT) و به استناد نظرسنجی‌های FP (Foreign Policy) و PM (Prospect Magazine) بزرگترین و تاثیرگذارترین روشنفکر زنده جهان به شمار می‌رود. چامسکی هم اکنون استاد مهمان زبان‌شناسی در گروه زبان‌شناسی و علوم شناختی دانشگاه آریزونا می‌باشد. مصاحبه‌ای که در پی می‌آید به صورت مکاتبه‌ای در قالب رایانامه و در خصوص زبان مادری و مباحث پیرامونی، به طور اختصاصی جهت انتشار در نشریه هونه انجام گردیده است.

* انجام مصاحبه: دکتر یادگار کریمی دانشیار گروه زبان‌شناسی دانشکده زبان و ادبیات دانشگاه کردستان در سنج

** Noam Chomsky

- هونه : ارتباط مابین زبان اول/مادری و مقوله هویت (اجتماعی/فرهنگی) را چگونه می‌بینید؟

نوام چامسکی: زبان مادری صرفاً ابزاری برای تکلم نیست؛ بلکه جزئی لاینفک از گنجینه‌ی غنی فرهنگی، حافظه تاریخی و هویت به مثابه بخشی از جامعه زنده است. این مسئله در طول تاریخ بارها و بارها تجلی پیدا کرده است. شاهد بوده‌ایم که احیاء زبان‌ها- در برخی موارد، حتی زبان‌هایی که برای ادوار طولانی بدانها تکلم نشده است- موجب تجدید حیات جوامع و شکوفایی آنها گشته است.

هونه: تاثیر آموزش به زبان مادری/اول را در تقابل با زبان‌های دوم و سوم چگونه ارزیابی می‌کنید؟

نوام چامسکی: تقریباً جای هیچ بحثی نیست که رشد شناختی کودک از طریق استفاده از زبان مادری/اول بسیار بیشتر از زمانی است که مداخله زبانهای دیگر (دوم یا سوم) به میان بیاید.

هونه: نظر به اینکه جهانی شدن می‌تواند بالقوه تهدیدی برای خرده‌فرهنگ‌ها قلمداد شود سرنوشت زبان مادری در جوامع زبانی کمتر توسعه یافته را چگونه می‌بینید و در صورت فعلیت این تهدیدها چه اقداماتی می‌توان انجام داد؟

نوام چامسکی: معتقدم که [حتی با مفروض پنداشتن پیامدهای جهانی شدن] می‌توان زبان‌ها را حفظ کرد و موجبات ادامه حیات آنها را فراهم آورد. در مواردی موفق، حتی زبانی از روی صورت فراموش شده آن احیاء گردیده است. یکی از این موارد که با موفقیت چشمگیری

همراه بود در گروه زبان‌شناسی من در MIT به وقوع پیوست زمانی که زبان‌شناس و انسان‌شناس فرهنگی برجسته کنث هیل (Keneth Hale) پیشقدم شد.

با کمک جسی لیتل دو (Jessie Little Doe)، یکی از بومی‌های قبیله سرخپوستی وامپانگ (در آمریکای شمالی)، که در دوره پیشا-استعماری در قسمت‌های وسیعی از نیوانگلند سکونت داشتند، هیل و دانشجویهایش موفق شدند زبان منقرض وامپانگ را با بهره‌گیری از متون و اسناد تطبیقی بازسازی و احیاء مجدد کنند. این زبان اکنون، پس از یک قرن، یک گویشور بومی دارد که زبان مادریش وامپانگ است و این گویشور کسی نیست جز دختر جسی لیتل دو. تاثیر این بازسازی زبانی بر قبیله وامپانگ فوق‌العاده بوده است.

هفته: به عنوان آخرین سؤال، نقش زبان را در تعریف و ترسیم سرشت انسانی چگونه ارزیابی می‌کنید؟

نوام چامسکی: حقیقتاً زبان بشری یک ویژگی نوع-ویژه است؛ بدین معنا که زبان ویژه نوع بشر است. قوه و استعداد زبانی دارایی مشترک انسانهاست و از این حیث هیچ تفاوت گروهی در بین انسانها مشاهده نمی‌شود. به دلیل برخورداری از جنبه‌های خاص، زبان انسان معادل و مابه‌ازائی در میان سایر جانداران ندارد. در واقع، زبان هسته اصلی خلاقیت انسان و منشاء غنای اجتماعی، فکری و اخلاقی زندگی اوست. اکنون شواهد و قرائن متقنی در دست می‌باشد که حاکی از این است این قوه [نطق] منحصر-بفرد تقریباً همزمان با پیدایش نخستین انسان‌های مدرن در حدود ۲۰۰ هزار سال قبل پدیدار گشته و از آن زمان تاکنون تغییری نکرده است. اکنون به این واقعیت پی برده‌ایم که همه‌ی زبان‌های جهان اساساً از یک آب و گل سرشته‌اند و این می‌تواند خصیصه معرف ماهیت بشری قلمداد شود.

ئەم كىشانە جگە لە ھاوبىرى و ھاوكارىيە بە كۆمەلى پىسپۇرانى بوارە جۇراوجۇرە زانستىيە كان وە كوو فېركردن، دەرۋون ناسى، زانستە كۆمەلەيە تىببە كان و ھتد جى بە جى ناكرى. لەم وتارەدا لە سەر يە كىك لە كەمايە سىيە كانى سىستەمى فېركارى واتا، نەبوونى فېركارى بە زىمانى زىگماگى لە قوتابىخانە و دواھاتە نەرىنى و كاۋلكەرە فەرھەنگى، كۆمەلەيە تى و دەرۋونىيە كانى باس دە كرېت. با بە تىك كە ئە گەر گرېنگترىن و بنەرە تىترىن و گەرە تىترىن ھۆكارى دابەزىن و دۆراندنى بارى خويىندنى قوتابىيان نەبىت، لانى كەم يە كىك لە گرېنگترىن، بنەرە تىترىن و گەرە تىترىن ھۆكارە كانىيە تى* . بە لام بەرلە ۋەى برۆينە سەر باسە سەرە كىيە كە، بە كورتى، ئاماژە يىك دە كەين بە گرېنگى و رۆلى زىمان لە زىياندا.

سەرھەراى ئەۋەى كە زانايان و پىسپۇرانى بوارى زىمان و بوارە زانستىيە كانى دىكە پىناسە گە لىكى زۆر و جۇراوجۇرىان لە زىمان خستۇتە بەردەست؛ بە لام تائىستا پىناسە يىكى چرۋېر لە زىمان نە خراۋەتە بەردەست كە تارادە يىك پەسەندى ھەموويان بىت. لىكۆلەرە جۇراوجۇرە كان بە پىيە بنەماى رۋانگە و كانى فەلسەفى و ھەرۋەھا مەكتەبە دلخۋازە زىمانە ۋانىيە كەى خۇيان لە دە لاقە يىكى جىاۋاز و سوۋچىكى تايىپەتە ۋە سەرنجى زىمانىان داۋە؛ تايىپەتە مەندى، لايەن و كار كرىكى تايىپەت لە زىمانىان زەق دە كەنەۋە، و پىناسە كانى خۇيان لە زىمان لە سەر ئەم بنەمايانە دە خەنە بەر دەست. ھەر بەم ھۆكارە ۋە، تىكۆشان بۆ پىناسە كرىنى زىمان بە تىكۆشان بۆ راگىر كرىنى ماسىيىكى گەرە ۋەى زىندوۋ لە دەستدا دە شوپەيتن.

بىرېك لە لىكۆلەرە ان بە تىكەل كرىنى چەند پىناسەى جىاۋاز يان ئاماژە بە رۆلگە لى زىمان تىكۆشان و پىناسە يىكى چرۋېر تەرە دەست بەخەن. بۆ نمۇنە داگلاس براۋن پىناسەى خراۋە ۋە زىمان پىشنىار دەدا. (داگلاس براۋن، ۲۰۰۷: ۶)

"زىمان پىرەۋىكە كە لە كۆمەلىك نىشانەى بىرارى** پىكەتۋە كە زۆرىنە يان نىشانەى دەنگى و ھىندىكىشىيان و پىنەبىن و گۈزىنەرى واتان. زىمان تايىپەت بە مرۇقە و لە كۆمەلگا زىمانىيە كان و

* لە گوزارشى سالى ۲۰۱۰ى يۇنىسكو بە پىيە لىكۆلىنە ۋە گەلىك كە لە شوپنە جۇراوجۇرە كانى جىھاندا جى بە جى كراۋن، ھاتوۋە: "... مندالانى كەمىنە قەۋمى و زىمانىيە كان يان بووميانى ناۋچە يىك، بە ھىۋاى سەر كە وتىيىكى كە مەۋە دېنە نىۋ قوتابىخانە، زووتر دەست لە خويىندن دە كىشن و بە ئاستگە لىكى خوار لە سەر كە وتن دە گەن" (يونسكو، ۲۰۱۰: ۲۵). لە ئەم لىكۆلىنە ۋە گەلە دە كرېت بە پىناك (۲۰۰۹) ئاماژە بە كەين كە دەسەلەينى ۷۲ لە سەدى دەستكىشىان لە خويىندن لە ھەموو دۇنيادا لە ۋلاتانىك دەبىدېرېت كە خاۋەنى جۇراوجۇرى زىمانى و فەرھەنگىن مندالانى نىشتە جىي ئەم ۋلاتانە ئىستەرەم دەبىت بە زىمانىك جگە لە زىمانى خۇيان بىخوتن.

** arbitrary

فه رههنگه جۆراوجۆره کاندا بۆ سازکردنی پیوهندی له نیوان مرۆفه کاندا به کار دیت. ههروهها مرۆف هه موویان به یه ک شیوه فیتری دهبن. ههه زمان و ههه پرۆسهی فیتربوونی زمان خاوهنی تاییه تمهندی جیهانی بوون.

به لام، ته نانهت له پیناسه گه لیککی لهه چه شه شدا، که کۆکراوی چه ندین پیناسه ی جیاوازن، زۆریک له تاییه تمه ندیهه کانی زمان له لایه نه دهروون ناسی/ههستی، وێهیی، فه رههنگی، میژوووی، سیاسی و هتد ئاماژه یان یه نه کراوه.

زمان گرینگترین و سههه کیتترین که رهسته ی پیوهندی، ده برینی بیر و ههست و سوۆزی دهروون، خولقانی وێهیی، ئاوێنه ی فه رههنگ، که رهسته ی پیوهندی نیوان جیهله کان، هۆ کاری یه کیه تی نیوان مرۆفه کان و کۆکردنه وه یان له گرووپه کان و کۆمه لگا زمانیه جۆراوجۆره کانه، ناسینه ری شوناسی که سه کان و کۆمه لگا کانه و یه کیکه له خاله کانی پیناسه و جیا کردنه وه ی نه ته وه کان و ولاته کان و... تاییه تمه ندیگه ل و رۆلگه لی ئاماژه پیکراو و زۆریکی تر که لی ره دا ئاماژه یان یه نه کراوه، گرینگیی هه ره زۆری زمان له کۆمه لگا مرۆقییه کاندا ده ره ده خه ن.

فیترکاری و زمانی فیترکاری

پسپۆرانی فیترکاری له سهه به مای به کاره یان یان ئیجازه نه دان به به کاره یانانی زمانی دایکی وه کوو زمانی فیترکاری قوتابخانه یی، باور یان به دوو شیوه ی فیترکاری "وه لانا ن" و "زیادکردن" هه یه. له شیوه ی وه لانا ندا، زمانی زگماگی له فیترکاری وه لاوه ده نریت و خویندکاران ئیسته ره م به زمانیک جگه له زمانی دایکی خۆیان ده خوینن (ئیسکۆتتاب، ۲۰۰:۱۰۵). له به رانه ریدا، له شیوه ی زیادکردندا، فیترکاری قوتابخانه یی به شیوه ی سروشتی و به زمانی دایکی جی به جی ده کریت و له قوناغه کانی سه ره وه و دوا ی گه یشتن به ئاستیکی دیاریکراو له توانایی، ورده ورده زمان یان زمانگه لی دیکه (چ نه ته وه یی یان نیوده وه له تی) له په نای زمانی دایکیدا ده خرینه نیو پرۆسه ی فیترکارییه وه (کامینز، ۱۹۷۹: ۲۲۵).

له شیوه ی وه لانا ندا، پرۆسه ی فیترکاری به شیوه ییکه که مامۆستا به زمانی خویندکاران قسه ناکات، یان هه ر نایزانیته و وانه شی یه نالیته وه. زمانی زگماگی خویندکاره کان به ناله بار یان یه که لک

نیشان ده‌دریټ و به‌کاره‌یتانی به‌ر به‌ند ده‌گریټ و سزادانی به‌دواوه‌یه. خویندکاران ناچار له پۆلی ده‌رسدا وس داده‌نیشن و ته‌نیا به‌ شیوه‌ی میکانیکی ئەو شتانه‌ی پێیان ده‌گوتریټ دووپاتی ده‌که‌نه‌وه. ده‌ره‌نجامی ئەم بارودۆخه‌ داساردی و بیهیواییه و له‌ئاکامدا دابه‌زینی ئاستی خویندن، دووبات‌کردنه‌وه‌ی پۆل و ده‌سکیشن له‌ خویندنی لێ ده‌که‌وێته‌وه.

له‌ به‌رانه‌ردا و له‌ شیوه‌ی زیاد‌کردنا، له‌ به‌ر ئەوه‌ی که‌ فیرکاری به‌ زمانی دایکییه، خویندکارن به‌ ئاسایی هه‌سته‌ ده‌روونییه‌کانی خۆیان ده‌رده‌برن؛ به‌ شیوه‌یێکی ئەکتیڤ له‌ باسه‌کاندا به‌شدار ده‌بن و ده‌توانن به‌ ئاسایی پر سیاره‌کانیان بپرسن. بارودۆخیک که‌ ده‌ره‌نجامی ده‌بیته‌ زیاد‌کردنی په‌رامه‌ندی له‌ سیسته‌می فیرکاری، دابه‌زینی ئاستی دۆرانی خویندن و ده‌سکیشن له‌ خویندن (بێنسۆن ۲۰۰۴). شیوه‌ی وه‌لانا‌ن پێشاپێش په‌یامی دۆراندنی خویندن به‌ خویندکاران ده‌دا؛ له‌ به‌رانه‌ردا، په‌یامی شیوه‌ی زیاد‌کردن بۆ ئەوان سه‌رکه‌وته‌ له‌ خویندندا (کامینز، هه‌مان).

ده‌ره‌نه‌نجامه‌ نه‌رینییه‌کانی شیوه‌ی وه‌لانا‌ن ته‌نیا به‌ دۆراندنی خویندن و ده‌ره‌نه‌جامه‌کانی کۆتایی ناییت، به‌لکوه‌ کاریگه‌ریه‌ ترسناکه‌کانی هه‌موو لایه‌نه‌کانی ژبانی تاکه‌که‌سی و کۆمه‌لایه‌تی خویندکاران له‌ به‌ر ده‌گریټ. مندا‌لانی نیشه‌جیی ئەو و‌لاتانه‌ی زمانی په‌روه‌ده‌یان زمانی دایکی خۆیان نییه‌ هه‌ر له‌ یه‌که‌مین ئەزمونه‌کانی خۆیان له‌ خویندنگادا (له‌ پێش‌سه‌ره‌ تایی و سه‌ره‌ تاییدا)، پرسیارگه‌لیک له‌ زینیا‌ندا ساز ده‌بیټ. پرسیارگه‌لیک وه‌کوه‌ بۆچی زمانی خۆیان زمانی فیرکاری نییه‌؟ بۆچی ده‌بێ له‌ گه‌ل مامۆستایانیک که‌ هاو‌زمانی خۆیان به‌ زمانیکی دیکه‌ بدوین؟ بۆچی ئەگه‌ر به‌ زمانی خۆیان قسه‌ بکه‌ن یان پرسیاریک بپرسن سزا ده‌درین؟ ئەمانه‌ و ده‌یان پرسیری دیکه‌ له‌ ئەم چه‌شنه‌ و وه‌لامگه‌لیک مندا‌ل به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ، له‌ به‌رانه‌ریاندا وه‌ریانده‌گریټ، وه‌ها‌ پایه‌کانی شوناسی تاکه‌که‌سی، کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ره‌ه‌نگی ئەو ده‌رووخینیت که‌ له‌ سه‌رانسه‌ری پاشماوه‌ی ژبانی خۆیدا له‌ ژیر کاریگه‌ری خه‌ساره‌ ده‌روونی، کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ره‌ه‌نگیه‌کانی ده‌رناچیت.

زمان، کۆمه‌لگا و ده‌مارگه‌زی زمانی و کۆمه‌لایه‌تی:

رېچارد هاد سین، زمانه‌وانی کۆمه‌لایه‌تی، یه‌کیک له‌ گرینگترین ده‌سکه‌وته‌کانی زانستی زمانه‌وانی له‌ سه‌ده‌ی بیسته‌مدا تیگه‌یشتن و ددانپیدانانی ئەم راستیه‌ له‌ نیوان زمانه‌وانه‌کاندا ده‌زانێ که‌ هه‌یج زمان یان شیوه‌یێکی زمانی به‌رزتر، باشتر، ته‌واوتر یان له‌بارتر له‌ زمان یان شیوه‌- زمانیکه‌تر نییه‌ (هادسن

۱۹۹۶:۲۰۳). ھەموو زمانەکان سەرەرای جوگرافیای بەکارھێنان، ئەژماری ئاخیوهران، ساکاری یان پێچراوی پێکھاتەکانی دەنگناسی، دەنگسازی، وشەسازی و پرستەسازی، ئەژماری وشەکان، ئەوھی پیشینە نووسینی و وێژەیی نووسراویان ھەبێت یان نا، یان ھەر تاییەتمەندییەکێ دیکە، دەتوانن بە باشترین شیو، نیازەکانی ئاخیوهرانی خۆیان لە باری پێوەندییەو دەبین بکەن و وەکوو زمانی زانست و وێژە بپرێنە کار. کەوابوو، زمانی ناتەواو بوونی نیە و ھەموو زمانەکان تەواون و تەنیا لیکدانەوھی زانستی لە بەراوەرد کردنی زمانەکاندا ئەوھێکە زمانەکان لە گەڵ یەک جیاوازن.

سەرەرای ئەمە، ئەوھی لە بواری فیکراری و سیاسەتگەلی زمانی لە شوپنە جۆراوجۆرەکانی جیھاندا پرووی داوھ ھاوڕۆی لە گەڵ زانست و لەپەنای دەسکەوتە زانستییەکاندا نییە. لە زۆریک لە ولاتاندا، پارتە سیاسییەکان و گرووپگەلی (سیاسی یان کۆمەڵایەتی) دەسەلاتدار، بۆ لە ژێر رکیفی خۆ گرتن و راگرتنی دەسەلات و خۆلادان لە بەشدارکردنی گرووپگەلی دیکە لە دەسەلاتدا، راستی و دەسکەوتە زانستی و لیکۆلینەوھییەکان قوربانی ھەلۆیستە پارتی و گرووپییەکانی خۆیان دەکەن، ناگادارانە و بە ئەنقەست بە پەرەپێدان بە بیرێ بەرزتر، تەواوتر و لەبارتربوونی زمانی خۆیان لە نیو کۆمەڵگادا دەستیان گۆزیوھ و لەبەرانبەردا بەشیوھی راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ، (بە لکاندن و بەکارھێنانی ھەمیشەیی ئاوەلناوی "مەحەلی" بۆ زمان و ھێما فەرھەنگییەکانی دیکە)، زمانی تاقمە کۆمەڵایەتییەکانی تری ناو ولات بە ناتەواو، نالەبار و خواوینی پانتایی بەکارھێنانی تەسک نیشان دەدەن. دەرئەنجامی حاشاھەلنەگری ئەم شیوھ دەمارگژیانیە زمانی، نابەرانبەری و دەمارگژی کۆمەڵایەتی بەربالو بووھ.

ھادسین سێ جۆر دەمارگژی زمانی ناو دەبات کە لە گەڵ دەمارگژی کۆمەڵایەتیدا پێوەندییان ھەبە و دەلێت بەھۆی ئەوھی کە زمان یەکیک لە گرینگترین کەرەستەکانی گواستتەوھ و بەردەوامی دەمارگژی کۆمەڵایەتی لە جیلێکەوھ بۆ جیلێکی تر، لە ھەر سێ جۆرەکەدا زمان ھەم ھۆکار و داواھتە دەمارگژی کۆمەڵایەتییە. ئەو سێ جۆرە بریتین لە:

- دەمارگژی تاکی / تاکەکەسی (subjective): لەسەر بنەمای زمانی بەکارھێنراو یان چۆنیەتی بەکارھێنانی، لەسەر تاییەتمەندیگەلیک وەکوو ئاواز، زیرەکی، خۆینگەرمی و کۆکی و کەسەکان تاقی دەکرێنەوھ.

- ده مارگرزی زمانی ته‌واو (strictly linguistic): بنه‌مای تاییکردنه‌وه‌ی که‌سه‌کان له‌سه‌ر ناستی زانستی زمانی له‌په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل وشه‌کان و هتد دایه.
- ده مارگرزی پیوه‌ندی (communicative): به‌زانستی که‌سه‌کاندا له‌سه‌ر به‌کاربردنی یه‌که‌کانی زمانی بو‌سازکردنی پیوه‌ندی ده‌ناسریت، وه‌کوو توانای که‌سه‌کان له‌هه‌لبژاردنی به‌شه‌کانی زماندا بو‌سازکردنی پیوه‌ندی، یان که‌لک‌وه‌رگرتن له‌شیوه‌ییکی زمانی گونجاو (هادسن، هه‌مان، ۲۰۶-۲۰۵).

له‌سه‌ر بنه‌مای کۆله‌که‌ی بچووک‌کردنی زمانی، ئە‌ندا مانی گروویی کۆمه‌لایه‌تی خاوه‌ن ده‌سه‌لات، زمانه‌کانی گروویه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تر له‌به‌راوه‌رد له‌گه‌ل زمانی خۆیاندا ناته‌واو نیشان ده‌ده‌ن (ئێستریلینگ، هه‌مان). بنه‌مای پیوه‌ندی نیوان زمان و ده‌مارگرزی کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ر ئە‌م شیوه‌بیرکردنه‌وه‌یه‌ دایه‌ که‌ زمان یان شیوه‌ییکی زمانی تاییه‌ت خاوه‌نی بایه‌خه‌گه‌لیکی زۆرتره‌ و که‌واوو، ئە‌و که‌سانه‌ی به‌ ئە‌م زمانه‌ ده‌ئاخوون و بیروبرواگه‌لیک وا له‌لایه‌ن ئە‌م که‌سانه‌وه‌ و به‌ ئە‌م زمانه‌ ده‌گوترین، بایه‌خی زۆرتریان پێ‌ده‌دریت و بروای زۆرتیشیان پێ‌ده‌کریت. شیوه‌کانی زمانی ئە‌و بیرورایانه‌ی که‌ پیوه‌ندییان به‌ گروویی ده‌سه‌لاتداره‌وه‌ هه‌یه‌ به‌نرختر به‌راوه‌رد ده‌کریت و به‌ستینه‌کانی هه‌لچوون و په‌ره‌سه‌ندنیان ئاماده‌ ده‌کریت، ئە‌مه‌ له‌ کاتیکدا‌یه‌ که‌ له‌م باره‌وه‌ گرووپه‌کانی تر تووشیاری به‌ر به‌ست ده‌بن و نابیندرین. نه‌و که‌سانه‌ی که‌ به‌ زمانی ده‌سه‌لاتدار یان زمانیک که‌ ده‌سه‌لات پش‌تگیری لێ‌ ده‌کات ده‌ئاخوون، شیوه‌ی ئاخوتنیان ژیرانه‌تر و گونجاوتر ده‌زانریت، له‌ به‌ر چاوی خه‌لک‌ باشت‌ر چه‌مکه‌کان جێ‌به‌جێ‌ ده‌کات و زۆرت‌ر له‌سه‌ر دلانه‌. بایه‌خی رێژه‌یی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی له‌گه‌ل به‌ستینه‌ کۆمه‌لایه‌تییدا و به‌تاییه‌ت، له‌گه‌ل ناسنامه‌ یان ناسنامه‌ی کۆمه‌لایه‌تییدا تیکه‌له‌ و له‌گالیان پیوه‌ندی هه‌یه‌. به‌هۆی ئە‌وه‌ی که‌ بیچمه‌ زمانیه‌کان گوازینه‌ری واتا، زانیاری و بیرن، به‌ بایه‌خدارترزانیی هیندی له‌ بیچمه‌ زمانیه‌کان له‌ ئە‌وانی تر، به‌واتای به‌بایه‌خدارترزانیی هیندی له‌ بیروبرواکان له‌ به‌راوه‌رد له‌گه‌ل بیروبرواگه‌لی تردایه‌ (فیلیپس، ۲۰۰۴).

له‌ئا‌کامدا ئە‌مه‌ نۆمه‌کانی په‌سه‌ند‌کراوی گروویی کۆمه‌لایه‌تی ده‌سه‌لاتداره‌ که‌ له‌ ناستی هه‌موو کۆمه‌لگا‌ ده‌په‌سه‌ندریت؛ نه‌ به‌هۆی ئە‌وه‌ی که‌ ئە‌م نۆرمانه‌ خۆیان له‌ خۆیاندا به‌نرختر و

بەبایه‌خترن، بەلکۆو ته‌نیا به‌هۆی ئه‌وه‌ی که که‌ره‌سته، سه‌رچاوه و ریگه‌گه‌لی کارامه له سازکردنی ئەم باروودۆخه و اتا قوتابخانه و به گشتی میدیا، له ژێر ده‌سه‌لاتی ئەم گرووپه‌دان (هادسن، هه‌مان، ۲۱۱-۲۱۰).

زمان و ناسنامه

زمان گرینگترین و نه‌رمترین پیکهاته‌ی سه‌مبۆلیک له نیوان پیکهاته‌گه‌لیکدایه که به بنه‌مای شوناس داده‌نرین (بۆخۆلتز و هال، ۲۰۰۴). زمان ناسینه‌ری شوناسی که سه‌کان، گرووپه‌کان و وڵاته‌کانه. بێ هۆ نییه که ناوی (کۆن یان تازه‌ی) زۆریه‌ی وڵاتان له زمانی خۆیانه‌وه وه‌رگیراوه، بۆ نموونه زمانی خه‌لکی یۆنان یۆنانی، ئالمانی ئالمانی، فه‌رانسه‌ فه‌رانسه‌یی، ئه‌سپانیا ئه‌سپانیایی، پۆرته‌گال پۆرته‌گیالی، چین چینی، ژاپۆن ژاپۆنی، ئینگلیس ئینگلیسی و هتد. هه‌یما فه‌ره‌ه‌نگیه‌کانی تر هه‌موویان دینه‌ ژێر سیبه‌ری زمان و په‌یره‌وی ئه‌ون و له ژێر کاریگه‌ی ئه‌ودان. هه‌ر به‌م هۆکاره‌یه که هه‌ر شیوه‌ روانگه و بروادانیک له سەر زمان به فه‌ره‌ه‌نگی هه‌موو کۆمه‌لگای زمانی، په‌گه‌ز، ته‌نانه‌ت ناوچه‌ی جۆگرافیایی به‌کارهێنایی پان ده‌کرێته‌وه و ئه‌وانیش له خۆ ده‌گریت (ئیس‌تیرلینگ، ۲۰۰۰).

یه‌که‌مین په‌یامیک که په‌یره‌وی فیڕکاری به‌ به‌رگری له هاته‌ناوی زمانی زگماگی بۆ شوینی "پیرۆزی" قوتابخانه هه‌ر له ئه‌و رۆژی یه‌که‌می خۆیندنه‌دا، به‌ خۆیندکاری ده‌دا ئه‌وه‌یه که زمانی ئه‌وان شیایوی ئه‌وه نییه زمانی قوتابخانه، فیڕکاری و زانست بی‌ت؛ هه‌روه‌ها بی‌ویسته بۆ پیش که‌وتن و سه‌رکه‌وتنی زانستی، ده‌بی‌ت زمانی زگماگی خۆیان وه‌لانی. ئه‌مه په‌یامیکه که له ناو و ده‌ره‌وی قوتابخانه‌دا به‌رده‌وام دوو پات ده‌بیته‌وه و له‌وه خراپتر و دلته‌زینتر ئه‌وه‌یه که ورده‌ورده، لایه‌نه‌کانی تری ژبانی تاکه‌که‌سی، کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی، کاری و هتد که‌سه‌کانیش ده‌گریت به‌ر و ئەم بابته‌ بۆ ئه‌وان به‌ شیوه‌یی‌ک ده‌گوازیته‌وه که بۆ چوونه‌سه‌ره‌وه له پلکانی سه‌رکه‌وتن له‌م بو‌ارانه‌دا زمانی زگماگی له‌مپه‌ریکی گه‌وره‌یه که ئیسته‌ره‌م ده‌بی‌ت وه‌لابنریت.

له‌ کاتی وانه‌گوتندا، ئه‌گه‌ر خۆیندکاری له تیگه‌یشتن له‌ بابته‌یک که به‌ زمانیک گوتراوه که زمانی خۆی نییه و ئه‌و به‌ باشی نایزانی و تیناگات، تووشی کیشه‌ بی‌ت، تۆمه‌تبار به‌ نه‌فامی، گیژی، کول‌زینی و بێ به‌هره‌یی ده‌بی‌ت. ئه‌مه له‌ کاتی‌کدایه که زمانناسانی کۆمه‌لایه‌تی له‌و

باوه‌ره‌دان که زۆربه‌ی کیشه‌گه‌لیک که خۆیندکاران له قوتابخانه‌دا تووشی ده‌بن به‌هۆی جیاوازی زمانیه و به‌هیچ شێوه‌یه‌یک پێوه‌ندی به‌ناته‌واو یان ناکارامه‌بوونی زمانه‌وه‌ نییه و پێش‌نیار ده‌ده‌ن که بنه‌رته‌ی فێرکاری له‌جیاتیی تیکۆشان بۆ گۆرانی زمانی خۆیندکار و کردنه‌سه‌ریان بۆ ته‌بابی له‌گه‌ڵ قوتابخانه، ده‌بی له‌سه‌ر رێز بۆ هه‌موو زمانه‌کان و ئه‌و شێوه‌ زمانه‌ پێک بێت که منداڵان له‌گه‌ڵ خۆیاندا ده‌یان‌ه‌په‌ینه‌ نیو قوتابخانه‌وه (مابین، ۲۰۰۷).

په‌روه‌رده به‌ زمانی غه‌یره دایکی ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که خۆیندکاران به‌ ناچار، وشه‌کان، ده‌سته‌واژه‌کان و شێوه‌زمانیه‌کانی زمانی په‌روه‌رده ما جیگای وشه‌کان، ده‌سته‌واژه‌کان و شێوه‌زمانیه‌کانی زمانی خۆیان دابنن و له‌ راستیدا هێما و نیشانه‌گه‌لیک به‌کار به‌ن که ناسینه‌ری شوناسی کۆمه‌لیکی زمانی دیکه‌ن؛ جا پر روونه که ئه‌م هه‌لبژاردنه‌ ده‌رئه‌نجامی هه‌لبژاردنیکی ئاگاداران و راسته‌قینه‌ نییه، چونکه‌ په‌نگه‌ منداڵان تێبه‌گه‌ن ئه‌و شتانه‌ی له‌ درێژه‌ی ئه‌م پرۆسه‌یه‌دا ده‌یدۆرێن (وه‌کوو رێز و هاودلی هاوڕێیان، خزم و کهس و بنه‌ماله‌ و هه‌روه‌ها، سه‌رنه‌که‌وتن به‌ هۆی ناتوانی بۆ باش خۆ گۆنجاندن له‌گه‌ڵ شێوه‌ زمانیه‌کانی گرووی ده‌سه‌لاتداردا)، زۆر زیاتر بێت له‌ ئه‌وه‌ی به‌ ده‌ستی ده‌هینن (بۆخۆلتز و هال، هه‌مان). تیکۆشان بۆ په‌روه‌رده‌ی منداڵان به‌ زمانیک جگه‌ له‌ زمانی خۆیان وله‌ هه‌مان کاتدا به‌ناته‌واو، ناله‌بار و ناکارامه‌ دانانی زمانی دایکی خۆیان ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که له‌ زمانی خۆیان شه‌رمه‌زار بن؛ هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ که له‌ ئه‌مه‌ریکا بۆ ره‌ش‌پێسته‌کان رووی دا و سپی‌پێسته‌کان له‌ جندۆکه‌ی شه‌رمه‌زاری زمانی ره‌ش‌پێسته‌کان سوودیان وه‌رگرت بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌وان بکه‌ن به‌ ده‌عباییکی ترسناک که له‌ خۆی قینی دیت و خۆی ره‌ت ده‌کاته‌وه (سونتاگ و پۆل، ۱۹۸۷).

له‌ بارودۆخی‌کدا که رێه‌وی فێرکاری و مامۆستا له‌ په‌ستا، به‌ شێوه‌ی راسته‌وخۆ و ئاشکرا یان ناراسته‌وخۆ و شاراهه، ئه‌م په‌یامه‌ ده‌ده‌ن به‌ خۆیندکاران که زمانه‌که‌یان "ناته‌واو"، "خراپ"، "ناله‌بار" و "ناکارامه‌"یه و ناتوانیت زمانی قوتابخانه، فێرکردن و زانست بێت، خۆیندکاران ورده و به‌ له‌ده‌س‌دانی متمانه‌ به‌ خۆ و به‌رز خۆ راگرتن، ئه‌وانه‌ به‌ راست ده‌زانن و بروایان پی ده‌که‌ن به‌ تایبەت، ئه‌گه‌ر له‌ بنه‌ماله‌دا دایک و باب و ئه‌ندامه‌کانی تری بنه‌ماله‌ له‌ به‌رانبه‌ر ئاوه‌ها بارودۆخی‌کدا وس بن و دژ به‌ ئه‌وانه‌ هه‌یج نه‌لێن (هادسن، هه‌مان، ۲۰۹). له‌ ئاکامی ئه‌م

هه لومه رجه دا بارودۆخیک به سهه کۆمه لگادا زال ده بیته که لیکۆلهری به ناوبانگ، ویلیام له باف، به " نه بوونی ناسایشی زمانی " ناوی لێ ده بات، و اتا دۆخیک که له ویدا تا قم یان تا قمگه لیکۆ کۆمه لایه تی زمانی خۆیان به " خراب " ده زانن (له باف، ۱۹۷۲: ۱۳۳).

سهه رای هه موو ئه مانه، هیشتا به دلته زیتترین و پرتازرتترین به شی بابته که ئاماژه نه کراوه و ئه وهش ئه مه یه که گرووی ده سه لاتدار هیزی خۆی له به رهه مه یان و راگرتنی وینه زهینییه کلیشه ییه کانی بۆ زه بوونکردنی گرووپه کانی ژێرده ست، له هاوکاری خۆیان وهرده گرت. بهم شیوه یه که، ئه م گرووپانه له ئاکامدا و پاش له ده ست دانی ئا سایشی زمانی خۆیان، وینه زهینییه کلیشه ییه کانی ده سکردی گرووی ده سه لاتدار که پێیان ده لێ زمانه که یان بێ که لک، ناشیرین و هه وینی شهرم و ریسواییه په سه ندبکه ن و باوری پێ بکه ن و لێیانگه رین بۆ ئه وهی به سه ریاندا به سه پێنن که گوايه زمانه که یان زه بوون و په سته و که وابوو، شیوه روانینی خۆیان بۆ جیهان و ژبان به ناله بار، هه له و زه بوون بزنان و وه لای بێن. دوایی خودی ئه ندامانی گرووپه که ده ست ده ده نه به رهه مه یان هه وه و به رده وام راگرتنی ئه م وینه زهینییه کلیشه یی و په ست و سووک که رانه و به م شیوه یه، له بانگه شه و شه ری دژ به خۆیان و نا سنامه که یاندا ده بنه هاوکار و یاریده ده ری گرووی ده سه لاتدار (لیبیی - گرین، ۱۹۹۷، ۷۰-۱۲۰).

به م شیوه یه، به چۆک دادانی مندالان و خویندکارانی بێ ده سه لات له به رانه ی ئه رته شی ته یاری زمانی ده سه لاتداردا و به راست دانان و باوه رکردنی ئه م په یامه ی پیره وه ی فیرکاری که زمانی ئه وان، که گرینگترین و دیارترین به شی پیناسه ی شوناس و هیما و نیشانه ی فه رهه نگه، په ست و زه بوونه، ئیسته ره م خۆ به په ست دانان له باری کۆمه لایه تیه وه و حاشاکردن له خۆیان و بانگه شه و شه ر دژ به شوناسی خۆیانی لێ ده که ویته وه. ئیستا له میشکی ده رچووانی ئه م شیوازه فیرکارییه دا که بنه مای له سه ر وه لانان دانراوه، به کاره یانی بیچمه زمانیه کان، وشه کان و ده سته واژه کانی زمانی خۆیان (وه کوو ده سته واژه کانی خزما یه تی، و اتا ئه وه ده سته واژانی وا بۆ ئاماژه به ئه ندامانی بنه ماله و خزموکار ده برینه کار) هۆی شهرم و هیما ی نه خوینده وهاری و ئاستی خواری کۆمه لایه تین. هاو زمانان و کۆمه لگای زمانی خۆیان به که سانیکی هۆگری توندوتیژی، نا ئاشنا به نه ریت و یاسا کانی هه لسوکه وتی گونجاوی کۆمه لایه تی و که سانیکی داده نین که فیری ریکوویکی

نابن، پشتیان پی نابه ستریت و له گه‌ل پاک و خوینی و بیداشت بیگانه‌ن. داب و نه‌ریت و یاسا و سونه‌ته کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی گه‌لی خۆیان به کۆن، نا له‌بار و هه‌له‌ داده‌نین که لانی زۆر، شیایوی لادی و گونده‌کانن، خواردنی خۆیان به گول، ناسالم و خراب بۆ له‌ش‌ساغی و "بی‌کلاس" و شیوه‌ی خوردن و خوارده‌مه‌نییه‌کانی خۆیان به نه‌گونجاو و هه‌له‌ ده‌زانن. جلوه‌برگی نه‌ته‌وه‌ی خۆیان به ناشیرین و کۆن ده‌زانن که ته‌نیا نه‌زانان و نه‌خوینده‌واران و خه‌لکی لادی له‌به‌ریان ده‌که‌ن. بی هیچ زانستییک له‌ بواری مۆسیقا، هونه‌ر، ویژه، میژوو، زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و هتددا، بی ئاشنایی و به‌ نه‌ریتیترین و خراپترین شیوه و به‌ به‌کاربردنی ناله‌بارترین و شه‌کان باسی مۆسیقا، هونه‌ر، ویژه و میژوو و کۆمه‌لگای خۆیان ده‌که‌ن، ئه‌لبه‌ت ئه‌گه‌ر به‌ گشتی نه‌ته‌وه‌ی خۆیان به‌ خاوه‌نی مۆسیقا، هونه‌ر و ویژه بزنان و به‌ لاسایی کردنه‌وه‌ییکی ناشیانه‌ی مۆسیقا، هونه‌ر و ویژه‌ی گروپی ده‌سه‌له‌تدار نه‌زانن. داب و نه‌ریت، سه‌لیقه، روانگه، که‌سایه‌تییه‌ گه‌وره‌کان و ئوستووهره‌کانی تاقمیکی تر ده‌نیته‌ جیگای که‌سایه‌تییه‌ گه‌وره‌کان و ئوستووهره‌کانی خۆیان و تا بۆیان ده‌کریت و به‌ هه‌موو شیوه‌یییک (ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر به‌ شیوه‌ی هه‌لبه‌ستنی جۆک و هه‌ناردنی به‌ کورته‌نامه بۆ ئه‌م و ئه‌و بوویت) له‌ سووکایه‌تی و گالته‌کردن به‌ هیما فه‌ره‌ه‌نگییه‌کانی خۆیان که‌م دانانین.

ده‌رئه‌نجام و کۆتایی

پیناسه‌گه‌لیکی جۆراجۆر و جیاواز بۆ په‌روه‌رده‌ خراوه‌ته‌ به‌ردست. مه‌ستری (۲۰۰۹:۳۴۴) په‌روه‌رده به‌م شیوه‌یه‌ پیناسه‌ ده‌کات:

"له‌ هه‌ر کۆمه‌لگاییکدا کۆمه‌لگاییک زانیاری و توانایی هه‌ن که‌ فیربوونیان بۆ هه‌موو ئه‌ ندامانی کۆمه‌لگا پیویسته و به‌ ئه‌م شیوه‌یه‌ بتوانن له‌ گه‌ل به‌رپرسایه‌تییه‌کان و ده‌بی و نابییه‌کانی شارۆمه‌ندیدا ئاشنا بین. په‌روه‌رده به‌ ئه‌و چالاکیابه‌ ده‌گوتریت که‌ له‌ پیناوی فیربوون و فیرکردندا ئه‌نجام ده‌درین و ئه‌ ندامانی کۆمه‌لگا له‌ ریگای ئه‌م چالاکیانه‌وه‌ ئه‌و زانیاری و لیها‌تووپیانه‌ وه‌ ده‌ست دینن."

ئه‌گه‌ر جگه‌ له‌و ئامانجانیه‌ی که‌ له‌ پیناسه‌که‌ی سه‌روه‌ به‌ شیوه‌ی ناراسته‌وخۆ بۆ په‌روه‌رده‌ دیاری کراوه، ئامانجی په‌روه‌رده‌ و باره‌یتان پیکه‌یتانی به‌ستینییک بۆ دۆزینه‌وه‌ و هه‌لچوونی تواناییه‌کانی

مندالان، پاراستنی شان (کهرامهت) مرۆف، بارهینانی مرۆفگه لیکێ دروستکار و خاوهنی شوناس، بههتیزکردنی بروا به خۆ بو بهرزکردنهوهی رۆح و هه لکشانی مرۆفایه تی ئهوان بزاین، پر رۆونه که پیروهوی پهروهدهی ئه مرۆی ولاته کهمان که له سه ر شیوازی پهروهدهیی "وه لانان" ه، لانیکه م جگه بو فارس زمانه کان نه بیته، وه کوو نه خوشیکه که له گیانه لادایه و ریخراوه بیکی هه لشکاوه که سالانیکی زۆره زیان ده دات و خه سار ده گه یینێ و به پیچه وانهی ئامانجه که نی سه ره وه ده روا ته پیش.

پهروهده به زمانی غهیره دایکی ئیسته ره م کۆمه لگا دابهش ده کات به دوو دهسته ی بهرزتر (superior) و په ستر (inferior). ئه وانهی زمانیان زمانی پهروهده یه به بهرزتر و ئه وانهی که زمانی دایکیان ئیجازه ی چوونه ناوی خویندنگای نییه به په ستر داده نرین. که وابوو ئه م شیوازه فیکارییه بو خۆی پیکهینه ری دوو چاوه کی و نابه رابه رییه. ده رهاویشته کانی ئه م ده زگا سه قه ته ئه گه ریش له خویندندا سه رکه ون، ده بن به شارۆمه ندگه لیک که بروایان به خویان نییه و خاوهنی به رزه خوییش نین، تووشی خۆبه که م زانینی کۆمه لایه تی هاتوون، خویان ره تده که نه وه و تووشیاری له یه کێک له خراپترین و مه تر سیدارترین نه خوشییه کان و قهیرانه کۆمه لایه تییه کانی ئه م چه رخه، واتا قهیرانی شوناس بوونه. ئه مهش به واتای پیکهاته تی به ستی تیکی باشه بو ئه وه ی له ریگی راکیشران بو لای هیندیک گرووپه وه و پیناسه کردنه وه ی شوناسی خویان له چوار چیوی شوناسی ئه وانه وه، شوناسی ساخته وه ر بگرن؛ گرووپگه لیک که بیرو بروای ژه حراوی و دژه مرۆفانه یان بووه به یه کێ له گه وره ترین هه ره شه کانی هاوچه رخ بو ئاسایشی ناوچه که و ته نانه ت جیهانیش.

وه کوو دواین وته، ئاماژه به دوو خال پیویسته. یه که م، به ره مه هینانه وه ی ویست و خواست و بروا کانی گرووبی ده سه لاتدار له کۆمه لگادا که ده بیته بیژمانیکی هژمۆنیک (نووسه ر بیژمانی هیژمۆنیک، به بیژمانیک پیناسه ده کات که وه ها له گه ل ره گ و ریشه ی فه ره نه نگیکدا تیکه لاو بیته که پرسیارکردن له گریمانه کانی به کاریکی نا ئاقلانه و بی واتا بیته ئه ژمار)، شه پۆل و پرۆسه بیکی هیمن و بیده نگ نییه، به لکوو هه میشه گیره و کیشه و باسی له گه له. (دودلی و هاوکاران، ۲۰۰۹: ۶) و که وابوو، ئیسته ره م یه کێکه له توخمه کانی تیکده ری ئاسایشی ده روونی کۆمه لگا. خالی دووه م و کۆتایی ئه وه یه که، زمانه وانه کۆمه لایه تییه کان له سه ر ئه و باوه رن که

کومه لگا ته نیا کاتیک باشتترین داهات و سوودی ده بیته که هه موو ئه ندامانی به خویان و ئه وهی که هه ن شانازی بکه ن. (هادسن، هه مان، ۲۱۰). جا ئه م کاره ته نیا به ده ست کیشان له شیوازی پهروه دهیی "وه لانان" و به کارخستنی شیوازی زیاد کردن، و اتا پهروه ده به زمانی دایکی، جی به جی ده کریی. کاریک که ده بیته بکه ویتته ریزی گرینگترین و خیراترین ئه رکه کانی ده وله ته وه چونکوو ئه مه مافی یه که یه که ی مندالانی ئه م ولاته یه که به شی خویان له سه رچاوه فراوانه مادی و مه عنه و بیه کانی ولاته که یان وه ربگرن، له پهروه ده و بارهینانی راسته قینه به هره مه ند بین و له کییه رکییبه کی به رانه ردا، له پله کانی سه رکه وتن و پیشکه وتنی کومه لایه تی سه رکه ون.

سه‌رچاوه‌كان

- Benson, C. (2004), *The Importance of Mother Tongue-based Schooling for Educational Quality. Background Paper Prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2005.*
- Brown, H. Douglas (2007), *Principles of Language Learning and Teaching.* New York, Longman.
- Bucholtz M. and Kira Hall (2004), *Language and Identity in Alessandro Duranti* (ed.) A Companion to Linguistic Anthropology, Oxford, Blackwell.
- Cummins, J. (1979), *Linguistic Interdependence and the Educational Development of Bilingual Children. Review of Educational Research* [online]. 49 (2), pp. 222-251.
- Dooly Melind and Clandia Vallejo (2009), *Education Policies that Address Social Inequality.* Faculty of Education, Universitat Autonoma de Barcelona, Barcelona, Spain.
- Hudson R. A. (1996), *Sociolinguistics.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Labov William (1972), *Language in the Inner City.* Oxford, Blackwell.
- Lippi-Green Rosina (1997), *English with an accent,* New York, Routledge.
- Maybin Janet (2007), *Language and Education in Carmen Llams, Louis Mullany and Peter Stockwell* (eds.) The Routledge Companion to Sociolinguistics, London and New York, Routledge.
- Mesthrie Rajend, Joan Swann, and William Leap (2009), *Introducing Sociolinguistics.* Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Philips Susan (2004), *Language and Social Identity in Alessandro Duranti* (ed.) A Companion to Linguistic Anthropology, Oxford, Blackwell.
- Pinnock, H. (2009), *Language and Education: The Missing Link – How the Language used in Schools Threatens the Achievement of Education for All.* London: CFBT Education Trust/Save the Children Alliance.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000), *Linguistic genocide in education - or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. [Republished in a slightly revised form in 2009, Delhi: Orient Longman].

Sonntag Selma and Jonathan Pool (1987), *Linguistic Denial and Linguistic Self-denial* in "Language Problems and Language Planning, 11, 46-65.

Sterling Polly (2000), *Identity in Language: An Exploration into the Social Implications of Linguistic Variation*. <http://www.tamu.edu/chr/agora/winter2000/sterling.pdf>.

UNESCO (2010) *Enhancing learning of children from diverse language backgrounds: Mother tongue-based bilingual or multilingual education in early childhood and early primary school years*.

گُردهای کلاردشت مازندران و آسیب های زبانی

مژگان کاوسی*

کارشناسی ارشد پژوهش هنر، استاد زبان کردی، فعال فرهنگی

مقدمه

گفتار پیش رو، به آسیب های زبانی گُردهای مهاجر به کلاردشت مازندران، خواهد پرداخت. برای ورود به چنین موضوعی، از معبر مباحث بنیادین مرتبیطی - هر چند اجمالی - گذر خواهیم کرد.

برای بیان آسیب های زبانی و چرایی لزوم پرداختن به آنها، ناگزیر از طرح مبحث «زبان مادری، زبان هویتی» هستیم؛ بحثی که خود نیازمند پیش نیازی است تا بر اهمیت موضوع تأکید نماید؛ بنابراین گفتار خود را با اساسی ترین مفاهیم مرتبط، یعنی «زبان، فرهنگ، هویت» می آغازیم.

در ادامه به طور مختصر- به معرفی گُردهای کلاردشت پرداخته و پس از بیان آسیب های زبانی که تا به حال مشمول آنان و زبانشان گشته، راهکارهایی را برای نجات این گویش از زبان گُردی، ارائه می دهیم.

لازم به یادآوری است، از آنجا که بخش «زبان، فرهنگ، هویت»، ریشه ای ترین قسمت بحث را در بر می گیرد تا بتوانیم باقی استدلالات خود در بخش های دیگر را بر مبنای آن ارائه دهیم، لذا از علمی ترین لحن و شیوه ی مستدل سازی در آن بهره جسته ایم. لحن و شیوه ای که در ادامه ی گفتار

* mojgankavousi@yahoo.com

تعدیل می‌شود تا نگارنده بتواند یافته‌های خود - که نتیجه‌ی پژوهش‌های میدانی است - را با کلامی ساده‌تر بیان نماید.

زبان، فرهنگ، هویت

ویتگنشتاین می‌گوید: زبان من، جهان من است و جهان من زبان من؛ این مفهوم را اندیشمندان دیگر نیز در قالب جملات دیگری بیان کرده‌اند. آنگونه که ادوارد سَپیر (E. Sapir) متذکر شده، «فهرست کاملی از واژگان یک زبان را به راستی می‌توان به منزله‌ی سیاهه‌ی حاوی ایده‌ها، علایق و مشغله‌ی فکری جامعه‌ی پنداشت که زبان مزبور در آن جاری بوده است». (دیوید دابلیو، ۱۳۹۵: ۲-۳)

«ج. هرِدِر (Herder) در سال‌های دهه‌ی ۱۷۸۰ نظریه‌ی او را پیشنهاد کرد که بعدها توسط HUMBOLDT متحول شد و در قرن بیستم نیز ویتگنشتاین (Wittgenstein) به آن پروبال بیشتری بخشید؛ بنابراین زبان دسته‌بندی‌ها و تمایزاتی را می‌آفریند که انسان توسط آنها به جهان معنا می‌بخشد. بنابراین هر زبان خاص، در یک جامعه‌ی بسته به وجود می‌آید و به همان نیز گره می‌خورد؛ که مقصود هسته‌ی آن توده‌ی جمعیتی است که برای یک بیگانه [یا ناظر خارجی] بی‌معنی است. برادران گریم (Grimm) تا آنجا پیش رفتند که همزمان با مطالعه‌ی زبان آلمانی، به گردآوری افسانه‌های «اصیل» فولکلوریک آلمانی پرداختند و الهام بخش آنان در این کار، این باور پیروان مکتب رمانتیک* بود که بنابراین، زبان و فرهنگ توده‌ها، پیوندی تنگاتنگ و ژرف با هم دارند.» (همان: ۶)

ساخت اساطیر اجتماعی و قراردادهای یک فرهنگ با نشانه‌ها امکان‌پذیر می‌شوند و زبان یکی از مهمترین نظام‌های نشانه‌ای است. «زبان دستگاهی است از نشانه‌ها که بیان‌کننده‌ی افکارند و از این رو با خط، الفبای کر و لال‌ها، آیین‌های نمادین، شیوه‌های ادب و احترام، علائم نظامی و غیره سنجش‌پذیرند.» (کالر، ۱۳۹۳: ۱۰۵)

* romantic

زبان، فرهنگ و هویت مانند حلقه های یک زنجیر اند؛ «به گفته ی لایونیل تریلینگ، این فریود بود که «بر ما آشکار ساخت، تا چه حد درگیر فرهنگیم... و فرهنگ تا چه حد بر دورترین اجزای ذهن هر یک از ما رخنه کرده»، و امکان تحقق مجموعه ای از احساسات، رفتارها و حتی مفهوم هویت فرد را فراهم ساخته است.» (همان: ۸۴)

زمانی که بحث زبان و ارتباطش با فرهنگ و هویت پیش روست، ناگزیر از مطرح کردن نظریات سوسور هستیم. «نگرش سوسور به زبان بر مسائلی معطوف بود که کانون روش های نوین تفکر درباره ی انسان، به ویژه رابطه ی عمیق و درونی میان زبان و ذهن به شمار می روند. اگر «انسان» به واقع «حیوان ناطق» و مخلوقی به حساب آید که رویارویی اش با جهان بر حسب اعمالی ساختمند و افتراقی قابل تشخیص است، یعنی همان اعمالی که نمونه ی بارزشان در زبان آدمی تجلی می یابند، آن گاه باید باور کنیم که آرای سوسور ما را به چنین نگرشی رسانده است.» (همان: ۷) او زبان را موجودیتی کاملاً تاریخی و همواره در حال تغییر می داند (همان: ۳۹) که هویت* می سازد؛ هویت به معنای نقش افتراق ها در نظام. (همان: ۲۹)

جاناناتان کالر معتقد است که ما در تحلیل زبان با تحلیل واقعیات اجتماعی و در حقیقت با کاربرد عناصر زبان سروکار داریم... آنچه در این میان اهمیت دارد و به واقع معتبر است، همانا تمایزات و روابطی است که اجتماع به آنها معنی می بخشد... به این ترتیب، می توان دریافت که زبان شناسی به مطالعه ی مجموعه ی وسیعی از توالی های آوایی نمی پردازد، بلکه نظامی از قراردادهای اجتماعی را بررسی می کند... زبان به منزله ی نظامی از ارزش هایی که به لحاظ اجتماعی تعیین شده اند. (همان: ۵۶-۵۷)

در تعریف سوسور، زبان پدیده ی اجتماعی بر حسب نظامی از قراردادهای میان فردی است. (همان: ۸۴) تعریفی که ما را به تنگاتنگی رابطه ی زبان با اجتماع و فرهنگ، از دیدگاه وی می رساند.

* identity

در نظریه‌های سازه‌گرا* تاکید می‌شود که هویت برساخته‌ای اجتماعی است و محصول منازعه معنایی و بازنمایی‌ها (استفاده از زبان برای تولید معنا) است. غیریت‌سازی یکی از کارکردهای اصلی بازنمایی (استفاده از زبان) است و «دیگری» همواره محصول بازنمایی است. به عبارت دیگر هویت در عرصه‌ی عمومی و سیاسی اساساً مسئله‌ای انفرادی، شخصی و روانی نیست؛ بلکه پدیده‌ای جمعی است که به بنیان‌های فرهنگی، تاریخی و اعتقادی یک جامعه نیز مربوط می‌شود و گفتمان فرهنگی که در یک جامعه ریشه دارد نیز از طریق همه‌ی عناصر به ویژه زبان، خود را منتشر می‌کند. یعنی زبان ابزاری برای تولید معنا و برجسته‌سازی یک هویت و طرد هویتی دیگر می‌شود؛ از این رو مفهوم دیگری به مقوله هویت‌سازی گره خورده است و این هویت از خلال نظام‌های بازنمایی و بهره‌گیری از زبان برای انتقال و انتشار مضامین خودی برساخته می‌شود. (اکوانی، ۱۳۹۱: ۳۱)

«ارتباط‌زبانی به این دلیل امکان‌پذیر است که ما نظامی از هنجارهای گروهی و مشترک را جذب خود ساخته ایم که جهان خارج را سامان می‌بخشند و به رفتارهای کلامی معنی می‌دهند و یا به اعتقاد دورکهایم، واقعیت‌حیاتی برای فرد محیط فیزیکی نیست بلکه محیط اجتماعی است؛ نظامی از قواعد و هنجارها، نظامی از نموده‌های گروهی و مشترک که رفتار اجتماعی را ممکن می‌سازد.» (کالر، ۱۳۹۳: ۸۴)

در باب ارتباط هویت فردی و زبان باید گفت: «وقتی کسی سخن می‌گوید، در اصل به شکلی استادانه «از زبان پیروی می‌کند»؛ زبان برای ابراز تمایلات و ایجاد ارتباط در جامعه، از سوی ما سخن می‌گوید. حتی تصور هویت فردی نیز از طریق گفتمان یک فرهنگ حاصل می‌شود. «من» چیزی از پیش موجود نیست و در مرحله‌ای انعکاسی موجودیت می‌یابد که در دوران طفولیت آغاز می‌شود، یعنی در همان دوره‌ای که این «من» دیده می‌شود و مخاطب دیگران قرار می‌گیرد.» (همان: ۹۰)

در باب ارتباط فرهنگ و زبان به مثابه‌ی نظامی از نشانه‌ها نیز می‌توان گفت: «هر چه فرهنگی قویتر باشد، به همان اندازه نیز در تلقی نشانه‌هایش به منزله‌ی نشانه‌های طبیعی موفقتر است. به همین دلیل، تحلیل نشانه‌شناختی نیازمند الگویی است که بر قراردادی بودن نشانه‌ها، یعنی

* Constructivism , constructionism

بنیان فرهنگی آنها تأکید کند و به مخالفت با بینشی بپردازد که نشانه ها را طبیعی بر می شمارد.» (همان: ۱۰۸)

در باب ارتباط جامعه و زبان و هویت اجتماعی فرد، روزالین کوارد و جان الیس در کتاب زبان و ماتریالیسم می گویند: «کلیه ی اعمالی که به تمامیت اجتماعی شکل می بخشند در زبان نهفته اند و به همین دلیل این امکان پدید می آید تا زبان را جایگاه شکل گیری فرد اجتماعی تلقی کنیم.» (همان: ۱۳۹)

با مرور خلاصه ای که از نظر گذشت می توان ادعا کرد که زبان، صرفاً ابزاری برای ارتباط گرفتن نیست؛ بلکه وسیله ی درک «بودن» است و به همین دلیل، هویت فردی و اجتماعی هر انسانی را مشخص می کند.

زبان مادری، زبان هویتی

هنگامی که به آینه می‌نگرید، نه فقط چهره‌ی خود، که موزه‌ی ای را در برابر خویش می‌بینید... ما همواره گذشته‌ی اطراف خود را با خود می‌بریم و این کار تنها در جسم و تن انجام نمی‌شود؛ بلکه در قالب سنت‌های ما، شامل چگونگی سخن گفتن، به حیات خود ادامه می‌دهد. گذشته مجموعه‌ی ذره بین‌هایی غیر قابل مشاهده‌ی است که همواره بر چشم داریم و از راه آنها جهان را درک می‌کنیم و متقابلاً جهان نیز ما را درک می‌کند. ما همواره بر شانه‌های نیاکان خود ایستاده‌ایم؛ خواه ایشان را بشناسیم یا نه... (دیوید دابلیو، ۱۳۹۵: ۲-۱)

از شعرگونگی متن فوق که چشم بیوشیم، بر مفاهیم عمیقی که مطرح می‌کند متمرکز می‌شویم؛ مفاهیمی که در بخش «زبان، فرهنگ، هویت» بدانها پرداختیم و در ادامه با بیانی ساده‌تر و از زاویه‌ی دیگر آنها را وا می‌کاویم. می‌توان گفت که زبان مهمترین عامل هویت‌ساز جوامع است؛ عاملی که طی نود سال اخیر و با تأسیس حکومت مدرن در جغرافیای سیاسی ایران با چالشی بزرگ مواجه شده است. چالشی که سبب شده تا بسیاری از زبان‌های حاضر در این جغرافیای سیاسی، طبق تعریفی که از زبان مادری در ذهن داریم، دیگر زبان مادری نباشند. دقیقاً به همین خاطر، نیز اهمیت این موضوع، بحث خود را با طرح مسائل علمی زبان‌شناسی آغاز کردیم.

زبان مادری زبانی است که نوزاد از بدو تولد در معرض آن قرار گرفته، خود و جهان را با آن می‌شناسد. طی هزاره‌ها زبان مادری همان زبان هویتی بوده، اما متأسفانه امروزه می‌تواند زبان هویتی باشد یا نباشد؛ یعنی ممکن است پدر و مادر از بدو تولد با زبانی غیر از زبان هویتی خود با کودکانشان صحبت کنند؛ لذا در این نوشتار، دو اصطلاح «زبان مادری» و «زبان هویتی» به طور جداگانه و در بیان دو مفهوم متفاوت به کار رفته‌اند.

«جهان مدرن شاهد افزایش روزافزون گرایش‌ات تلفیقی فرهنگی در موسیقی، هنر، سرویس‌های خبرسانی و حتی در ترکیب جمعیت‌ها (بیشینه‌ی مهاجرتها در کل تاریخ) و در زبانهاست (بیشتر مردم، دو یا سه‌زبانه هستند). با افزایش علائق به پدیده‌ی همگرایی فرهنگی در سالهای دهه‌ی ۱۹۸۰، برخی اندیشمندان در محافل دانشگاهی آغاز به بازنگری در زبانها و فرهنگهایی کردند که زمانی به عنوان ماهیتهایی مفرد و متمایز تعبیر می‌شدند.» (همان: ۱۴)

با پیدایش مدرنیته «هویت» اساساً در کانون معادلات فرهنگی و سیاسی قرار می گیرد. مدرنیته با انقلاب تکنولوژیک، جابجایی جمعیت ها و شکل گیری دولت های مدرن و پروژه های دولت-ملت سازی، امکان بازنمایی هویت ها و زمینه های نزاع میان آنها را فراهم ساخته است.

در ایران نیز، با تأسیس دولت مدرن و شکل گیری پروژه ی دولت-ملت سازی در زمان پهلوی اول، گفتمان حاکم همواره خواسته تا تفاوت های زبانی را به عنوان «دیگری» سرکوب کند. بر این اساس، یا این تفاوت های هویتی را نادیده گرفته و انکار می کند و یا آنها را به عنوان خرده فرهنگ، لهجه، فرهنگ ها و زبان های محلی و ... باز می نماید؛ نتیجه ی آن معرفی تمام این تفاوت ها به عنوان بخشی از گفتمان «هویت ملی، هویت ایرانی» است.

البته باید اشاره کرد که این مشکل در خاورمیانه مختص ایران نیست؛ فروپاشی ساختارهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اخلاقی جوامع خاورمیانه علی رغم حفظ جغرافیای سیاسی آنها، عامل این تبعیضات زبانی-هویتی است. تبعیضاتی که ریشه در ساختارهای غیردموکراتیک و رژیم های اقتدارگرا دارد؛ ساختارهایی که تکثرگرایی هویتی را نادیده انگاشته و با اقلیت، روابط فرادستی-فرودستی برقرار می کنند.

جریان فرادستی-فرودستی در ایران، چنان تأثیری بر هویت های زبانی مختلف گذاشته که اکثر جوامع زبانی فرودست، به ناگاه و تحت تأثیر تبلیغات مستقیم و غیر مستقیم سیستم فرادست، تصمیم گرفتند تا هویت زبانی جدیدی را برای نسل بعد خود تعریف نمایند؛ لذا از بدو تولد فرزندان شان با آنها به زبان فارسی سخن گفتند، تا آنها را به بخش فرادست جامعه ی سراسری ایران انتقال دهند.

از اینجا و به این علت است که در بیشتر مناطق ایران، «زبان مادری» راه خود را از «زبان هویتی» جدا می کند؛ در نتیجه، هویتی تازه و البته جعلی برای نسلی که دیگر به زبان نیاکان خود سخن نمی گوید، ساخته می شود. این نسل، با جعل هویت در پی گزینش زبان بیگانه به عنوان زبان مادری - با تعریفی که بیشتر برای زبان مادری آمد- از بدنه ی جامعه ی هویتی خود جدا می شود.

این جعل هویت و زبان، به مرور زمان جامعه ی خاستگاه را کوچکتر کرده و به دامنه ی جامعه ی مقصد می افزاید؛ بدین ترتیب آسیمیلیاسیون و ذوب فرهنگی-هویتی-زبانی شکل می گیرد؛

از گویشوران زبان های فرودست کاسته و به گویشوران زبان فرادست افزوده می گردد؛ در نتیجه و طی زمان، هویت واحدی برای کل یک جغرافیای سیاسی تعریف می شود.

گردها و زبان گُردی در کلاردشت

کلاردشت شهرستانی در غرب استان مازندران است. ترکیب جمعیتی این شهرستان شامل بومی ها، مهاجرین پرتعداد گُرد و همینطور تعداد کمی مهاجر ترک می باشد. گردها نزدیک به هفتاد درصد جمعیت کلاردشت را تشکیل می دهند. به واقع اظهار نظر قطعی و کاملاً دقیق درباره ی خاستگاه اولیه ی گردهایی که طی دوره های مختلف تاریخی تحت نام «خواجوند» به کلاردشت آمده اند، ممکن نیست. این مهاجرت ها تنها یک اتفاق بی هدف تاریخی نبوده است؛ قطعاً این رویدادها هدفهای دو جانبه ای را در مبداء و مقصد این مهاجران دنبال می کرده است. «یکی از اتفاقات مهم تاریخی در کلاردشت پس از حمله ی مغول، پیدایش موج جدیدی از مهاجرت ها بود که بعدها منشاء تحولات اجتماعی و سیاسی مهمی در منطقه گردید.» (ملک پور، ۱۳۹۳: ۱۰۳)

این قضیه به مهاجرت اجباری طوایفی از اقوام گُرد از غرب ایران به کلاردشت و مناطق همجوار آن مربوط می شود. مناطق مبداء بعضی از این طوایف در برخی اسناد تاریخی «بیجار گروس و گُردستان» و در برخی دیگر «لرستان و گروس» معرفی شده اند که در اینجا بدانها خواهیم پرداخت.

«در خصوص تاریخ دقیق مهاجرت خواجوندها روایت‌های متفاوتی وجود دارد،* اما آنچه بنابر شواهد تاریخی درست تر می نماید، این است که مهاجرت اجباری اقوام کرد به نواحی مختلف از زمان شاه اسماعیل صفوی آغاز شده بود و در عهد پادشاهان دیگر همچون شاه عباس و حتی پس از زوال دولت صفوی نیز توسط نادر شاه افشار و کریمخان زند ادامه یافت. در واقع خواجوندها پس از آریاییان، دومین گروه مهاجری بودند که به قصد اقامت دائم به این مناطق وارد شدند.» (ملک پور، ۱۳۹۳: ۱۰۵-۱۰۴)

*تازه ترین این پژوهش ها توسط جناب اسدالله محمدزاده، دانشجوی مقطع دکتری تاریخ ایران که خود از کردهای کلاردشت است در حال انجام می باشد. پژوهش های ایشان به نتایج بسیار متفاوتی انجامیده است. به دلیل اینکه این پژوهش ها هنوز کامل و منتشر نشده اند، اجازه ی نشر آنها را نیافته ایم. لذا ناچاراً و موقتاً به منابع قبلی اکتفا می نماییم.

بنا به گفته ی هنری فیلد، شاه عباس در ربع اول قرن هفدهم میلادی، قبایل کرد خواجوند را در کجور** و پُل (پول) و کلاردشت برای ارباب ساکنان اصلی- به همان دلایلی که پیش از این بیان شد- به آن ناحیه کوچانده است. وی می گوید: خواجوندها اغلب در نواحی کوهستانی هستند و مردمی نیرومند شناخته می شوند. هنری فیلد خواجوندها را از اقوام کُرد می داند و عقیده دارد در سال ۱۹۲۰ میلادی در کلاردشت پنج شعبه از آنها عبارت بودند از: سلطان قلیخانی، کاکاوند، لک، خواجوند و دلفان. این قبیله در اصل توسط نادر شاه افشار از گروس و کردستان آورده شده اند. عده ای از آنها در پایان سلطنت کریم خان زند به موطن اصلی خود بازگشتند ولی آقا محمدخان قاجار آنها را برگردانید تا ساکنان سرکش این نواحی را به انقیاد در آورند. (فیلد، ۱۳۳۴: ۱۹۹-۲۰۱)

رایینو نیز بر این باور است که خواجوندها اصلاً از لرستان اند، آقامحمدخان آنها را از لرستان و گروس به مازندران غربی آورد... رایینو در زمینه ی شیوه ی معیشت آنها در زمان خود می گوید: خواجوندها هر چند اکنون در دهات سکونت دارند ولی در تابستان با چادرهای خود به اطراف می روند و به گله داری می پردازند. ایشان اسبهای نسبتاً اصیل تربیت می کنند و به زراعت نیز می پردازند و بیشتر مزارع آنها دیمی است. خواجوندها بهترین بیلاق این ناحیه را در تصرف دارند که البته به مذاق ساکنان خوش نمی آمد و حتی در گذشته، به ویژه در دوره های اولیه ی مهاجرت، این مسأله کشمکش های خونین را موجب شده بود. یک گروه از خواجوندها که به کردهای روزکی مشهور بودند، بعدها کاملاً از بین رفتند. (رایینو، ل، ۱۳۴۳: ۵۲)

مواردی که از نظر گذشت مهمترین نظرات مورخین، پژوهشگران و مستشرقین درباره ی مهاجرت تاریخی و دائمی کردها به کلاردشت بوده اند. نظریاتی که بسیار پر بازدید اند و منبع و مأخذ دیگر مطالعات در این زمینه قرار می گیرند؛ نظریاتی که شاید کامل یا درست نبوده و به شیوه ای علمی و پژوهشی نیازمند بازنگری باشند.

**کجور و پول، در غرب استان مازندران و نزدیکی کلاردشت

به نظر نگارنده - به عنوان کردی از کلاردشت که اشراف نسبی به فرهنگ و زبان خود دارد - توجه به مطالعات زبان شناسی در حوزه ی زبان کُردی و گویش های آن، می تواند از اساسی ترین و لازم ترین پژوهش ها در این زمینه باشد.

در اینجا ذکر چند مورد لازم به نظر می رسد:

یکم:

این طوایف در بعضی از کتب، از جمله کتاب های دکتر علی ملک پور و طهمورث فقیه نصیری، هر دو به نام «کلاردشت»، به نقل از فیلد، رابینو و مکنزی تحت عنوان «طوایف کُرد و لُر» معرفی شده اند؛ اما در بین این مهاجرین که از غرب کشور و در دوره های مختلف تاریخی به کلاردشت و کجور کوچانده شده اند، هیچ طایفه یا گروهی وجود ندارد که به گویش یا لهجه ای از لُری صحبت کند.

لازم به ذکر است که مهاجرت «لُر» ها به مناطق «سیب ده چالوس» و «خرم آباد تنکابن» در غرب مازندران و البرز مرکزی یک رویداد مستند تاریخی است؛ اما تعمیم آن به کلاردشت بر مبنای مطالعات تاریخی و گویش شناسی مردود می باشد.

دوم:

در برخی اسناد تاریخی - همانطور که پیشتر اشاره شد - مذکور است که طوایفی از بیجار گروس به کلاردشت و کجور کوچانده شده اند. از لحاظ مطالعات تاریخی و زبان شناسی به مواردی در این باره بر می خوریم که لزوم پژوهش های میدانی در منطقه ی گروس را به ما نشان می دهد. امر مهمی که برای رسیدن به خاستگاه اولیه ی مهاجرین کرد با توجه به گویش آنها ضروری است و متأسفانه تا کنون پژوهشگری از بین گردهای کلاردشت و کجور و یا دیگر پژوهشگران، بدان نپرداخته است.

ضرورت این مطالعه و پژوهش در این است که گویش کردهای کلاردشت نوعی از لکی است؛ از طرفی طوایفی از لک هم اکنون نیز در بیجار گروس حضور دارند. طوایفی که در دوران ملوک الطوایفی برای فتح و فرمانروایی به مناطق گروس کردستان رفته و ماندگار شده اند. فرضیه ای از نگارنده در این باره مطرح است که گروهی از مهاجرین به کلاردشت، از آن دسته از مهاجرین فاتح لکی باشند که قبلاً به بیجار رفته بودند؛ اثبات این فرضیه مطالعات و پژوهش های میدانی کاملی را می طلبد که تا کنون میسر نگردیده است.

البته ذکر نکته ی دیگری نیز در این باره لازم به نظر می رسد؛ اینکه دلفان ها با توجه به تفاوت لهجه ای که با سایر کردها در کلاردشت دارند و از طرفی- غیر از ساختار ارگاتیو- دقیقاً مانند کردهای لک منطقه ی دلفان در استان لرستان صحبت می کنند، تا چه حد ممکن است مستقیماً از مناطق نامبرده در استان لرستان کنونی به کلاردشت کوچانده شده باشند؟

به تمام موارد بالا در این باب باید مورد دیگری را نیز اضافه نمود: در باب کوچ کردها از گروس به کلاردشت و کجور، تماماً به نظرات هنری فیلد در این باره استناد می شود. این در حالی است که عده ای از پژوهشگران این نظر هنری فیلد را اشتباه دانسته و معتقدند که خاندان صوفی املش از منطقه ی گروس به این ناحیه آورده شده اند و نه کردهای کلاردشت و کجور! این دسته از محققین معتقدند که باید در درستی نظرات هنری فیلد شک کرد.*

* به نقل از اسدالله محمدزاده

سوم:

نکته‌ی قابل‌تامل دیگر درباره‌ی کردهای کلاردشت و حتی کجور این است که علی‌رغم تفاوت‌های گویشی و لهجه‌ای همگی «خواجوند» نامیده می‌شوند. «خواجوند» نامیده شدن تمامی این مهاجران، حتی با وجود تفاوت‌های فاحش و مشهود گویشی بین خواجوندهای کلاردشت با کجور و یا اختلاف لهجه‌ای قابل‌ملاحظه بین دلفان‌های کلاردشت با سایر کردهای این شهرستان، می‌تواند بیانگر منشاء غیر طایفه‌ای این نامگذاری باشد؛ بنابراین می‌توان چنین فرضیه‌ای را مطرح کرد که این‌گورها از طوایف مختلفی که منشاء طایفه‌ای یکسانی ندارند بوده و ضمن یک پیمان و اتحاد سیاسی نظامی، مجموعاً خود را «خواجوند» نامیده‌اند. لازم به ذکر است که عده‌ای در این باره نظر دیگری دارند و شهرت تمام این مهاجران به «خواجوند» را به علت قرابت آداب و مسلک آنان می‌دانند.

همانطور که بیشتر اشاره شد، هنری فیلد این مهاجران را به پنج شعبه تقسیم می‌کند:

۱-سلطانقلی خانی ۲-کاکاوند ۳-لک ۴-خواجوند ۵-دلفان

باید گفت: اسامی «خواجوند، لک و دلفان» همچنان در کلاردشت وجود دارد اما از شهرت کاکاوند و سلطانقلی خانی هیچ اثری نیست. جالب اینجاست که گویش تمام این طوایف، «لکی» با لهجه‌های بسیار نزدیک به یکدیگر است و تفاوت مشهود کردهای مشهور به «لک» در کلاردشت با سایر کردهای این منطقه، تنها در نوع آداب دینی و آیینی است. کردهایی که در کلاردشت به «لک» مشهورند پیرو مذهب شیعه و بقیه‌ی کردهای این منطقه پیرو آیین یارسان می‌باشند.

در اینجا به بحث تحلیلی-تاریخی بازگشته و حداقل به بیان دو هدف عمده برای کوچ

اجباری و مهاجرت خواجوندها به کلاردشت و نواحی همجوار می‌پردازیم. این دو هدف عبارتند از:

- ۱- ایجاد تعادل جدید سیاسی و جمعیتی در منطقه‌ی مقصد مهاجرت خواجوندها یعنی کلاردشت، کجور و مناطق همجوار به منظور کاستن از برخی مزاحمت‌ها و ماجراجویی‌های بومیان بر علیه حکومت‌های مرکزی ایران

۲- ایجاد شکاف و تضعیف قبایل کرد در مناطق مبداء مهاجرت - مناطق غرب کشور - و باز هم به منظور تمکین آنها در برابر حکومت مرکزی

«خواجوندها در سرزمین خود و بنا بر خصلت ایلی به طور سستی، اجتماعی متشکل و نیرومند بودند. آنها دارای هویت، تاریخ و فرهنگی روشن و شناخته شده اند؛ این امر برای حکومت های اقتدارگرای آن دوران چندان مطلوب نبوده و لذا پراکندن آنها را در دستور کار خود قرار دادند.» (ملک پور، ۱۳۹۳: ۱۰۴)*

پس از ورود و استقرار خواجوندها در کلاردشت، آنها در رخدادهای مختلف این نواحی سهیم بوده و مشارکتی فعال داشتند. این مشارکت و حضور در دوره های اولیه، منجر به ستیز و مقابله جویی های ایلی و قبیله ای با بومیان منطقه شد. برای سواران خواجوند که در سرزمین خود دارای رمه و مراتع عالی بودند، بسیار مهم بود که در سرزمین مقصد نیز بتوانند به اقتصاد خود ادامه دهند. از آنجایی که شاهان در منطقه نیازمند این نیروی سواره نظام بودند، لذا بخشی از مراتع با کیفیت بومیان را در اختیار این تازه واردان قرار دادند؛ این امر باعث جنگ های خونین بین آنها شد، اما در نهایت و به تدریج هر دو گروه لزوم حضور و همزیستی مسالمت آمیز با یکدیگر را به طور نسبی پذیرفتند.

گُردهای کلاردشت تا کنون توانسته اند فرهنگ، آیین، زبان و هویت خود را حفظ کنند؛ اما طی دهه های اخیر در معرض خطر تغییر هویت قرار گرفته اند. این خطر با شدت و سرعت به هویت این مهاجرین دور از خاستگاه تاخته به طوری که اگر راهکاری سریع و عملی برای مقابله با آن ارائه نشود، هویت گُردی این مهاجرین نیز مانند اکثر گُردهای مهاجر به گیلان و مازندران از بین می رود. لازم به ذکر است که کردهای منطقه ی کجور مازندران نیز دقیقاً همین شرایط را دارند؛ هویتی که تا کنون حفظ شده اما اکنون در معرض خطر نابودی سریع الوقوع قرار گرفته است.

بخش اعظم این خطرات همان مواردی است که در بخش «زبان مادری، زبان هویتی» به آنها پرداختیم، گرچه علل دیگری نیز وجود دارد که در بخش بعدی بیشتر بدانها خواهیم پرداخت.

* لازم به ذکر است که جناب «ملک پور» نویسنده ی کتاب «کلاردشت» خود از بومیان این منطقه است که چنین نظری را درباره ی مهاجرین گُرد ارائه می دهد.

آسیب‌شناسی زبان کُردی در کلاردشت مازندران

کالر معتقد است که زبان موجودیتی کاملاً تاریخی و همواره در حال تغییر است؛ می‌توان گفت که تاریخ زبان‌ها مالا مال از دگرگونی‌های بنیادین آوا و معنی است. (۱۳۹۳: ۳۹-۳۸) وقتی مهاجرت را نیز - به عنوان مولفه‌ای با ماهیت تاریخی - به این جریان تاریخی می‌افزاییم در واقع به قول دیوید دابلیو به «یک رفتار انسانی بسیار مهم و تأثیرگذار در تغییرات زبانی» اشاره کرده ایم. (۱۳۹۵: ۱۶)

مهاجرت از جنبه‌های متفاوتی باعث تغییرات زبانی می‌شود؛ با تأثیرات گوناگون که شاید در این بخش مجال پرداختن به تمام آنها میسر نباشد و یا مورد ما در کلاردشت را شامل نگردد. در ابتدا و قبل از وارد شدن به هر مبحثی در این زمینه، به در پیش گرفتن «قاعده‌ی انکار» نسبت به زبان و گویش کُردهای کلاردشت از جانب نویسندگان دو کتاب، هر دو به نام «کلاردشت»، اشاره می‌کنیم؛ البته لازم به ذکر است که هر دوی این نویسندگان از بومیان کلاردشت محسوب می‌شوند.

دکتر «علی ملک پور» و مرحوم «طهمورث فقیه نصیری» نویسندگان کتاب‌های «کلاردشت» به دو طریق مختلف زبان و گویش کُردهای کلاردشت را انکار کرده‌اند. فقیه نصیری بخش کوتاهی از کتاب خود را به زبان‌ها اختصاص داده و در دو زیربخش «لهجه‌های شمالی»، «لهجه‌های محلی» بدانها پرداخته است؛ (۱۳۸۳: ۱۶۲-۱۶۰) با این اوصاف انتظار می‌رفت تا در بخش «لهجه‌های محلی» به گویش و زبان کُردهای کلاردشت نیز اشاره نماید؛ گرچه اصطلاح «لهجه‌های محلی» خود، اصطلاحی تحقیرآمیز با نگاهی فرودستی به زبان‌ها و گویش‌های اقلیتی ایران است، اما در همین حد هم به گویش‌های زبان کُردی در کلاردشت اشاره‌ای نشده و هویت زبانی این بخش مهم از کلاردشتی‌ها که هفتاد درصد جمعیت شهرستان را تشکیل می‌دهند، در سکوتی معنادار انکار شده است.

ملک پور صفحات ۲۴۸ تا ۲۵۲ کتاب خود را به «گویش‌های کلاردشت» اختصاص داده و تحت دو زیربخش «گویش گیلکی» و «گویش خواجه‌وندی (لکی)» بدانها پرداخته است. او در بخش

«گوش خواجوندی (لکی)»، با کم اهمیت جلوه دادن این گوش از زبان کُردی در کلاردشت، به نوعی دست به تحقیر زبانی زده است.

ملک پور می نویسد: «گوش اصلی این قومیت* ها در کلاردشت، گوشیه بین کُردی و لُری است. گوش لکی یا خواجوندی کلاردشت را علیرغم باور برخی از اهالی، نباید گوش کردی نامید، زیرا خواجوندی رایج در این منطقه با کردی اصیل بسیار متفاوت است، چندانکه بین دو گویشور لکی یا خواجوندی کلاردشت و کردی مهاباد و سنج تفهیم و تفاهمی صورت نمی گیرد و برای ارتباط از زبان میانجی فارسی استفاده می شود.» (۱۳۹۳: ۲۵۱-۲۵۰)

از نقد واژه ی «قومیت» با بار فرودستانه اش می گذریم و به نقد زبان شناختی نظریه ی دکتر ملک پور - که البته نظریه ی نا آشنایی نیز نیست - می پردازیم. لک ها همیشه جزئی جدانشدنی از هویت کُرد بوده و خواهند بود. گوش لکی از زبان کردی پس از گوش هورامی قدیمی ترین و اصیل ترین گوش های زبان کردی است. دیدگاه آمیختگی «کرد» و «لر» و پیدایش «لک» نظریه ی ارائه شده توسط دو گروه متفاوت می باشد.

یکی از این گروه ها، گروه ناآگاهانی هستند که مطالعات و پژوهش های علمی درستی ندارند و تنها گوش به تبلیغات دیگر گروه ها سپرده اند. این گروه، از روی ناآگاهی به دام چنین تبلیغاتی گرفتار می شود. اما گروه دیگر، گروه آگاه ولی مغرضی است که سعی دارد تا با ساختن ادله ی ظاهراً علمی و پژوهشی، اما هدفمند و گمراه کننده، تبلیغات مورد نظر را بسازد و این تبلیغات چیزی نیست جز جدا نماباندن هویت های زبانی گوش های مختلف از زبان کردی تحت هویتی مستقل.

نگارنده به تفصیل در مقاله ی «لکی، زبان یا گوش*» به این موضوع پرداخته و از آنجا که در این گفتار مجال پرداختن کامل به این مطلب مفصل نیست، لذا مخاطبین عزیز، همینطور دکتر ملک پور را به مطالعه ی کامل آن مقاله ارجاع می دهد.

* منظور گُردهای کلاردشت است که ایشان در جمله ی قبل تحت عنوان قبایل کُرد و لُرمعرفی کرده اند

* اولین بار در نشریه روانگه، سال دوم، شماره ی نهم و دهم، پاییز و زمستان ۹۶ به چاپ رسیده و سپس در دو پایگاه خبری «بینهر» و «هاناخبر» منتشر شده است.

در این قسمت به نقد عبارت دیگری از مطلب دکتر ملک پور می پردازیم.

همانطور که پیش تر آمد، ایشان می نویسند: «گوش لکی یا خواجوندی کلاردشت را علیرغم باور برخی از اهالی، نباید گوش کردی نامید،»

در این باره نگارنده - به عنوان کرد کلاردشت - قبلاً و در نوشته های دیگر، حتی در بخش قبلی همین گفتار، بارها و بارها به این موضوع اشاره کرده است که نیاکان این مهاجرین از قرن ها پیش تا کنون برای خود و فرزندان خود، هویتِ کردی تعریف کرده اند.

شایان ذکر است که قبل از شروع رفت و آمدهای کردهای کلاردشت به مناطق کردنشین غرب ایران، که از حدود پانزده سال پیش شدت گرفته، نیز ایجاد و توسعه ی شبکه های اجتماعی مجازی - که خود باعث تحولی بزرگ در عصر ارتباطات شده اند - کردهای کلاردشت، اصلاً در جریان عبارت « گوش لکی» نبوده اند؛ این مهاجرین، پس از رفت و آمدهای اخیر به مناطق کردنشین و همینطور ارتباطات مجازی، متوجه شده اند که نام گوش آنها «لکی» است.

به شهادتِ نگارنده و دیگر کردهای کلاردشت، این مهاجرین اکنون نیز مانند گذشته، خود را «کرد» و زبان خود را گویشی از زنجیره گویشی زبان کردی می دانند؛ این برداشت و تلقی شامل همه ی کردهای این منطقه، طی تمام قرون که در کلاردشت زیسته اند، می شود؛ بنابراین نظر دکتر ملک پور در ابراز عبارت «علی رغم باور برخی از اهالی» مورد انتقاد صریح است. لازم به ذکر است که به کار بردن خود این عبارتِ تقلیل گرایانه، موردی از انکار مضاعف است.

به ادامه ی پاراگراف مورد بررسی می پردازیم؛ آنجا که - چنانچه پیشتر آمد - ملک پور می نویسد: «زیرا خواجوندی رایج در این منطقه با کردی اصیل بسیار متفاوت است، چندانکه بین دو گویشور لکی یا خواجوندی کلاردشت و کردی مهاباد و سنندج تفهیم و تفاهمی صورت نمی گیرد و برای ارتباط از زبان میانجی فارسی استفاده می شود.»

در پاسخ به ایشان باید گفت: زبان کردی یک زبان با یک گویش واحد نیست. زبان کردی یک زنجیره ی گویشی است و طبق تعریفِ زنجیره ی گویشی، تمام گویش ها دارای یک درجه از اهمیت در تشکیل کل زنجیره هستند؛ گرچه همانطور که قبلاً ذکر گردید، لکی از قدیمی ترین و اصیل ترین

گوش های این زنجیره ی گویشی است. در اینجا به مورد دیگر در این پاراگراف، یعنی به استفاده ی هم زمان از دو واژه ی «تفهیم» و «تفاهم» اشاره می کنیم.

آیا برای استفاده از این دو واژه در حین مقایسه ی کردی کلاردشت با مهاباد و سنندج، منظور خاصی در نظر بوده که بتواند به کار بردن واژه ی «تفاهم» را توجیه نماید؟ زیرا از جمله پیداست که واژه ی «تفهیم» لازم اما واژه ی «تفاهم» که به معنای دیگری است، در اینجا غیر مرتبط به نظر می رسد.

اما در باب «ارتباط از طریق زبان میانجی فارسی» که ایشان مطرح کردند، به نکته ای اشاره نموده و مخاطبین عزیز را به طور مفصل به مطالعه ی مقاله ی «قند پارسی»^{*} از نگارنده ارجاع می دهیم. اگر ایران یک جامعه ی تکثرگرا با رعایت عدالت زبانی باشد و حقوق اولیه ی اقلیت های زبانی را محترم بشمارد، لازم نیست تا کردهای کلاردشت با کردهای سایر مناطق - که از گوش های مختلف یک زنجیره ی زبانی هستند - به زبان فارسی صحبت کنند؛ بلکه آنان با یک گوش میانجی از زنجیره ی گویشی خود که تو سط نخبگان کرد بر سر آن به توافق رسیده و در جامعه ای عدالت محور بر طبق آن آموزش دیده اند، گفتگو خواهند کرد. شاید از نظر خوانندگان محترم، پرداختن به این نقد در این بخش، ما را از بررسی آسیب های زبانی در کلاردشت منحرف نماید؛ اما در واقع قصد نگارنده از انتخاب این مثال و تشریح آن، بر این بوده است تا آسیب های مزبور را به طور ملموس بیان نماید؛ لذا با در نظر گرفتن مورد فوق، به شناسایی این عوامل صدمه زننده ورود پیدا می کنیم.

همانطور که در بخش «زبان مادری، زبان هویتی» بدان پرداختیم، مهمترین عامل آسیب رسان به زبان های هویتی در ایران و از جمله کلاردشت، عامل جریان فرادستی- فرودستی و همینطور عامل انکار است که سبب آسیمیلیاسیون فرهنگی- هویتی- زبانی می گردد.

این عامل برای کردهای مهاجر به کلاردشت مضاعف است؛ چرا که علاوه بر تأثیرات نود ساله ی سیستم تک زبانه در ایران، عامل چند قرنه ی مهاجرت و نگاه سلطه مآب فرهنگی- زبانی بومیان

* منتشر شده در سایت خبری ریگاکوردستان، خرداد ۱۳۹۷

کلاردشت بر مهاجرین را هم باید اضافه کرد. بنابراین این آسیب‌ها را در دو بخش مجزای مذکور بررسی می‌نماییم.

آسیب‌های مهاجرت

۱- دوری از خاستگاه و بی‌ارتباط بودن چند قرنه با گویش‌های دیگر زبان کردی

کردهای کلاردشت تا چند سال اخیر رفت و آمد خاص و فراگیری با دیگر مناطق کردنشین نداشته‌اند. این مهاجرین طی چند قرن مهاجرت، جز با کردهای کجور که قرن هاست در نزدیکی کلاردشت سکنی یافته‌اند و به یکی از گویش‌های کردی جنوبی سخن می‌گویند، در معرض گویش کردی دیگری نبوده‌اند. در عوض این مهاجرین در معرض گویش‌های مازنی و گیلکی و فارسی قرار گرفته‌اند.

این موضوع سبب شده تا با واژگان دیگر گویش‌ها و ساختار دستوری کردی بی‌ارتباط باشند؛ البته این محدودیت آسیب‌رسان برای کردهای کلاردشت، از طرفی می‌تواند فرصت نیز تلقی شود؛ چراکه اگر واژگان فارسی و معدود واژگان گیلکی که وارد گویش کردهای کلاردشت شده‌اند را از این گویش حذف نماییم، باقی‌واژگان اصالت چند قرنه‌ی خود در این حالت ایزوله‌ی فرهنگی-زبانی را باز می‌نمایانند.

۲- انکار زبانی از طرف بومیان کلاردشت

به غیر از انکاری که در کتب کلاردشت به آن پرداختیم، به انکار در محاوره بین بومیان و مهاجرین می‌پردازیم؛ گرچه انکار نویسندگان کتب «کلاردشت» خود، برآمده و بازتاب همان انکار تاریخی جمعی است.

از زمان‌های دور تا به حال، گویش گیلکی در کلاردشت، گویش غالب در محاوره‌ها بوده است؛ بدین معنا که در ارتباط کلامی بین بومیان و مهاجرین، همیشه زبان گیلکی مسلط بوده و بومیان با اینکه گویش کردهای کلاردشت را می‌دانند و اکثراً بر اثر جهش زبانی قادر به تکلم به آن نیز هستند، اما همیشه این مهاجرین بوده‌اند که در گفتگو با طرف بومی، ناچار به سخن گفتن به گیلکی شده‌اند؛ این جریان به یک قانون نانوشته، جمعی، همیشگی و البته بی‌معارض در کلاردشت تبدیل شده است.

جالب اینکه دو طرف بومی و مهاجر کاملاً زبان همدیگر را می فهمند و هر دو طرف هم قادر به سخن گفتن به زبان طرف مقابل هستند، اما حتی راه سومی را هم برای رفع این تسلط و انکار زبانی در پیش نگرفته اند. آن راه سوم می تواند سخن گفتن هر یک از طرفین در گفتگو به گویش خود باشد.

از بررسی این جریان به دو نکته ی جامعه شناختی پی می بریم.

الف- بومیان در مقابل تسلط ظاهری نظامی، اقتصادی مهاجرین بر منطقه، راه تسلط هویتی - زبانی خود و انکار زبانی و در نتیجه هویتی مهاجرین را در پیش گرفته اند. این جریان سبب شده تا قبل از شروع هرگونه آسیمیلیاسیون زبانی از طرف سیستم تک زبانه ی نود ساله ، در برخی از روستاهای کلاردشت که گیلک ها و کردها با هم در آن سکنی داشته اند، کردها تحت آسیمیلیاسیون شدید زبانی و در نتیجه هویتی قرار بگیرند؛ به طوری که اکنون به ندرت و تنها در بین سالمندان این روستاها، گویشور کرد وجود دارد و بقیه کاملاً به گیلکی سخن می گویند. روستاهای «ولبال» و «مُکا» در کلاردشت مصداق بارز این اتفاق ناگوارند.

البته بسیار جالب و قابل ذکر است که مهاجرین این قبیل روستاها که از نظر زبانی در گیلکی ذوب و آسیمیله شده اند، از نظر آیینی بر آیین یارسان خود باقی اند.

ب- کردها همیشه نسبت به فرهنگ ها، زبان ها و آیین های متفاوت معطف و پذیرا بوده اند. آنها هیچ گاه نخواسته اند که با توسل به روش های غیردموکراتیک بر فرهنگ ها و زبان های دیگر مسلط شوند. این احترام درونی به حقوق هویتی و آیینی انسان ها که در کردها به طور ذاتی وجود دارد، در مهاجرین کرد کلاردشت هم همچنان پس از قرن ها دیده می شود. به طوری که با انعطاف خود در برابر فرهنگ و آیین و زبان بومیان، توانسته اند جنگ ها و خونریزی های اولیه را به صلح و سازش تبدیل کنند.

۳- آمیزش واژگانی با گیلکی

برخی از روستاهای کلاردشت کاملاً کردنشین، برخی کاملاً گیلک نشین و بعضی دیگر با ساکنانی از هر دو جامعه ی بومی و مهاجر هستند؛ شرایط هر کدام از این روستاها در باب آسیب های زبانی متفاوت است.

روستاهای کاملاً کردنشین مانند روستای «کلنو» یا «اوجابیت» کمترین آمیزش‌های واژگانی با گیلکی را دارند؛ گرچه کاملاً از این معضل در امان نمانده‌اند؛ این قرض‌گیری یا جایگزینی واژگانی به حدی نیست که احساس شود.

اما در روستاهای مختلط، شرایط به نحو دیگری است؛ شرایطی که خود، روستاها را به دو دسته متمایز می‌کند.

یک دسته روستاهایی که کردهای آن کلاً به گیلکی تغییر هویت زبانی داده‌اند؛ مانند آنچه که بیشتر گفته شد و دسته‌ی دیگر، روستاهایی که کردهای آن هنوز هم هویت زبانی خود را حفظ کرده‌اند، اما تحت آمیزش شدید واژگانی با گیلکی قرار گرفته‌اند؛ مانند روستای «طبرسو».

دو دسته روستای نامبرده از جمله روستاهایی هستند که جمعیت کرد و گیلک آنها، بدون هیچگونه مرزبندی خاصی در کل روستا به طور پراکنده زندگی می‌کنند؛ اما روستایی مانند روستای «لاهو» که جمعیت کرد و گیلک آن به خاطر منازعات بازمانده از قرون پیش، هنوز هم در دو سمت مختلف روستا به نام‌های «گیلک محله» و «خواجوند محله» زندگی می‌کنند، دچار این آسیب زبانی نشده‌اند. اینجاست که یادآوری این سخن دیوید. دابلیو که می‌گوید: «اختلاف نظر، افزون بر تنش، پرتوافکن نیز هست» (۱۳۹۵: ۳) خالی از لطف نمی‌باشد

آسیب های سیستم تک زبانه در ایران

سیستم تک زبانه ی فارس محور با کوششی نود ساله در ایران، سعی در بازنمایی مثبت «خود» و بازنمایی منفی «دیگری» داشته است؛ به طوری که با هویت زدایی و دگرسازی به بهای از بین رفتن گویشوران دیگر زبان های ایران، به دامنه ی گویشوران خود افزوده است. این سیستم مسلط به دو شیوه باعث نابودی زبان های اقلیت از جمله گویش کردهای کلاردشت می شود.

الف- دگرسازی با تغییر ناگهانی و جمعی زبان مادری

کلاردشت نیز طی چهل سال اخیر شدیداً دچار این سیستم دگرساز عمومی در ایران شده است؛ این بار تنها مهاجرین کرد نیستند که تحت چنین سیستم فکری مسلطی در حال تغییر هویت سریع قرار گرفته اند؛ بلکه بومیان و دیگر مهاجرین کم تعداد، مانند ترک ها نیز، با یک سونامی وحشتناک مواجهند. سونامی سخن گفتن با کودکان به زبان بیگانه از هویت خویش، یعنی فارسی.

متأسفانه چندین سال است که پدر و مادرها در کلاردشت با فرزندانشان از بدو تولد به زبان فارسی سخن می گویند و این موضوع ضربه ی جبران ناپذیری را بر پیکر زبان ها و گویش های هویتی شهرستان وارد آورده است که شامل مهاجرین کرد کلاردشت نیز می شود.

این جریان، جریان عادی تاریخی نیست که پژوهشگران و صاحب نظران زبان شناسی درباره ی آن بحث می کنند. این پدیده یک پدیده ی سیاسی است که هدف مستقیم آن تأثیرات فرهنگی - هویتی - زبانی می باشد. جریانی که هویت های مختلف را مورد بازشناسی قرار نمی دهد.

«وقتی یک گروه، قوم، ملت و هر هویتی از سوی هویت فرادست مورد بازشناسی قرار نمی گیرد بدترین شیوه ی طرد است. چون اینگونه از آن سلب هستی و هویت می کند و می خواهد با به کار انداختن مکانیسم های تحقیر، از درون و به واسطه ی مکانیسم های درونی آن را تهی سازد. این وضعیت هنگامی اتفاق می افتد که نه با مقابله ی تفاوت ها و تمایزهایی ها بلکه با تعریف «دیگری» به مثابه ی «همان» و تعریف «دیگری» ذیل «خویش» و عدم بازشناسی صورت می گیرد.» (حقمرادی، ۱۳۹۵: ۳۶)

ب- تأثیرات محیطی ناشی از سیستم تک زبانه

این مورد هم تنها شامل کردهای کلاردشت نمی‌شود و مشکل تمام گویشوران اقلیت در ایران است. وقتی تحت یک سیستم تک زبانه زندگی می‌کنیم، همه جا یک زبان مسلط است؛ اداره‌ها، مدارس، دانشگاه‌ها، رسانه‌ها، خیابان‌ها... همه و همه یک زبان... و ما فقط یک زبان را می‌شنویم و یک زبان را می‌خوانیم و به یک زبان می‌نویسیم؛ در این حالت چه اتفاقی می‌افتد؟

مسلماً واژگان و دستور زبان مذکور که در ایران، زبان فارسی است بر ذهن و مغز افراد جامعه غالب می‌شود. این افراد حتی اگر به طور مستقیم هم تحت تأثیر سیستم دگرساز قرار نگیرند، یعنی همچنان زبان هویتی خود را به کار برند، باز هم دچار تغییرات زبانی شدید خواهند شد؛ در نتیجه، تسلط واژگان و دستور زبان غالب یعنی فارسی بر زبان‌های هویتی، دو آسیبی است که کردها در کلاردشت نیز سخت دچار آتند.

زبان از لایه‌های متفاوتی تشکیل می‌شود: لایه‌های واژگانی، دستوری و آوایی. لایه‌های زبان در برابر عوامل موثر، واکنش یکسان ندارند و مقاومت بعضی لایه‌ها از لایه‌های دیگر بیشتر است. لایه‌ی واژگان به سهولت تأثیر و تغییر می‌پذیرد و دستگاه آوایی زبان بسیار مقاوم است. (ذوالفقاری، ۱۳۹۶: ۱۵۴)

به کار نبردن زبان کردی در کلاردشت، به علت تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم سیستم تک زبانه که درباره‌شان سخن گفتیم، سبب ضعف این زبان شده است. از آنجایی که جوانان کرد کلاردشت به فارسی سخن می‌گویند و مسن‌ترها هم راحت از واژگان فارسی در گویش کردی خود بهره می‌برند، لذا واژگان مورد نیاز جدید ساخته نمی‌شوند و از طرفی همان واژگان اصیل قدیمی هم که اکنون با جایگزینی کلمات فارسی به کار نمی‌روند، به دست فراموشی سپرده می‌شوند.

از جمله‌ی این واژگان می‌توان به «تال و ده رزن» و «ئه سر» اشاره کرد که امروزه «نخ و سوزن» و «اشک» کاملاً جای آن را گرفته‌اند.

قرض گیری زبانی* شامل قرض گیری واژگانی و گرته برداری** نحوی سبب شده تا گویش کردی کلاردشت ضعیف شود. قرض گیری ها و گرته برداری های نا لازم که فقط از تسلط محیطی زبان فارسی ناشی می شوند.

از طرف دیگر کردهای کلاردشت که به راحتی از واژگان فارسی بهره می جویند، در برابر وام گیری واژگانی از سایر گویش های کُردی- در صورت نیاز و اجبار- سخت مقاومت می نمایند؛ البته تا جایی که نگارنده دریافته، این مشکل مختص به کردهای کلاردشت نبوده و در اکثر مناطق کردنشین ایران مشاهده می شود.

این نقدی است که بر کردها جایز بوده و صد البته مطالعات روان شناختی و جامعه شناختی ویژه ای را می طلبد. درباره ی گرته برداری گفتیم که گویش کردی در کلاردشت از آن در امان نبوده و البته بیشتر «گرته برداری نحوی» مد نظر است. «این نوع گرته برداری تغییر ساخت جمله های زبان وام گیرنده است؛ یعنی گرته ها دقیقاً بر اساس الگوهای نحوی و ساختار جمله های زبان مبدأ ریخته می شوند.» (همان: ۱۷۳)

گویش کردی کلاردشت ویژگی های دستوری کردی خود را از دست داده و بر اساس خصوصیات دستوری زبان فارسی جمله می سازد؛ گرچه مشخص نیست که این ویژگی ها قبل از مهاجرت به کلاردشت از بین رفته اند یا بعد از آن، اما آنچه که مشخص است آسیمیلیاسیون دستوری این گویش توسط فارسی است.

وقتی از بین لایه های زبانی سه گانه ای که نام بردیم، به بررسی شرایط لایه ی آوایی می پردازیم، باز هم متاسف می شویم؛ چراکه این گویش از زبان کردی، ویژگی های آوایی ویژه ی خود را هم از دست داده است. تسلط زبان فارسی بر گویش کردی کلاردشت، رنگ و بوی فارسی به این گویش می دهد؛ لذا گویشور و مخاطب، هر دو این احساس را خواهند داشت که این گویش، از زبان کردی دور و به زبان فارسی نزدیک است؛ در صورتی که در واقع اینگونه نبوده و تأثیرات زبانی اخیر باعث بروز چنین معضلی گشته است. در اینجا است که گویشور کرد کلاردشت از نظر هویتی هم، خود

* Linguistic borrowing

** calque

را دور از گویشوران کرد دیگر به حساب می‌آورد. بنابر آنچه مطرح شد به بحث هویتی اولیه‌ی خود باز می‌گردیم. آنجا که نظرات سوسور و دیگر اندیشمندان این عرصه را باز گفتیم.

نتیجه‌ی این آسیب‌های زبانی برای کردهای کلاردشت در نهایت به آسیب جبران‌ناپذیر هویتی می‌انجامد. فاجعه‌ای که به زودی شاهد آن خواهیم بود و تلاش چند قرنه‌ی کردها در کلاردشت برای حفظ هویت در سرزمینی بیگانه و دور از خاستگاه، بی‌ثمر خواهد ماند.

راهکارها

«وقوف همیشگی به توان گذشتگان، هرگز بخشی از اندیشه‌ی بیشتر فرهنگ‌های مصرفی امروزی نیست. ما اکنون در جهانی زندگی می‌کنیم که برای بقای اقتصادی خود، به اقتباس و مصرف «چیزهای تازه» وابسته است. ما از راه باستان‌شناسی، تاریخ، تبارشناسی و حتی نیایش، اندیشه‌ی خود را تا گستره‌ی نسل‌های پیشین به عقب می‌بریم.» (دیوید. دابلو، ۱۳۹۵: ۲)

برای نجات زبان کردی در کلاردشت، آگاهی بخشی عمومی و فرهنگ‌سازی مقدم بر هر کار دیگری است. از آنجا که تجربه‌ی چهار ساله‌ی نگارنده به عنوان فعال زبان هویتی اثبات کرده، به دلیل سیاست و خواست سیستم تک‌زبان‌ی حاکم، نباید هیچ چشم‌امیدی به همکاری ارگانها و نهادهای دولتی در این رابطه دوخت؛ لذا بار این مسئولیت به دوش آگاهان است تا این آگاهی را به کل جامعه تسری بخشند.

رسالت سخت و طاقت‌فرسایی که برآستی از عهده‌ی چند نفر، بدون امکانات، تیم و بودجه خارج است و نتیجه‌ی در خوری نمی‌بخشد؛ با این حال فعالان این عرصه تنها با تکیه بر عشق، باور و توان درونی خود، گام در این مسیر طاقت‌فرسا نهاده‌اند.

مهمترین اقدام، آگاه کردن کردهای کلاردشت نسبت به اهمیت حفظ هویت کردی و انتقال آن به نسل بعد است. حال که طی سه دهه با کنار گذاشتن زبان هویتی، حلقه ی زنجیر انتقال هویت گسسته، راه فقط بازشناسی* هویت از طریق بازگشت به زبان هویتی است؛ لذا در کلاردشت، پرداختن به تأثیرگذاری های مردمی به موازات تلاش های علمی و پژوهشی در رابطه با زبان کردی در این منطقه، از ضروری ترین اقدامات است.

تلاش های آگاهی بخش در این راستا باید به حس مطالبه ی هویت و هویت زبانی در جامعه ی کردهای کلاردشت بیانجامد. بعد از به وجود آمدن این مطالبه گری است که بحث بازشناسی پیش می آید. موردی که در دیگر مناطق کردنشین ایران از جمله خراسان وجود دارد، اما در کلاردشت به خاطر دوری از خاستگاه و عدم درک شرایط اجتماعی خاستگاه، هنوز روی نداده است؛ به زبانی دیگر، کردها در کلاردشت نسبت به حفظ هویت خود، از جمله هویت زبانی، ناآگاه و بی توجه اند.

از جمله ی اقدامات تأثیرگذار در این زمینه می توان به برگزاری همایش های مرتبط با موضوع مورد بحث، برگزاری نشست های ادبی کردی، آموزش رسم الخط کردی، تولیدات فرهنگی به گویش کردهای این منطقه از جمله شعر، داستان، ترجمه، فیلم، تئاتر، موسیقی با کلام و... مخصوصاً برای گروه های سنی مختلف کودکان و نوجوانان اشاره کرد؛ اقداماتی که طی سال های اخیر در کلاردشت آغاز شده اما با وجود موانعی که قبلاً ذکر گردید، به کندی پیش می رود.

مشکل دیگر در این مسیر، یافتن مخاطب مشتاق برای تولیدات فرهنگی مذکور در راستای احیاء این گویش است. مشکلی که تا کنون حل نشده و برنامه های یادشده، هنوز هم مورد استقبال شایان عموم کردهای کلاردشت قرار نگرفته اند.

با این اوصاف می توان گفت که بحث فرهنگسازی برای بازشناسی هویت زبانی و نهایتاً هویت کردی مهاجرین در کلاردشت، در دور باطلی گرفتار آمده است؛ اما تمام امید فعالین این زمینه، شکستن این دور باطل با تلاش بیشتر است.

* recognition

یکی از این امیدها حضور آیین کردی یارسان در بین کردهای کلاردشت می باشد. این آیین دارای پتانسیل بسیار بالای هویت بخشی و باز شناسی هویتی است. تجربه ثابت کرده که محدود فعالان و دلسوزان هویت و زبان کردی در کلاردشت، کسانی هستند که از طریق آیین یارسان و رفت و آمد به زیارتگاه های این آیین در مناطق کردنشین غرب کشور، نسبت به هویت و زبان کردی خود آگاه و حساس شده اند.

به غیر از بحث زیارتگاه ها و ایجاد ارتباط با مناطق کردنشین، این دفاتر یارسان به عنوان گنجینه های رموز آیینی و همینطور ادب کلاسیک کردی هستند که تا کنون ارتباط و احساس کردهای این منطقه را نسبت به هویت کردی خود زنده نگه داشته اند.

جمخانه ها در کلاردشت، مأمن کلام دفاتر و موسیقی مقامی تنبور اند. این دو از گذشته های دور، راویان راستین فرهنگ و زبان کردی و حافظان آن بوده اند.

یکی از دلایل حفظ زبان و هویت کردهای کلاردشت و کجور - تا به اینک هم - حضور آیین هویت بخش یارسان در بین این مهاجرین بوده است؛ گرچه نباید تأثیرات شرایط جغرافیایی را در این باره نادیده گرفت؛ چراکه کوهستان ها - با ایجاد محدودیت های ارتباطی - همیشه سنگری برای حفظ المان های فرهنگی، هویتی، زبانی، آیینی بوده اند.

گرچه آیین یارسان در کلاردشت، خود تحت آسیمیلیاسیون آیینی قرار گرفته و متاسفانه و به دلایل غیر قابل ذکر، برخی مفاهیم و اساطیر آن در حال تغییرند، اما همچنان به عنوان هویت مستقل آیینی، با تکیه بر دفاتر خود، عامل هویت بخش زبانی نیز محسوب می شود. بنابراین بر فعالین عرصه ی زبان هویتی در کلاردشت است که بیش از پیش از پتانسیل این آیین در راستای احیاء هویت زبانی مدد بجویند.

مطمئناً تلاش های این فعالین با بازشناسی هویتی کردهای این منطقه پایان نمی یابد. گرچه این بازشناسی امری محال می نماید اما در صورت وقوع این امر محال، تلاش ها ادامه خواهند یافت.

کردهای کلاردشت حتی در صورت بازشناسی هویتی و زبانی، به علت این دهه های گسستگی از خویشتن، دچار آسیب های جبران ناپذیری خواهند شد. مسلماً یکی از این آسیب های جدی، از دست رفتن بخش بزرگی از جمعیت این جامعه بر اثر «دگرسازی» خواهد بود. یعنی بخشی که هویت «دیگری» را برگزیده اند و به دامان «بازشناسی» نیز بازنگشته اند. آسیب دیگر، آسیب های شدید زبانی خواهد بود که بیش از پیش رنگ و بوی فارسی به این گویش خواهند بخشید.

به این دلایل نگارنده معتقد است که تلاش ها و شناسایی راهکارها، می بایست بی وقفه و به شدت ادامه یابند. از جمله ی این تلاش ها ضبط و ثبت لهجه های مختلف اما مشابه کردهای کلاردشت خواهد بود؛ چراکه در هر دو صورت احیاء یا نابودی این لهجه ها، نیازمند آرشیوی برای مراجعه به آن هستیم؛ لذا گردآوری یک واژه نامه ی علمی و مفصل باید در صدر این کوشش ها قرار گیرد.

امید آن که با تلاش دلسوزان، آن اتفاق خوش محال روی دهد.

منبع و مأخذ:

- ۱- اکوانی، سید حمدالله، «زبان و هویت در میدان رسانه ای غرب: ایران به مثابه ی «دیگری»، مطالعات ملی، شماره ۱۳۹۱، ۵۱
- ۲- حقمرادی، محمد، «بازشناسی هویت ها و نفی خشونت»، روانگه، سال دوم، شماره ۶۵، زمستان ۱۳۹۵
- ۳- دیوید. دالبیو، آنتونی، هندو- اروپاییان/نقش اسب و چرخ در گسترش زبانهای هندو- اروپایی، ترجمه خشایار بهاری، تهران: نشر فروزان روز، ۱۳۹۵
- ۴- ذوالفقاری، حسن، آموزش ویراستیاری و درست نویسی، تهران: نشر علم، ۱۳۹۶
- ۵- رایینو، ه ل، مازندران و استرآباد، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۳
- ۶- فقیه نصیری، طهمورث، کلاردشت: زادگاه علامه میرزا محمد طاهر تنکابنی طبرسی «فقیه نصیری»، تهران: شاهنامه، ۱۳۸۳
- ۷- فیلد، هنری، مردم شناسی ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران: انتشارات کتابخانه ابن سینا، ۱۳۳۴
- ۸- کالر، جاناتان، فردینان دوسوسور، ترجمه کورش صفوی، تهران: هرمس، ۱۳۹۳
- ۹- ملک پور، علی، کلاردشت، تهران: کارآفرینان، ۱۳۹۳

زبان اقوام و قبایل منطقه زاگرس در هزاره اول قبل از میلاد

رستگار رضاقلی*

کارشناسی ارشد باستان شناسی

مقدمه

در حدود اواخر هزاره ی دوم و اوایل هزاره ی قبل از میلاد در منطقه ی زاگرس سرزمینهایی وجود داشتند که و اقوام و قبایل مختلفی که مردم بومی این مناطق بودند، در آن مناطق می زیستند و در حدود هزاره ی اول قبل از میلاد با توجه به اسناد و مدارک تاریخی و باستانی اقوام و قبایل بزرگ و کوچکی در این منطقه برای ما شناخته شده اند و نام و نشان تعدادی از آنها در متون و کتیبه های باستانی دیده می شود بر اساس اسناد موجود، منطقه ی واقع در جنوب دریاچه ی ارومیه (در حدود هزاره ی اول ق. م.) عموماً مسکن قبایلی بود که در آغاز توسط رهبران موروثی اداره می شد در سالنامه های آشوری توصیف آتش زدن شهر های کوچک و نیز به آتش کشیدن و تخریب دژهای سنگربندی شده آمده است.

آنچه که از منابع تاریخی و یافته های باستان شناسی طی سالهایی که محققان علاقه مند به هزاره اول و عصر آهن بدست می آید این است که مناطق تحت نفوذ فرهنگ آن مقطع زمانی از صدها سال پیش از خود روند پیشرفت و شکوفایی را در پیش گرفته بودند و از رونق اقتصادی و همچنین سازماندهی نظام عشیره ای به سوی اتحاد بیشتر و تشکیل واحدهای سیاسی نظامی بزرگ برخوردار شده بودند. در سرتاسر این منطقه، مردمان ساکن در این سرزمینها به زبانهایی تکلم می کردند که زبانهای بومی و خاص این منطقه بوده و محققان توانسته اند تعدادی از این زبانها را از روی منابع تاریخی و باستانی شناسایی نمایند. اقوام و قبایل کوچک و بزرگ سرتاسر زاگرس دارای تشکلهای

* rezgar.2012@yahoo.com

هرچند با اهمیت و یا کم اهمیت سیاسی و نظامی بودند بنابر این اهمیت هزاره اول ق. م. به مراتب بیشتر از صدهای قبل از خود رنگ گرفته بود. برای شناسایی و تفحص در باره این اقوام ما متوسل به منابع کشورهای همسایه آن دوره نظیر آشوریان و اورارتوها هستیم و نام و نشان تعدادی از آنها در این منابع آمده است. پس برای درک درست و منطقی از الگوی استقرار آن دوره نیازمند توجه به منابع تاریخی و یافته‌های باستان‌شناختی هستیم.

منطقه زاگرس وساکنان آن در هزاره اول قبل از میلاد

در منطقه زاگرس از دوران پیش از تاریخ انسانها در استقرارگاههایی می‌زیستند از دوره پارینه سنگی قدیم، در نتیجه کاوشهای باستان‌شناسی اشیای فراوان در غارهای نزدیک سلیمانیه، غارهای نزدیک بیستون و «تامتام» در جنوب شرق آذربایجان ایران و آثار فراوان دیگر بدست آمده است (دیاکونف، ۱۳۸۴، ۹۵). استقرارهای مربوط به آغاز روستانشینی، که به فرهنگ «دالما» شهرت دارد در منطقه شناسایی شده است، این فرهنگ نام خود را از تپه دالما در دشت سولدوز در جنوب غرب دریاچه اورمیه گرفته است. محوطه دالما یکی از استقرارگاههایی است که به دوره نوسنگی و یکجانشینی و استقرار انسان تعلق دارد. استقرارگاهی متعلق به فرهنگ دالما، یعنی آغاز روستانشینی و یکجانشینی مربوط به حدود ۵۰۰۰ قبل از میلاد، در دره سنندج توسط نگارنده (رضاقلی، ۱۳۹۶) ضمن یک بررسی باستان‌شناختی کشف و شناسایی شده و نتایج اولیه از این بررسی در مقاله‌ای در یکی از شماره‌های هفته‌نامه سیروان منتشر شده است. در دوره‌های بعدی هوریان و عیلامیان، در ربع سوم هزاره سوم پیش از میلاد در کوهپاتیه‌های غربی زاگرس و آنجا که بعدها ماد غربی راتشکیل می‌داد قبایل هوریان و لولوبیان و کوتیان و ظاهراً قبایل دیگری که با عیلامیان قرابت داشتند زندگی می‌کردند. قبایل لولوبی در کوهها و کوهپایه‌ها از قسمت علیای دره دیاله تا دریاچه اورمیه و کوتیان که به ظن غالب در محلی شرقی‌تر از لولوبیان زندگی می‌کردند. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۱۰۴).

در این منطقه در سده‌های آغازین هزاره اول قبل از میلاد، ایالت «زاموا یا لولو»، سراسر اراضی که از دریاچه‌ی اورمیه تا بخشهای علیای رود دیاله ممتد بود (ناحیه‌ی شهرهای کنونی میان‌دو آب و بانه و سلیمانیه و زهاب و سنندج) بدین نام موسوم بوده است، بخش علیای رود دیاله و شاخه‌ها و شعب کوچک آن (در مثلث شهرهای کنونی سلیمانیه - زهاب سنندج) از اواسط قرن نهم قبل از

میلاد پارسواً نامیده می شد (دیاکونف، ۱۳۸۴ : ۸۷). خود نام فارس (پارس) مادی است. برعکس کلمه «پارت» که به زبان پارتی و مادی می بایست «پرسو» نامیده شود «پرتو» خوانده شده و «پرسو» (یا به زبان آشوری «پاسواً») به ناحیه دیگری می گفتند که در اقصای غربی خاک ماد واقع بوده و منابع آشوری آن را چنانکه باید به ما شناسانده اند. این اصطلاحات به کلمات ایرانی «پارس و پرسو»- که به معنی «دنده» و مجازاً «پهلوی» و «کنار» است. «پارس» و «پارسواً» و «پارت» در کنار خاک ماد قرار داشتند. «پارس» و «پارسواً» و «پارت» در کنار خاک ماد قرار داشتند. هر سه نام بهد معنی کنار می باشد و ماد مرکز «پارسواً» و «پارس» به نظر می رسد و ظاهراً پارت برای قبایلی که به لهجه های جنوب غربی سخن می گفتند، به منزله «کنار» ی بوده. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۶۸). از این گفته چنین استنباد می شود که مادها اقوام و قبایل خارج از خاک و سرزمین خود را «پارس» یعنی (خارجی و یا بیگانه) می نامیدند، مانند عربها که غیر عربها را در کل با عنوان «عجم» خطاب می کنند. اکنون در زبان کوردی «پراسو» در کرمانجی میانه و «پارسو» در کرمانجی شمالی به معنی «دنده» و «دنده های قفسه سینه» دقیقاً با همان معنای باستانی خود باقی مانده است. (نگارنده). بر خلاف عقیده رایج تنها وجه مشترک لفظ «پارسواً» با «پارس» (پرسید) این است که هر دو اصطلاح به معنی «مرز» و «کنار» می باشند. هیچ دلیلی بر اینکه «پارسواً» میهن پارسیان بوده و آن قوم از پایان قرن هشتم تا اواسط قرن نهم قبل از میلاد از آن خطه هجرت کرده باشند در دست نیست. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۱۵۵-۱۵۶). بر طبق اسناد و شواهد باستانی و تاریخی پارسواً منطقه ی بزرگی در جنوب دریاچه ی اورمیه، قسمت علیای رودهای دیاله و زاب کوچک بود که از طرف جنوب به منطقه ی نمری - نوار قدیم- متصل بود (علی یف: ۱۳۹۲، ۶۷).

هوریان ظاهراً در هزاره سوم پ.م.، و احتمالاً حتی پیش از آن، در نواحی غربی فلات ایران، در نواحی زاگرس واقع در شرق دجله که گهگاه آثار نام شناختی آنها را می توان دید، حضور تا حدی مؤثر داشته اند. هوریان به گواهی اطلاعات نام شناختی، احتمالاً در اطراف دریاچه اورمیه، یعنی در سرزمین ماننا پراکنده بوده اند. احتمالاً عناصر هوریایی به عنوان میراث ادوار تاریخی کهن در ماننا حفظ شده بود. گوتیان در هزاره سوم پ.م. نیز تقریباً در همین مناطق زندگی می کردند. کوتیان در قرن بیست و سوم قبل از میلاد و زمان سلطنت «نارام-سوئن» پادشاه اکد- در صحنه تاریخ پدید آمدند. در زمان «نارام-سوئن» کوتیان نخستین شکست بزرگ را بر اکدیان وارد آوردند، و سرانجام

موفق شدند سلطه کوتیان را قطعا بر دورود مستقر سازند. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۱۰۸). کوتیان پس از قرن‌ها برتری در میان رودان به شدت ضعیف شدند و در پایان قرن ۲۲ پ.م. از آن منطقه رانده شده و به موطن اصلی خود در کوه‌های کردستان و آذربایجان جنوبی باز گشتند. (علی یف؛ ۱۳۹۲، ۹۶-۹۸). در سده‌های آغازین هزاره اول قبل از میلاد اقوام ساکن در این منطقه، دارای پادشاهیهای بزرگ و کوچکی بوده اند که در منابع مختلف آشوری و اورارتویی نام این پادشاهیها و اسامی تعدادی از پادشاهان آنها ثبت گردیده است. مانند پادشاهی قدرتمند «مانتا» در منطقه سقز و جنوب دریاچه اورمیه، پادشاهی «آلبریا» در دره سنندج، احتمالا با مرکزیت محل کنونی قلعه حسن آباد، بین سقز و بانه تا حدود کرمانشاه، و پادشاهی «کارالا» در منطقه بین سنندج و مریوان-هورامان تا پاوه-زهاب، تا ابتدای دشتهای کرمانشاه. (علی یف؛ ۱۳۹۲، ملازا ده؛ ۱۳۹۰، دیاکونف؛ ۱۳۸۳، لوین؛ ۱۹۷۷).

زبان ساکنان منطقه زاگرس قبل از ورود مهاجران ایرانی

«زبانهای ایرانی» نامی است که برای شاخه‌ای از السنه‌ی هندو اروپایی- که شامل زبانهای آستی (آسی) و افغانی و فارسی و تاجیکی و کردی و تاتی و طالشی و غیره و (از زبانهای باستانی) اوستایی و سغدی و خوارزمی و اسکیتی و بسیاری دیگر می‌گردد- رایج و متداول شده است. این اصطلاح با اینکه بسیار نارساست اکنون نمی‌توان به جای آن کلمه دیگری گذاشت: این اصطلاح به صورت باستانی اش یعنی «آریانا» در آغاز شامل فارس نبوده است. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۴۳۹). در دورانی که منابع آشوری از آن سخن می‌گویند، زبان ایرانی تقریبا از مرز ناحیه‌های جنوبی رودخانه ارس و ناحیه دریاچه اورمیه تجاوز نکرد و در نواحی دره رود قزل اوزن (سفید رود)، بخش علیای رود زاب کوچک یا همان ایالت زاموا، سراسر اراضی که از دریاچه اورمیه تا بخش‌های علیای رود دیاله ممتد بود (ناحیه شهرهای کنونی میاندوآب و بانه و زهاب و سنندج) به زاموا مو سوم بود. و بخش‌های علیای رود دیاله و شاخه‌ها و شعب کوچک آن (در مثلث شهرهای کنونی سلیمانیه- زهاب- سنندج) که از اواسط قرن نهم قبل از میلاد ناحیه‌ی مزبور «پارسوا» نامیده می‌شد و بخش وسطای رود دیاله (نزدیک شهر ذکونوی خانقین) که تحت نفوذ ایالت «نمر» بر اساس نقشه دیاکونوف دانشمند روس، در کتاب تاریخ ماد، عناصر ایرانی بالکل وجود نداشت. در عوض در مناطق شمال رود ابرهر و دره قزوین و غرب قره سو که از همدان جاری است و از جنوب غرب قم رود که آشوریان این ناحیه را «سرزمین رودکها» می

نامیدند، زبان ایرانی به تنهایی بر دیگر عناصر غالب بود. به دیگر سخن زبان نواحی کنونی آذربایجان و کردستان ایران از قرن نهم تا هفتم قبل از میلاد غیر ایرانی بوده و ساکنان آن نقاط به زبانهای لولوبی و کوتی و مانند آن تکلم می کردند. و فقط مشرق ماد یعنی ناحیه تهران کنونی و اصفهان را کاملاً زبان ایرانی (که توسط قبایل آسیای میانه که به اسب داری و سوارکاری اشتغال داشتند به آن نواحی آورده شده) فراگرفته بود. (دیاکونف، ۱۳۸۴ : ۱۴۵-۱۴۶). آنچه‌آنکه رابرت دایسون در مقاله خود اشاره کرده است (بر اساس نام ایالت‌های پادشاهی مانایی)، از نام ایالت‌های قلمرو پادشاهی مانایی (حوزه سقز و بوکان به سمت کناره‌های دریاچه ارومیه قرن ۹ تا ۷ ق.م) از متون اورارتویی، از این نامها تعداد زیادی نزدیک به نامهای حوری هستند؛ گذشته از آن، تعدادی به عنوان هم خانواده با نامهای کاسی و فقط تعداد کمی به عنوان نامهای ایرانی شناخته می شوند. نامهایی که به «کک» ختم می شود به گروه حوری تعلق دارد از جمله آنها نام فرماندار، دئیوکو شهرهای زیردک، زوزوگسوک، بارونگ را می توان برشمرد. اما زیبایی، نازود، زینیری با نامهای کاسی مطابقت دارد. برادر اولو سونو، یعنی بَعْدَتی (پادشاه مانا) نامی کاملاً ایرانی است.

در مورد نام افراد نمی تواند تصادفی باشد که از یازده نام شناخته شده، نیمی با نامهای حوری مطابقت دارد و وجود آنها نیز در طی یک دوره تقریباً ۲۰۰ ساله، از حدود ۶۶۰-۸۳۰ پ م یعنی از نخستین تا آخرین مرحله وجود قلمرو مانایی ها، قابل اثبات است. به این ترتیب معلوم می شود که مانایی ها مهاجرت نکرده اند و به همین دلیل نیز ایرانی نیستند، بلکه از جمعیتی که متعلق به گروههای قومی بومی به ویژه حوری ها و کاسی ها بودند تشکیل شده بودند و به دلیل تحولات و دگرگونی های عظیمی که در طی مهاجرت ایرانی ها و مادی های هندو اروپایی پدید آمده بود، با شروع از یک منطقه مشخص، قلمرویی ویژه خود را به پدید آوردند. از آنجایی که نامگذاری از مد تبعیت می کند، جای تعجب نیست اگر در خانواده ها به نامهای غیر حوری مانند بَعْدَتی برخورد شود. بر اساس نظرات ترو دانژین، اطراف منطقه ای که شهر سقز قرار داشت و نیز رود جغتو (زرینه رود) جاری می شد سرزمین مانایی ها بود. (بوهمر: ۱۳۸۸؛ ۶۶-۶۷ در باره زبان گوتیان تقریباً هیچ چیز نمی دانیم. تنها حدود بیست نام گوتی در متون پادشاهان سومر به مارسیده است. بر اساس داده های نام شناختی این عقیده شکل گرفته است که زبان گوتی به گروه زبانهای زاگروعیلامی (یا کاسپی) تعلق دارد. به نظر ای اشپایزر قدیمی ترین ساکنان جنوب میان رودان پیش از ورود سومریان به این

منطقه، قبایلی از گروه زاگروعیلامی و خویشاوندان گوتیان و عیلامیان بوده‌اند. به طور کلی پراکندگی گوتیان در اعماق تاریخ در میانرودان کاملاً امکان‌پذیر است. اما به نظر می‌رسد که بر اساس برخی اطلاعات می‌توانیم زبان گوتی را به جای خانواده زبانهای زاگروعیلامی تا حد زیادی به زبانهای قفقازی و هوریایی نسبت دهیم. در وهله نخست ساختار آوایی اسامی شناخته شده گوتی موعید این نکته است و اجازه می‌دهد که آن‌ها را جزء گروه زبانهای هوریایی-قفقازی بدانیم که از نظر آوایی در مقایسه با زبانهای نسبتاً ساده عیلامی-کاسپی بسیار پیچیده‌ترند. برخی اطلاعات دیگر نیز این نظر را تأیید می‌کنند. (علی یف؛ ۱۳۹۲، ۹۶-۹۷). از قرن هفتم قبل از میلاد به بعد به تقریب، تمام نامهای مادی که به ما رسیده ریشه واضح ایرانی دارند پدیده‌ای که در حدود هزاره اول قبل از میلاد بوقوع پیوست صراحتاً نشان می‌دهد که قبل از ساکنان ایرانی زبان، مردم دیگری در آن سامان می‌زیستند و ضمناً این را می‌رساند که نفوذ زبان ایرانی به تدریج و بدون امحایا اخراج ساکنان محلی، و از طریق امتزاج متکلمان به هردو زبان عملی گردید و عده مردم اصلی از تازه واردان بیشتر بود. در سرزمین ماد- از قرن نهم تا هفتم قبل از میلاد- چه از روی اصطلاحات جغرافیایی و چه اسامی خاص- پیشرفت عنصر لسانی ایرانی از مشرق به طرف غرب آشکارا مشهود می‌باشد. با در نظر گرفتن رابطه زبان مادی با زبانهای آسیای میانه، شکی نمی‌توان داشت که منشأ قومی «آریاییها» از آسیای میانه بوده است. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۱۴۶).

ظهور عناصر ایرانی زبان در نواحی مختلف ماد نفی نمی‌شود، اما نباید عناصر بومی بسیار مترقی و پیشرفته بی‌همتا را در این سرزمین، به ویژه در نواحی غربی و شمال غربی آن نادیده بگیریم، به خصوص که نواحی شمال غربی تا مدت‌های مدید فرهنگ تراز اول و پیشرو خود را حفظ کرده بود. ایرانی مطلق دانستن زبان مادی (یا به بیان دقیق‌تر، زبانهای مادی) و مطلق دانستن عنصر- هندو اروپایی در تاریخ ماد امری بی‌پایه و اساس است. (علی یف؛ ۱۳۹۲، ۱۳۹). نکته قابل توجه اینست که از میان قبایل شناخته شده ماد تنها قبیله «آریزاتیان» در میان دیگر قبایل به نام «قبیله آریاییها» مشخص گشته‌اند، پس دیگر قبایل نمی‌توانستند منشأ «آریایی» داشته باشند، یعنی ایرانی نبودند به دیگر سخن - چنانکه انتظار می‌رفت، توده اصلی مادها از کوتیان و عیلامی زبانان، و بر روی هم قبایل «کاسپیان» که زبان نو رسیدگان هندو اروپایی را کسب کرده بودند تشکیل می‌شد، نه اینکه ساکنان آن خطه بالکل تعویض شده باشند. دلایلی برای اثبات این نکته که زبان مادی (گروه ایرانی)

زبان مشترک و همگانی اتحادیه قبایل ماد بوده است کافی به نظر می‌رسد. (دیاکونف؛ ۱۳۸۴، ۱۴۴)

طرح روی قطعه ای سفالی از زیویه متعلق به یک پادشاه ماننایی و یا مادی حدود سده ی ۸ ق. م. (معمدی، ۱۳۷۳)

ریشه یابی زبان کوردی در زبانهای باستانی

با توجه به زبانهایی که در سرتاسر زاگرس در هزاره اول قبل از میلاد رواج داشت و مسلماً این زبانها با زبان مهاجران جدید برخورد داشته اند، نادیده گرفتن برخورد و امتزاج زبانهای ساکنان بومی با تازه واردان امری خلاف واقع به نظر می‌رسد. آنچنانکه در هر عصر- و زمانی در مناطق مختلف برخورد و امتزاج زبانها با یکدیگر و وامگیری لغات از زبانهایی که در یک مقطع زمانی به هم می‌رسند برای ما شناخته شده و مشخص شده است، چنانکه جدیداً، در سده ی بیستم تشکیل زبان « اردو» در پاکستان بعد از حضور انگلیسی زبانها نمونه بارز و زنده آن می‌باشد. در اینجا برای مقطع زمانی سده های آغازین هزاره اول قبل از میلاد در منطقه زاگرس، با در نظر گرفتن تمام شرایط و رویدادهای آن دوره این احتمال را می‌توان در نظر گرفت، که زبان و یا زبانهای به وجود آمده بعد از ورود مهاجران آریایی، آمیخته ای از زبانهای ایرانی و بومی زاگرسی بوده اند، و یا اگر غالبیت و تفوق در زبانهای عنصر- ایرانی بوده باشد حداقل این فرض را می‌توان مطرح کرد که بخشهایی از زبان و یا زبانهای جدید مردم این سرزمین، جزو زبانهای بومی و قدیمی منطقه بوده است، و شاید نتوان زبان جدید مردمان ساکن در منطقه بعد از اختلاط و امتزاج با مهاجران را به صورت کل و صددرصد ایرانی در نظر گرفت. حال با توجه به تمام نظرات دانشمندان تاریخ دان و زبان شناس در باره زبانهایی که در دوره های تاریخی باستانی رواج داشته اند، و نفوذ عنصر زبانی ایرانی در آن مقطع زمانی، این پرسش مطرح می‌شود که زبان « کوردی» که در بخشهایی وسیع از منطقه زاگرس با آن تکلم می‌شود ریشه در کدام زبان و یا زبانهای باستانی دارد؟ پاسخ به این پرسش نیازمند یک پژوهش دقیق، علمی، بر طبق اصول زبانشناختی و بخصوص زبانشناسی تطبیقی و به دور از هرگونه تعلق فکری به هر دیدگاه فردی و متعصبانه می‌باشد و مسلماً امری بسیار دشوار می‌باشد. چنانکه در آثار پژوهشگران چندی بدون بررسیهای دقیق زبان شناختی و احتمالاً تنها بر اساس اطلاعات تاریخی، زبان کوردی را به این و یا

آن زبان باستانی نسبت داده اند. پرسش دیگری که در اینجا مطرح می شود این است که، آیا در میان واژه های یک زبان، مانند «کوردی» می توان لغاتی را شناسایی کرد که ریشه در زبانهای باستانی غیر ایرانی، داشته باشند؟ به عنوان مثال؛ (هوریانی و گوتی)، که در دوره‌های باستان در میان اقوام و قبایل منطقه زاگرس، رواج داشته اند؟ برای شناسایی و مشخص نمودن چنین لغاتی در صورت وجود آنها در زبانی مانند زبان کوردی، نیاز به تخصص کافی و دقت نظر فراوان می باشد، که بتوان منشاء و ریشه لغاتی از آن دسته زبانها را پیدا و مشخص کرد. به نظر می رسد وجود چنین لغاتی از عناصر زبانی غیر ایرانی، چندان دور از ذهن نمی باشد، به عنوان مثال، در متون آشوری در سنگ نبشته‌های سارگن دوم و آشور بانی پال، نام شهر «زیبیه، ایزیبیه، اوزبیه» آمده است. این نام، با نامهای «کاسی» مطابقت دارد. آندره گدار آن را مطابق زیویه مانایی دانسته است. می دانیم جابجایی «ب» با «و» در بسیاری از زبانها از نظر فونتیکی قابل توضیح است، که این نکته در زیویه امروزی می تواند احتمالا در زیبیه، ایزیبیه، اوزبیه آشوری که به کاسی باز می گردد، پنهان باشد. سفالهای پراکنده در این ویرانه در سده های ۸ و ۷ پ.م. تاریخ گذاری می شود، یعنی دقیقا دوره حکومت ماناها و اشاره به زیبیه به دوره سارگن و آشوربانی پال باز می گردد. حال اگر نام قلعه و روستای «زیویه» امروزی بازمانده زیبیه ی باستانی باشد پس می توانیم این طور نتیجه گیری کنیم که این نام، واژه ای باز مانده از زبان کاسی در هزاره اول قبل از میلاد می باشد. حال با توجه به تمامی گفته ها، می توان اینطور نظر داد، در صورتی که، یک پژوهشگر، فارغ از هرگونه تعصب و تنگ نظری، در خصوص زبانهای باستانی و دوره های تاریخی تخصص و تبحر کافی داشته باشد و با رعایت اصول زبانشناختی احتمال اینکه بتوان لغاتی از دسته زبانهای دوره های باستان را شناسایی کرد چندان غیر ممکن نمی باشد.

حاصل سخن

شواهد تاریخی و کشفیات باستان شناسی، از حدود یک قرن ونیم گذشته دانشمندان، از وجود انسان در منطقه زاگرس از ازمه قدیم حکایت دارند. آثار انسانها، از دوران پارینه سنگی تا نوسنگی در مناطق مختلفی از زاگرس مانند، آذربایجان، رواندوز، هورامان، بیستون کرمانشاه، ایلام، لرستان، و دیگر مناطق شناسایی و کشف گردیده است. استقرارگاههایی مربوط به آغاز یکجانشینی و روستانشینی که به فرهنگ «دالما» موسوم است در جنوب غرب دریاچه اورمیه، توسط باستان شناسان، کشف و

شناسایی و کاوش و معرفی شده است. همچنین استقراگاههای مربوط به این فرهنگ، در مناطقی از کردستان شناسایی شده اند، از جمله در دره سنندج با قدمتی در حدود ۵۰۰۰ سال قبل از میلاد. یکجا نشین شدن انسان در این خطه، نتایج مطلوبی بدنبال داشت، و به اهلی کردن هرچه بیشتر غلات و در نتیجه پیشرفت در کشاورزی را به دنبال داشت، همزمان با نگه داری و اهلی کردن حیوانات بیشتر، که از زمانهای بسیار دورتر در این منطقه آغاز شده بود، ذخیره سازی غذا، و در نتیجه به افزایش جمعیت و ساخت سرپناه و پیشرفت در معماری انجامید. در ادوار بعدی انسانهای ساکن در زاگرس به چنان میزانی از افزایش جمعیت و پیشرفت شگفت انگیزی رسیدند که در حدود هزاره دوم قبل از میلاد به بعد نظام عشیره ای و قومی منظم دست یافتند و اوج این ترقی و پیشرفت بدانجا انجامید که اقوام و قبایل ساکن در سرتاسر زاگرس موفق به تشکیل پادشاهیهای بزرگ و کوچک و حتی قدرتمند و مطرح در آن مقطع زمانی شدند. از جمله پادشاهیهای با اهمیت در سده های آغازین هزاره اول قبل از میلاد، پادشاهی باشکوه و قدرتمند «ماننا» و پادشاهیهای «آلبریا» و «کارالا» و «الی پی» می باشد، که در نهایت این پادشاهیها اساس و بنیانی برای اتحاد ساکنان زاگرس و تشکیل پادشاهی بزرگ «ماد» شدند. ورود مهاجران تازه وارد از آسیای میانه، سبب امتزاج و اختلاط عنصر- ایرانی زبان با بومیان زاگرسی گردید و دگرگونیها و رویدادهای مهمی را در پی داشت. از جمله این دگرگونی تغییر و تحول زبان زاگرسیهای بومی به دنبال غالب شدن زبان تازه واردان آریایی می باشد. یکی زبانهای بازمانده از زبانهای باستانی، زبان «کوردی» می باشد که، تا کنون بررسی دقیق و علمی زبان شناختی برای ریشه یابی آن در زبانهای باستانی صورت نگرفته است. نسبت دادن شتاب زده این زبان به هر زبان باستانی بدون در نظر گرفتن اصول علمی زبان شناختی و دیگر شاخصه های علمی، به سردرگمی و نتایج غیر قابل قبول و فاقد اعتبار می انجامد. تلاش برای ریشه یابی زبان کوردی در اعماق باستان، نیازمند پژوهشهای دقیق علمی و زبان شناختی به ویژه زبان شناسی تطبیقی، با در نظر گرفتن رویدادها و شرایط تاریخی و اصول علمی دیگر می باشد. در زبان کوردی احتمال شناسایی لغاتی بازمانده از زبانهای باستانی وجود دارد که گویای برخورد و امتزاج عناصر تازه وارد و بومی زاگرسی در هزاره های دوم و اول قبل از میلاد می باشد.

منابع

- دیاکونوف، ایگور میخائیلویچ، ۱۳۸۳، *تاریخ ماد*، چاپ هفتم، ترجمه کریم کشاورز، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- علی یف، اقرار؛ ۱۳۸۸، *پادشاهی ماد*، چاپ دوم، ترجمه کامبیز میربهاء، ققنوس، تهران .
- لوین، لوئیس، ۱۹۷۷، *لشکرکشی هشتم سارگون*، مقاله صص ۶۳-۸۶، *گزارش لشکرکشی سارگون به اورارتو*، مجموعه مقالات، گردآوری و تحقیق، اسکار وایت ماسکارولا، ترجمه صمدعلیون، تبریز، اختر ۱۳۹۰ .
- بوهمر، میخایل راینر، ۱۳۹۰، *ویژگی های قومی و شهرهای ماناها*، مقاله صص ۶۴-۷۲، ترجمه ی فرانک بحرالعلومی شاپورآبادی، *مجله باستان پژوهی*، سال چهارم، شماره ی ۷.
- ملازاده، کاظم، *پادشاهی مانا: نگاهی به ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی مانا بر پایه آگاهیهای باستانشناسی و جغرافیایی و تاریخی*، مقاله، صص ۴۵-۵۳، *مجله باستان پژوهی*، ۱۳۸۸.
- معمدی، نصرت الله، ۱۳۷۳، *قلعه زیویه- گورستان چنگبار، کاوشهای باستان شناسی ۱۳۷۳*، قسمت اول، *آرشیو سازمان میراث فرهنگی، سندج*، صص ۱-۱۳۱

کرماشان و تاواندهوهی فه رههنگی و زوانی؛ کی تاوانباره؟ چارهسه ر چهس؟

ئه لی ئه لی زاده*

خوهندکار کارناسی ئه نذازیاری مکانیک، زانکۆی رازی کرماشان

زوان یا خاستره ک بۆشم زوان دالگی، یه کێ له گرینگترین فاکتۆرهیل ئافراندەر که سایه تی، ریکلاش و پیناسه ی مرۆفه. بێ زوان، ئمکان و توانایی هۆره وکردن له ناو چوود. ئییه ک له زوان یوونانی، «قسه کردن» و «هۆره وکردن» وه یه یه تهعبیر ناسریانه، وه ی مدووه بۆ ک فه رههنگ گشتی قبوول کردۆ ک ئه ساسه ن زوان چشتیگ نییه بیجگه له قسه کردن وه گهرد خود. زوان دالگی م جهانبۆنی م شکل ده ی و که سه ک زوان دالگیم له لیم بسینی، وه راسی جهانبۆنیم له لیم گردییه؛ یانی م له ناو ماده ی خامیگ وه ناو جهان سه رگهردان کردییه.

ئه گه ر ئیوه زوان دالگیم له لیم ده رنخ کردین و زوانیگ تر وه پیم ته حمیل کردین، یه ی ده رد و رهنج هه تاهه تایی وه پیم ته حمیل کردینه و ئه و ره نجه له ئییه سه ره چه وه گری ک باییس تا کۆتایی ژیانم، قسه گانم وه و زوانه هه لگه ردنم؛ وه ی مانا ک ئه گه ر بتوام بۆشم و هۆر بکه م، باییس له ناو دل خوه م وه زوان دالگم قسه یگ بکه م و ئیکه ش هه وتای ئه و قسه مه وه زوان ئیوه بۆنمه و و بۆشمه ی پیدان.

زوان دالگی یه کمین زوان و یه کمین ریگه ی په یوه ندی کوورپه وه گه رد دنیای ده وروه رییه و منال هه ر وه گه رد ئه و وشه یل و مه فاهیمیگ ک دالگی وه گه ردی قسه که ی، وه گه رد دنیای ده یشت په یوه ندی گری. ئییه زوان دالگییه ک وه پیناسه و که سایه تی ده ی و وه راسی فره تر له هه ر فاکتۆر

* alializadeh.kermanshah@gmail.com

تریگ ئمکان ره‌سین (فههم)، په‌بیردن (ده‌رک) و پرووشنه‌وکردن (ته‌بیین) بیهه‌له‌ی مه‌فاهیم و مه‌سادیق ئیجاد که‌ی و بووده‌مدووینگ ئرا ئاسانه‌وکردن په‌یوه‌ندییه‌یل وه‌گه‌رد دیارده‌یل جیاوازه‌و.

فره‌وه‌بۆن داواکارییه‌یل جهانی ئرا وه‌فه‌رمی‌ناسانن زوانه‌یل بیجگه‌ له‌ زوان نه‌ته‌وه‌یی، بۆه‌مدووینگ ئرا ئیه‌ی که‌ له‌ سال ۱۳۸۰ جاپانامه‌ی جهانی جووراو‌جووری فه‌ره‌ه‌نگی (جووراو‌جووری زوانی وه‌ک به‌ش سه‌ره‌کی جووراو‌جووری فه‌ره‌ه‌نگی) په‌سند بکریه‌ی و پرووژ ۲۱ شوبات هاوزه‌مان وه‌گه‌رد ۲ پمشان وه‌ ئامانج یاریدان وه‌ پاراستن جووراو‌جووری زوانی-فه‌ره‌ه‌نگی وه‌ک پرووژ جهانی زوان دالگی ناوی بئریه‌ی. له‌و پرووژه‌و تا ئیسه‌، هه‌ر ساله‌ له‌ سه‌رانسه‌ر جهان و وه‌تاییه‌ت له‌ کوومه‌لگه‌یل چه‌ندزوانه‌ به‌نامه‌یلینگ تاییه‌ت وه‌پۆه‌چوود و یونسکوویش خه‌لاتینگ ئاورۆمه‌ند وه‌یه‌کی له‌چالاکه‌یل ئی ده‌قه‌ره‌ییشه‌که‌ش که‌ی.

پرووژ جهانی زوان دالگی فره‌تر رۆتییکه‌ر و لاته‌یلیگه‌ک خاون جووراو‌جووری زوانی به‌ربالاون له‌وای: ئیران. ئیران یه‌ی و لات چه‌ند زوانه‌س و بایسه‌س که‌ له‌ پرووژ‌شمار ئیران ئی پرووژه‌ وه‌فه‌رمی بناسریه‌ی و ده‌رفه‌تینگ په‌یا بوود ئرا کووه‌وبۆن پرووشنویره‌یل و چالاکه‌یل ده‌قه‌ر زوان دالگی که‌ بتۆهنن وه‌هاوبه‌شی بیرورایلیان، چاره‌سه‌ریگ ئرا گنجه‌له‌یلیگ که‌هه‌ره‌شه‌ که‌یده‌ مل زوانه‌یل نا-فارسی، بۆنه‌و.

وه‌ک که‌سیگ که‌ له‌دالگبۆ و دانیشه‌ی شار کرماشانه، توام له‌ی کوئه‌وه‌تاره‌ له‌هه‌لومه‌رج زوان دالگی له‌ی ناوچه‌ و گنجه‌له‌یلیگ که‌گرفتاری بۆه‌، باس بکه‌م و چاره‌سه‌ره‌یل بۆنمه‌و. شار کرماشان وه‌ته‌نیا خاون فره‌تر له‌ ۱ ملیۆن دانیشه‌س و بیجگه‌ له‌هالاپه‌ ۵٪ دانیشه‌ی فره‌تر تورک و فارس، ئه‌ودۆا کوردن و وه‌زاراوه‌یل: کوردی باشوور (که‌له‌هۆری، سنجاوی، کرماشانی، کولیایی، له‌کی، لوپی و ...)، کوردی ناو‌راس (جافی، نه‌رده‌لانی و ...) و کوردی هه‌ورامی قسه‌ که‌ن. ئیه‌ی که‌ ئرا وینه‌: ده‌سته‌یگ له‌ باوگ و دالگه‌یل دی وه‌گه‌رد مناله‌یلیان وه‌ زوان خوه‌یان (کوردی) قسه‌ نیه‌ که‌ن، باوگ و دالگه‌یل که‌متر ناوه‌یل ره‌نگین کوردی ئرا کوورپه‌یان ئه‌لوژنن، پوو شان جلو به‌رگ کوردی له‌ناو شار و له‌ناو مآل دی ره‌ونه‌ق جارن نه‌یری، رپۆره‌سمه‌یل تاییه‌ت کوردی له‌وای نه‌روووژ جۆ ئه‌ودۆای شاره‌یل کوردنشین وه‌پۆه‌ نیه‌چوود و... نیشان ده‌ی که‌ کرماشان له‌ی سه‌رده‌م هاوچه‌رخه‌ له‌ بواری فه‌ره‌ه‌نگ، و وه‌تاییه‌ت زوان، تۆش ئاسیوه‌یلیگ هاتیه‌ی که‌هه‌رچه‌ند رپۆه‌ یان که‌مه‌؛ ئه‌مانگ، وه‌

ئه نازه ی کافی ئرا له ناوبردن پیناسه ی بهش گه و رایگ له میژوو و فه رههنگ کوردستان مه تر سیداره و بۆه ک بایم و له وه تارینگ هه رچه نه ی کۆل باس له له ی بکه ییم و بۆشیم ک کرماشان له چ که مایه سییه یلیگ له ی زه مینه رهنج به ی:

۱. نه ون «فیرکاری زوان دالگی» و «فیرکاری وه زوان دالگی»

هنای زوانه یل دالگی قه یه خه که ییم، که م که م ئی زوانه یله وه ره و مه رگ و نه مان کیشینیم. له داته ک بنه رته ی کوومار ئسلامی ئیران له رێسا یل ۹، ۱۵، ۱۹ و ۲۰ وه روو شنی ئاماژه وه ئه وچه ی «فیرکاری زوان دالگی» و «فیرکاری وه زوان دالگی» کریاس.

سالهاس ک چالا که یل نه ته نیا شار کرماشان و نه ته نیا ناوچه یل کوردنشین ئیران، به لکم ناوچه یل تورکنشین، به لووچنشین، عه ره بنشین و ... یش داواکاریان له وه زاره ت «آموزش و پرورش» و بانتر له ئه و، ده و له ت و مه جلس شه و رای ئسلامی ئه وه سه ک مناله یل بته ونن زوان دالگی خوه یان وه شیوه یگ فیر بوون ک وه داخه و وه دزایه تی له لایه ن که سه یلیگ که مشمار ئه مانگ ده سه لاتدار، ئی ته قالا یله ری وه جییگ نه وه ن.

یه ی ده سه ته له ئه وانه ی ک دژ وه ئی داواکاری مه ردم وه سن، ئۆشن ک زوان دالگی هه ر ئییه ک له ناو مآل وه یی قسه کریه د، به سه . و له ناو شوونه یل گشتی له وای: قوتابخانه، زانستگه و ... مناله یل با ییس وه زوان فه رمی و لات بخه ونن و بتۆسن!

له وه لام ئی ده سه ته با ییس بۆشم ک هه م له کن ک یه ی منالینگ ک تیه یه دنیا، تا ۱۰ سالان هه ر له و نه خوه شخانه ئیوه ته ی بکه ن و هه رلیوا هه م له کن ک باوگ و دالگ و خوه یشگه یل و براییشی هه ر له ناو ئه و ئوتاقه وه گه ردی بزیه ن. ئیوه ئۆشین له ناو ئی ۱۰ ساله ک له نه خوه شخانه بۆه، وه زوان دالگی وه گه ردی قسه کردینه و دواخریش ئدا که ین ک له ناو ئی ۱۰ ساله زوان دالگی وه یی نیشان دایه و گێچه لینگ پینش ناتییه؛ ئه مانگ، من ئۆشم ک توانایی زوانی ئه و مناله با ییس له رووژینگ ک له نه خوه شخانه هاوردینه ی ده یشته و هه لومه رجه یل جووراو جوور ژیا، هه لبه سه نگین. ئه گه ر ئه و مناله وارد قوتابخانه بوو، یا بچووده سوار قایه ق و یا بالآفر یگ، ئیسه زانی ک ئه و زوانینگ ک له ناو نه خوه شخانه فیر بۆه، دی وه کاری نه تیه ی. ئرا؟ چوونکه له چوارلاگر یگ ک بۆه، گشت

هه لومه رجه یل ژیانئ تا قی نه کردیییه و فیر نه وه ههای سوار قایه ق بۆ، چۆ وه گهرد قایقه وان خاس قسه بکه‌ی؛ چوونکه فره یگ له هه لومه رجه یلینگ ک له ناو قایه ق ئرای پیش تیه‌ی و توای له لیان ئسفاده بکه‌ی و نه قلیانه و بکه‌ی، وشه یگ ئرایان نه یرئ. کۆل و کۆلبر، ههای منال له نه خوه شخانه زوان دالگی فیر بوود، زوان دالگیگ ک له ناو نه خوه شخانه وه کارئ بای، خاس به له‌ی بوو. له هالیگا، ئرا جیه یل تر زوان و قه له می ناتوانه.

دهسته یگ تریش وه‌ی باوه رن ک فیرکاری زوان دالگی، زوان فارسی لاوازه و که‌ی.

ئێ قسه له دو ریگه وه توه ئی وه لام بدریه‌ی:

یه کم ئیه ک هه مل که یم ک وه راسی ئه گهر زوان x ئازاد بوو، زوان y له ناو به‌ی و وه پیچه وان وه، ئه گه زوان y یش ئازاد بوو، زوان x له ناو به‌ی. کۆل و کۆلبر، دو زوان دیریم ک وه گهرد یه ک ناسازگارن. ئایا چاره سه ر ئیه سه ک هه ر کامیان ک دووس نه یاشتیم، له ناو بویم و قوروانی ئه و یه کئ بکه یم؟ ئیه سه چۆ توه نیم بۆشیم هه گمه ن بایس نوای زوان x بگریم؟ یه کئ هه لسه و ئۆشه نوای زوان y بگرن. نوای هه ر کامیان بگریم، به لگه یگ ئرا قسه‌ی خوه مان نه یریم.

دویم ئیه ک سه رده میگ وه بوونه‌ی زاله و بۆن نه ته وه یگ له سه ر نه ته وه یگ تر، وه ئسفاده له زور و شمشیر هه ول دیان ک زوان نه ته وه‌ی ژێرده س له ناو بوه ن. بیجگه ئی هاله ته و له هه لومه رج ته یعی و ئاسایی، زوانه یل هۆچوه خت جی یه کتری ته نگه و نیه که ن، به لکم بوونه مدوویگ ئرا ده وله مه نترکردن یه کتری.

۲. ده نگوره نگ ناکوردی «کرمانشاه»

پاریزگای کرمانشان له زه مینه‌ی ره سانه‌یی فره لاواز و ناتوانه. روه ژنامه یا هه فته نامه یگ ک ره داوه یل پاریزگا وه خاسی بۆن و بلاو بکه‌ی، نییه. روه ژنامه وانه یل و تۆسه ره یل به رگوزیده و پیشه بیس وه خاستر زانن ک ئرا لیوا به لاقووک هیلینگ ده س وه قه له م نه ون و یا کوچ بکه ن. له لای ئی گو قاره یله، ده نگوره نگ پاریزگای کرمانشان ک له سال ۱۳۸۰ خسه یاسه ری، شه به که‌ی زاگرووس وه ئامانج فره ره نگه ساری و دروسکردن به رنامه یل په یوه ندیدار وه فره ره نگ ئی پاریزگا دامه زران. له دهره‌ی یه کم، یانی ۵ سال سه ره تایی، کاره یل خاسیگ له‌ی بواره ره دا و توه نستنه به رنامه یل خاسیگ تاییه ت

وه رپوره سمهیل جوور او جوور له وای نه ورووز بسازن ک نزیک وه فه رههنگ و زوان مه ردم ئی پارێزگا بۆ. ئەمانگ دۆای ماوه یگ، کم کم ئی رهویه ر هنگ خوهی له دهس دا و نه ته نیا به رنامه یل فارسی داگیر: هه و آل، فیلم، سریال، کارتۆن و ... جیگیر بۆن؛ به لکم ئاکام و به رهه م یه کی دو سات به رنامه یل کوردیش، چشتیگ (خواسته یا ناخواسته) بێجگه له سۆکایه تی وه که سایه تی مه ردم کرماشان و تۆله کێکردن وه زوان و فه رهه نگیان نه و.

٣. نه و ن ناوه نده یل ئاکادیمیک تاییه ت وه زوان، ئەده بیات و فۆلکلۆر ناوچه ی کرماشان

کرماشان، وه ک گه وراترین شار و پارێزگای کوردنشین ئێران، سألها س ک له نه و ن ناوه نده یلیگ ئاکادیمیک وه تاییه ت له زانستگه ی رازی کرماشان - ک بتۆهن له زه مینه یل: ١- په سندکردن و فیرکاری رپتۆس ه لایه (?) یه کگرته ئرا زاراوه یل کوردی باشوور و وه تاییه ت بنزاراوه ی کرماشانی ٢- نۆسان و چاپکردن کتاوه یلیگ له زه مینه ی ریزوان کوردی باشوور ٣- کووه وکردن نوسخه یل قه دیمی و زوانی ئەده بیات فۆلکلۆر ناوچه ی کوردی باشوور و ... رهنج به ی.

٤. که مته ر خه می باوگ و دالگه یل

رۆ قسه م ها وه گه رد ئه و باوگ و دالگه یل ئەزیز یگ ک مناله لیان وه زوان دالگی بیه ش که ن و ه نای ئی پرسیاره وه لپیان که م ک «ئرا وه گه رد مناله یلدا ن وه زوان دالگی قسه نیه که ن؟»، چشتیگ بێجگه ئی وه لآمه نیه شنه فم ک «ئیمه نیه توایم مناله یلمان زوان فارسی وه له هجه وه قسه بکه ن (?) و ئرا بانان له قوتابخانه گیچه ل فیرکاری نه یاشتۆن».

له وه لآم ئی نوورگه ی ده سته یگ له باوگ و دالگه یل، زانست ده رووننا سی تۆ شی ک که سه یلیگ ک زوان دالگییان له لییان سه نه ریاس و زوان دویم یگ جیگیر ی بۆه، تۆش ژاری که لامی و په شیوی پیناسه یی تیه ن و نیه تۆهن وه گه رد دیگه ران وه خاسی په یوه ندی بگرن. مرۆف با ییس بتۆهنی لانکه م وه دو زوان خوه ی نیشان بیه ی؛ دو زوانی ک بتۆهنی وه گه رد یان بزیه ی و له ر یگه یانه و، دیگه ران له هه ست ناو دلێ ئاگاداره و بکه ی.

سه‌رچه‌وهیل:

۱. اصغر زارع کهنمویی (مجموعه مصاحبه)، *پایان تک زبانی*، نشر تبریز، ۱۳۹۳
۲. مازیار نظریگی، شبکه زاگرس نقابی بی‌صدا، شماره ششم *ماهنامه اجتماعی فرهنگی سیاسی* *زیلوان*، ۱۳۹۵
۳. ویلیام بی‌من، *زبان منزلت و قدرت در ایران*، ترجمه رضا مقدم کیا، نشر نی، ۱۳۸۶

وهجه لئو ئاروو زوانو هه ورامى *

مه هدى سه جادى ** (Ph.D)

زوان ژناس

چكياره

ئه چى پهيجورىنه ئينايى شونه و ئانه يوه بزاني زوانو هه ورامى ئارو چهنو كام وهجه لا دهس به يه خهن و ئى وهجه لئ چهنى بيى زابين و وه ربه نكيو پهى وهى كه ردهى عال تهر و ئى زوانى و نمازا گه شه كه رو و په ره سانو، تاخيت زو به زويچ بى گيان تهرش كه را و جه نفوسه و قسه كه ره كاش كه م كه را وه تا زاديو كه به پاو واته و يونسكوى، ئه گهر دهس و چارپوش پهى نه كرىو، يو ئه چا زوانانه زهنگا جه بهين بلو و مرو. دهس نيهيان سه رو چن خالا و واپچيان ئى خالى چهنى جه كرىلئ تهرين وهجه لاو ئاروو زوانو هه ورامينى و پهى زيخه كه ن كه ردهى و لابه رده يشا مشيوم چيش كرىو و چهنى بنه بزيا. ههر پاسه، واپچيان ئه گهر ئى وهجه لئ لا نه شا، مه كرىو و مه تاومى چه مه زاو دمازوييوى وهش و زوشنى بيمى پهى ئى زوانى.

كريل واته كى: زوانو هه ورامى، كه له گاوى زوانى، كى بيهى زوانى، شاره زايى، زازوان، زانويس، ئه ده بياتو هه ورامى.

* چكياره و ئى پهيجورى يوه مين كوئيشتو خه سارژناسيو ده سورو هه ورامانينه (زانگا و په يام نورو سنه، تازيخه و ٢٣ و ئاوه وه ره و ١٣٩٦ ي كوچى زوجيارى) پيشكesh كريان.

** m.sadjadi58@yahoo.com

۱- ۋەلاما

ھەورامى يۇ جە زۋانە ئىرانيەكاو لەقو ۋەزىشت سەرنىشتىن كە جە يەرى ۋەلاتىيو ئىران، ئىراق ۋە تۈركىيەنە قىسپش كرىا پەنە. نفوسە ۋە قسەكەراۋ ئى زۋانى نرىكو ۶ ملۆئىن كەسانە. ھەورامى جە ۋبەردىۋى نە فرە دورنە، زۋانى فۇرمال ۋ ئەدەبىيو گرڭو ئا ياكى بىەن ئارۇ بە قسى ماچاش پەنە «كۆردستان» ۋ گرڭ كەس شانازىش كەردەن ئەپى زۋانى قسى كەرۇ ۋ بنۆيسۇ. دماو ورايو ئەردەلانەكا جە سالە ۱۸۶۷ىنە، ئى زۋانە كەوت لاۋە يام خاستەر ئانەن ۋاچىو ۋزىا لاۋە، ئا ياكىو وىشە جە دەسش دا، زۇ بە زۇ بى ناز كەوت، نفوسە ۋ قسەكەراش كەمە بىەۋە ۋ فرە ۋ قسەكەراش كاش فازىاي زۋانى ئاما ملشارە.

ئى پەيجورى ئىنا سەرو بزىو جە كرلى تەرىن ۋەجەلايىۋە كە زۋانو ھەورامى ئارۇ ھەنىش ۋ نمازا ئەپا جۈرە پەنەوازا، ۋەى كرىو.

۲- ئىمپىرىالىسىمى زۋانى* (كەلەگاۋى زۋانى)

يۋەمىن ۋەجەلەو ئارۇو زۋانو ھەورامى، كەلەگاۋى زۋانىن. كەلەگاۋى زۋانى جۈرىو زۋان-وازىن**. ھەر زۋانىو جە ھەر ياكىۋەنە ۋ بە ھەر لەونىو بۇ بە بۇنو ئانەى زۋانايىوتەر نەتاۋا سەرە بەر بارا ۋ قسەكەرەكىشا نەتاۋا قسىشا كەرا پەنە ۋ كەلكشا گىرا چەنە، ماچىو ئەچا ياكىنە كەلەگاۋى زۋانى ھەن ۋ ئا زۋانە زۋانىۋى كەلەگاۋا. كەلەگاۋى زۋانى يانى پەرەداى بە ھەر زۋانىۋى جە ھەر سەتخىۋەنە (دنىايى، مەتتەقەيى ۋ...)** بە قىمەتو جە بەىن لۇايو زۋانايىوتەرى. جە كەلەگاۋى زۋانىنە، زۋانىۋى تايپەت پىسەو زۋانى زالى ھۆرچنىو ۋ پىسەو چەكىۋى پەى پەرەداى بە دەسەلاتى كەلكش گىرىو چەنە. ئارۇ خاس تەرىن ۋ ۋەش تەرىن نمونەو كەلەگاۋى زۋانى جە دىنانە، زۋانو ئىنگلىسىن كە پىسەو نمونىۋى تازەى جە ئىستىعمارى نامى برىو. زال كەردەيو زۋانىۋى ملو زۋانايىوتەرىرە بە ھەر پەلپىۋەۋە، جە ھەر ياكىۋەنە ۋ بە ھەر نامىۋەۋە، ھەرمانىۋەى كەلەگاۋانىنە ۋ ھەزەشىۋە، زابىنىو ۋ ۋەرپەنگىۋا

* linguistic imperialism

** linguicism

*** ھەنىشتە (غىرە)

پەى زەنگاوەزنگى و جوراوجورى زوانى و دەسورى و دەسدریژین ملو مافە زوانیەكاو ئەزانەكارە، پاشیل كەردەيو ئا مافانە، زلمیوى گەورە منیەيۇرە و جە زاسینە نمونیوا جە جیاكەردەيوە و ئیستیعماری و هیچ جیاوازییوش چەنو ئەو جورەكاو جیاكەردەيوە پیسەو جیاكەردەيوەى زەسەنى، جنسیهتی (نیرە و مایی)، دینی و مەززهبی و ... نیا.

زوانى ستاندارد بە ھەر نامیوۋە (بیمانەیی، ھامبەش، یوگیر و ...) وەش تەرین نمونەو كەلەگاۋى زوانین. زوانى ستاندارد زالو (زەرو) و وەرەن كە پەى چاخبیەيوەو ویش ونەو ئەو زوانەكاتەرى لوشو و چنو. زوانى ستاندارد سنانیوا گنۇنە گیانو ئەو زوانەكاتەرى و وردەوردەى گیانیسا كیشو و مرنوشا.

ئارو ئەچا یاگینە ھەورامى ژیوا، كۆردى سۇرانى، زوانى كەلەگاۋا و خەریكا یاگىو ئەو زوانەكاتەرى پیسەو ھەورامى گىرو و بیەن بە ۋەریپەنگو ۋەل كەوتەى، پەرەسانای و تاخیت زیننەمەنەيوەو ئى زوانا، بە جورىو كە یونسكو ئەچى بارەۋە ھاۋارش ھۆرئیسەن و ھەورامیش یو ئەچا زوانا دان قەلەم كە زەنگا تا ئاخرو سەدەو ۲۱ى مرۇ. ئەركو سەرو شانەو یویوو ھەورامەكان ئەچى بارەۋە زوشن كەرى كەرا ھەكە زوانى ستاندارد زلمیوى گەورەن و پاشیل كەردەيو مافی زوانیو قسەكەراو ئەو زوانەكاتەرىن بەتایبەت ھەورامى. ئیمە مەبۇ بازمى ئى ھەرمانە سەر گىرو و ۋەراۋەرشوە مرثمى، لای كەم دلپو ویمانە. مشیوم ئیننە ئەچى بارەۋە دلپو خولكینە زوشن كەرى كرىو كە ئەگەر كەسیو باسو زوانى ستانداردیش كەرد، خۇما بی و بە ئەزانىۋى دماكەوتەش زانمى.

۳- كىبیەى زوانى

دوهمین وەجەلەو ئارو زوانو ھەورامى ئیننە كە فرەو ھەورامەكا ھەلای مەزانا كىبیەى زوانیشا چیشا. پاسە یاۋیننە ھەورامى دیالیکتیو*، لەھجیو** یام زوانیۋى كۆردین، بەلام پاسە نیا. ئارو وەختیو پەرس كرىو جە كەسیۋى ھەورامى چى ھەورامى قسى مەكەرى یام چى زارۋلەكەت ھەورامى مەزانو، پەرچ مڈوۋە ئیمە گرڈما كۆردینمى، زوانو گرڈیما

* dialect

** accent

كۆرۈش، بە ھەر دىئالېكتىپو يام لەھجىپو ئى زۋانى قسى كەرمى، فەرق مەكەرۇ و چونكە نارۇ كۆرۈشى سۇرانى زۋانى يۇگىرا (زۋانى كەلەگاۋا)، پاڭى قسى كەرمى و منۋىسىمى. فرەو ئا كەسا ھەورامىنى و ئى ۋىر و باۋرشا ھەن، زارۋلەكىشا ھەورامى مەزانا و ويچشا جورپو ھەورامى قسى كەرا يام منۋىسا (ئەگەر قسى كەرا و بنۋىسا!)، ئەگەر خاس ورڭ بىۋە، جە زاسىنە ھەورامى نيا و كۆرۈش. ھەر بۈنەو ئىنەيۋە، زارۋلىو فرەيۋ ئەچا ژەن و پىايا زۋانو يۈيشا ھەورامى نيا (كۆرۈشى يام ھەر جورپوتەرا)، ھەورامى بىدەن مەزانا.

ئەچىگەنە پەنەواز نيا فرە سەرو ئىنەي بلمى ھەورامى پەي وىش زۋانا، زۋانىۋى جيا جە كۆرۈشى چونكە سەرو ئىنەيۋە ھەرمانى فرى برىنى و چىۋىۋى سەلەمىان و زەنگاش نەمەنەن چەنە. ھەر ئاننە پەنەوازا، ھەر پاسە كە جە ۋەلامانە ۋاچىيا، ھەورامى زۋانىۋى ئىرانىن، لەقو وەرنىشت سەرنىشتى، بەلام كۆرۈشى لەقو وەرنىشت وارنىشتىن. ئەگەر بزىار بۇ ھەورامى دىئالېكتىپو، لەھجىپو يام زۋانىۋى كۆرۈشى بۇ، زەنگاش نيا چەنە كۆرۈشى دىئالېكتىپو فارسىن چونكە جياۋازىپو ھەورامى چەنو كۆرۈشى فرە فرەتەرىنى جە جياۋازىياو كۆرۈشى چەنو فارسى. بىجگەم ئانەيچ، ئا چىۋى سەلەمنا ھەورامى پەي وىش زۋانىۋا جيا جە كۆرۈشى، پىمانى و كۆلەكى زۋانى و زانشتىنى، بەلام ئا چىۋى كۆرۈشى جيا جە فارسى زانا، پىمانى و كۆلەكى نارۋانى و نازانشتىنى. ديارا پىمانى و كۆلەكى زۋانى و زانشتىنى ھىقم تەرىنى و فرەتەر ياگىو متمانىنى.

گرڭما پەنەوازا زانمى و گرڭ ياگىو و بە گرڭ شىۋىو ۋاچمى كە زۋانو ھەورامى كۆرۈشى نيا، ھەورامى پەي وىش زۋانىۋا جيا جە كۆرۈشى و ھىچ پىۋەنىۋىش بە كۆرۈشۋە نيا: گرڭو زۋانزاسە بىلاكا ئىنى سەرو ئى ۋىنگايۋە. مشىوم بە ئەركو سەرو شانەو وىما زانمىش ئىنەي ياۋنمى گۈشو خۇلكى و زەينەتەش فارمى و گرڭما پىۋەرە پەي ۋەي كەردەيو زۋانەكەيما جە گرڭ چىۋىۋى كەلك گىرمى.

۴- شارەزايى (تەخەسسۇس)

يەرەمىن ۋەجەلە، نەببەيو شارەزايىن سەرو زۋان و ئەدەبىياتو ھەورامىۋە. ئارۋو شەپۈلىو جە ھاي بىبەيۋە زۋانى پەي زۋان و ئەدەبىياتو ھەورامى ۋەش بىەن. كەسائىو بە ھەرمانە كاشا ئەچى بارەۋە لاي كەم بىيىنى بە بۈنو ۋەش بىبەيو ئى شەپۈلى. ھەرمانەو ئى كەسا ياگىو پەنەزاناى و دەس ۋەشەنە. بەلام، بۈنەو ئانەيۋە سەرو زۋان و ئەدەبىياتو ھەورامىۋە شارەزايىشا نەببەن، ديارا ھەرمانە كىشا بى ئىرادى نەببىنى و نەبەننى.

جە دنياو ئارۋىنە كە گرڈ چىۋىو بە شارەزايىۋە كرىو، ئىمە ئەگەر گەرەكما بۇ خزمەتو كەرمى و ھەرمانىۋە كە بەرمىش، ياگى گىرو و دمازو ياگە دەسما ديار بۇ، زايىۋە تەرەما نىەنە بىجگەم ئانەي كە بە شارەزايىۋە ھەرمانە بەرمى. ھەورامان تەنيا زۋان و ئەدەبىياتش نيا: تازىخە، جۇغرافيا، ھەنەر، دىن و مەزەب و ... يچش ھەن. بەلام، ئىمە گرڈما خزىمىنە دلىو زۋان و ئەدەبىياتى و خذىما دىيىنە و كەم كەسىچما ھەن شارەزايىش بۇ سەرشاۋە. ۋەش تەر و خاس تەر ئانەنە ھەر يۇما بە پاو شارەزايىش، جە بارەو يۇ ئەچى سەرباساۋە ھەرمانە بەرۋ. تەنيا ئەپى بەزمە تاومى ۋاچمى خزمەتما كەردەن و دلىيى بىمى ھە-رمانە كىما ياگە دارى و دەرڭوارڭىنى و دمازو ياگە دەسما پەي ھەورامانى ديارا. قەڭمىما ۋاتەن: "تەۋەنى ياگىو وپشەنە قورسەنە. " يام "ھەر دەرپوشا بە بايىۋى سپاران".

ھەورامى بىسەن جۇيۋە بۈنەو درۋس و عال ۋەي نەكەردەيۋە (ناشارەزايى و بى ساحبىۋە) كۈرە بىبىۋە. پەي پاك كەردەيشە، ۋەي كەردەي درۋس، عال و بەتايىبەت شارەزايانە و زانايانەش گەرەكا ئەننا زۇ بە زۇ كۈرتەرە بۋۋە. بە شارەزايىۋە ھەرمانە بەردەي سەرو زۋان و ئەدەبىياتو ھەورامىۋە، ۋەجەلى فرى و گەورىش جە بارە جۇراو جۇرەكاو ئى زۋانىۋە ۋەش كەردىنى. چىگەنە، پەي نمونەي، دەس منىەمى سەرو بىرپوشا:

۱-۴- زازۋان

ئا چىۋى سەرو زازۋانو زۋانو ھەورامىۋە ئويسىنى، بە حۈرمەتۋە پەي ئويسايە كاشا، تا زادىۋى فرە زانشتىي نىەنى و بىيىنى بە بۈنو ئانەي كىبەي زۋانىو ئى زۋانى ۋزىو پەشتەو گۈشى. زازۋان پەي زۋانى بىسەن بەزەت و چوارچۈي پەي يانەي: ئەگەر بە ھەر شىۋىو

و پەلپىۋە دەس كارى كرىۋ يام فازىۋ، ئەتر مەبۇ تەماڭار و چەمەزا بىمى ئا زۋانە ياگىۋ وپىشە و پىسە وپىش مەنۇۋە.

پەى نمونەى، يۇ جە تايپەتمەنيەكاو زۋانو ھەورامى، بە پىچەۋانەو فارسى و كۆرڭى، ئانەن كە پەى چن بەشى* (تەركىب) ئىزافى و وەسفى، نىشان دەرى جياۋازىش ھەنى: جە چن- بەشى ئىزافىنە ئىسمو ئەۋەلى «-و(u/w)»، بەلام جە چن بەشى وەسفىنە، ئىسم «ى-/- (j) i» گىرۋ. فرەو ياگانە ئىنە مەلو زاۋە. بۇنو ئى نەلازاۋەى تاۋو ناشارەزايى يام تەئسىرو فارسى و كۆرڭى بۇ سەرو ھەورامى زۋانەكاۋە. جياو «زۋانو ھەورامى» ماچىۋ «زۋانى ھەورامى» و بزىو ياگىچنە بزىو كەسى سورىنى سەرو ئىنەى «زۋانى ھەورامى» درۇسا، بەلام پاسە نيا. «ھەورامى» نامىو زۋانىنە و ئىسما. كە پاسە بى، دۋى ئىسمى پىۋەرە نامىنى و چن بەشى ئىزافىن و «زۋانو ھەورامى» درۇسا نەك «زۋانى ھەورامى».

نمونىوتەر ئەچى ئىشتىبايا، بە كاربەرڭەى و نۆيسەيو «چ»ن بە ياگىۋ «چە/Ca»ى يام «Čə» كە درۇس نيا چونكە جە ھەورامىنە كۋتاتەرىن و وچكلەتەرىن ھەننە** (ھىجا) جە دانىو گىرھەنى*** و دانىو بى گىرى**** يانى «CV» وەش بۇ نەك تەنيا جە دانىو گىرھەنى پىسە و «چ».

۴-۲- زانۋىس

ۋەلەو نيايرەو زانۋىسى پەى زۋانىۋى، پەنەوازا بە دۋى پەرسا پەرچ بەدەيۋۋە: ئەلف) سىستمو نۆيسەيما چىشا؟، بى) جە كام ئەلف بى كەلك گىرمى؟

* compound
** syllable
*** consonant
**** vowel

نارو خاسته رین سیستمو نۆیسه ی، سیستمی وچین* یانی ههر نۆیسۆ** وچۆو*** نیشانه مڈو. سیستمۆ نارو ههورامیش منۆیسۆ پهنه، ماچا دهنگین****. پهنه وازا وچۆو نارو سیستمو نۆیسه یو هیچ زوانۆی دهنگی نیا چونکه سیستمی دهنگی یانی ئانه که گرډو تایه تمه نیه دهنگیه کاو زوانی نیشانه بڈو. که پاسه بی، نیشانی (نۆیسه یی) فریش گهره کینن و به قازانج نیا. درۆسش ئانه نه وچمی وچین. به لام وچمی ته مامیچ نیا. دماو ئانه ی سیستمو نۆیسه یما هۆرچنی که هنو ناروو ههورامی وچمی و ئه لف بیین (جه ئه لف بیو عهره بی که لک گپرو به فاز و گۆزاییوو)، پهرسی دماين ئانه نه بزانی ههورامی چن وچیش ههنن چونکه بزیا را په ی ههر وچۆو، نۆیسۆما بو. ههورامی ٣٨ وچیش ههنن: ٣٠ گیره ههنن و ٨ بی گیری.

سیستمۆ نارو ههورامیش منۆیسۆ پهنه، ههر پیسه و سیستمو نۆیسه یو ئینگلیسی و فارسی که ئیسه گیرشا وارډهن ده سشوه، چن دانن وهجه لیش ههنن. په ی نمونه ی: «ئه لف» لای که م په ی یه ری وچا، نۆیسه ش نیا: «/v/ = var = جلو/war = آفتاب»؛ «/ə/ = ʔə = پاره/sef = صوتی برای تمسخر»؛ «/ɔ/ = quɪ = عمیق/qot = آستین/qot = جوش آب، گرد، خروس بی- دم». ئه گهر بزۆو جارن /v/ نیشانه بډه یو، ئه پی نۆیسه نیشانه مډه یو: «ف»، که درۆس نیا و ئی نۆیسه درۆسا په ییش: «و»، چونکه نا نۆیسه یانی «ف»، /v/ و ه نیشانه مڈو که به پاو /v/ و ههورامی تن تهر درکیو. په ی درکنایو /v/ و ههورامی، دډانیو سه ری یه واش لکا به شو دلئو لچو واریره. به لام، په ی درکنایو ئا /v/ به «ف» نیشانه مډه یو، دډانیو سه ری تن لکا به شو جبه رو لچو واریره. بی بزیا ر ئانه نه وچمه (بی گیری کینن) کیشیا کینن***** به نۆیسه یو دۆن نۆیسا نیشانه بډه یا، به لام ته نیا یو ئه چا وچا پاسه نیشانه مډه یو یانی /u/، پیسه و «زه زوو» ی. جه ههورامینه، بیجگه م ئینه ی، دۆن وچمی تهر ههنن کیشیا کینن، به لام به یه ک نۆیسه نیشانه مډه یا، یانی: «/a/ : که ما» و «/i/ : ساوی». ئی یه ک ده س نه بیه ی

* phonemic

** letter

*** phoneme

**** phonetic

***** long

سەرۋەنەشىۋنا. (جى) بۆيۈ جە ئۆيسە كا چن ۋاچى نىشانە مڭا، پىسەو: «و» كە تاۋۇ نىشان-
 دەرو /w/، /u/ و /o/ ى بۇ يام «ى» كە ئاڭچى تاۋۇ /z/ و /i/ نىشانە بڭو. كەسيو گەرەكش
 بۇ ھەورامى ئۆيسەى و وانايۋە فىر بۇ، چەنى زانو «و» و «ى» جە ۋاتو، پەى نمونەى،
 «خوى» نە، دەنگو «v/w» و «i» مڭا يانى «i=xv(w)i=مى خندى» يام دەنگو «u/o» ى و
 «j» يانى «j=xoj=عادت، خلق، خو(ھەورامى)» يام «j=xuj=عادت، خلق، خوى(فارسى)»؟.
 زانۆيس مشيوم ياسامەن بۇ تا نەبۇ بە بۇنو سەرۋەنەشىۋباى و فىربىبەيش زەحەت بۇ،
 بەلام زانۆيسو نارۋو ھەورامى ياسامەن نيا.

ئەلفبىۋە پەى ھەورامى دەرڭوارڭى و عالە بۇ و ئى گىجەللى و بى ياسايىشە نەبا،
 ئەلفبىو "ئاي پىئەى" نە. ئى ئەلفبى، دنيايەنە و پەى ھەر ۋاچىۋى ئۆيسىۋش ھەن.
 بىجگەم ئى خاسيا، ئۆيسەيو ھەورامى بە ئاي پىئەى تاۋۇ ئى زۋانى بژناسۇ بە دنىي
 چونكە غەۋارەكن ئەتر پىسەو ئيسەى ھەم وەجەلەو وانايۋە و ھەم ياۋاينە و حالى بىبەيشا
 نيەنە، بەلكو تەنيا وەجەلەو ياۋاينەشا مەنو. زەنگا ۋاچىو ئەى ئا چىۋى تا ئيسە بە ئەلفبىو
 عەرەبى ئۆيسىنى، چىش؟ ئيمە تاومى جياو بۆيو ھەرمانا كە وەختىۋى فرە منىەيمىرە پەيشا
 و زەنگا ھەر پەنەوازىچ نەبا، بەيمى ئا چىۋى ۋەل تەر بە ئەلفبىو عەرەبى ئۆيسىنى، بە
 ئەلفبىو ئاي پىئەى بئۆيسمىشاۋە و چىگەولاىچ ئەتر ھەر بە ئاي پىئەى بئۆيسمى.

۴-۳- ۋات وەش كەرڭەى**

ۋات واش كەرڭەى يۇ جە لەقەكاو زۋان ژناسيو ھەر زۋانئۆين. پەى درۋس ھەرمان بەرڭەى
 ئەچى بارەۋە، پەنەوازا ملو پروسەو ۋات وەش كەرڭەيرە بەگړڭى و ۋات وەش كەرڭەيو ھەر
 زۋانئۆيرە بەتايپەت، شارەزايمما بۇ.

* IPA
 ** morphology

هه ورامى زوانى پيژهنين* كه تاييه تمه نييژى عالا. زوانى پيژهنى زوانى پيژهنى پهى وهش كه رده يو فره واته كاش**، جه تهك و اتا*** كه لك گيريو و مه رزو بهينو تهك و اته كايچ ديارا. به داخه وه، نا هه رمانى ئارو سه رو و ات وهش كه رده يو هه وراميوه بريينى و برىا، نيشانه مڈا نا كه سى و اتى وهش كهر، نا شاره زايى په نه وازا، نياشا سه رو پر و سه و ات وهش كه رده يو، به تاييه ت و ات وهش كه رده يو زوانو هه وراميوه. پهى نمونه ي:

به ياگيو «تلفظ»ى ماچيو «گو». به لام «گو» مه تاو و ئه پى مانا بو چونكه به مانا و «نه فه سى» يام «قسى» ن نهك «تلفظ»ى. پيسه و: «گو كه وته ي». «گو» به ته نيايچ يانى «مشيوم». پيسه و: «گو به ي: مشيوم به ي». جيا و «گو»ى، «دركنائى» خاس ته را و تاو و بارم تيژى**** وهش بو پهى «تلفظ»ى. بي جگه م ئينه يچ، ئيمه مشيوم بونه و ئانه يوه، هه ر پاسه كه و اچيا، هه ورامى هه ر زوانى پيژهنى مه نو وه، كه م ته ر جه كه رده وه چن به شا***** (فيعله موره ككه با) كه لك گيرمى چونكه ئينه بو به بونو ئانه ي هه ورامى ئى تاييه تمه نيشه جه ده س بڈو و بو پيسه و ئاروو فارسى كه گيرشا وارڊهن ده س شه بونه و ئانه يوه فره ته ر كه رده وى چن به شيش هه نى تا كه رده وى يهك به شى (ساڊى)*****. وهختيو به ياگيو «تلفظ»ى و اچمى «گو»، «تلفظ كردن» يچ بو به «گو كه رده ي» كه كه رده وى چن به شا نهك يهك به ش كه پهى زوانى پيژهنى ده رده مه وهر و. زوانى پيژهنى مشيوم كه رده وى يهك به شيش فره ته رى با.

* agglutinative

** word

*** morpheme

**** equivalent

***** compound verb

***** simple verb

بە لاسايى كەردەيۋە جە عەرەبى و تا زاداڭچىچ فارسى، بە «صامت/ھمخوان» ى ماچىۋ «بى-دەنگ*» و بە «مصوت/واكە» ى، «دەنگ-دار**» كە ھىچ كام درۋسى نىھنى. بە پاۋ ژناسايو ئى دۋە مەفھومەى، «ھمخوان» بۇ بە «گىرھەن» و «واكە» بۇ بە «بى-گىر». بى-گىرە كى گىرژ دەنگ دارىنى. گىردارە كىچ بىرۋشا دەنگ دارىنى و بىرۋشا بى-دەنگىنى.

«ھەمامە» وەش كىيان پەى بارمتە و «ھامىش» ى بە لاسايى كەردەيۋە جە فارسى. جە فارسىچنە ئى ۋاتە نەببەن، پەى بارمتە و «congress» ى ئىنگلىسىشا وەش كەردەن. ئىنگلىسىچ جە لاتىنىۋە گىرتەنش. جە فارسىنە ئى بارمتە درۋس وەش كىيان، بە لام جە ھەورامىنە درۋس نىا چونكە «congress» جە دۋى بەشا وەش بىھن: «con- = ئامى» و «-gress = پىۋەرە»، كە پاسە بى، بارمتەى درۋسش جە ھەورامىنە، «پىۋەرەبىھى/ كۈنىشت، ...» نەك «ھەمامە».

بە «channel» ى ماچىۋ «كانالە» جە حالپونە كە جە ھەورامىنە زىك پىسە و ئىنگلىسى، ۋاتو «كىھ» ما ھەن كە تاومى بە ياگىۋو «كانالە» بارمىش. «كىھ» جە ھەورامىنە بە ياگىۋى (سەربەسىا) ماچا ئاۋىش ملو پۈرە و ۋىۈرە چەنە. «channel» ىچ جە ئىنگلىسىنە، يۋەم جار ئەپا مانا بىھن و دما تەر بە مانا و كانالچ ئامان و ئىسە ھەرۋە ماناكا مڈو.

«ھالىگى قەسالەين» نىھيانرە پەى «فضاى مجازى». «ھالىگا» زەنگا كرىۋ بە ياگىۋو «خالا» ى بارمىش، بە لام مە تاۋو بە مانا و «فضا» ى بۇ.

بە «كلمە/ واژە» ى ماچىۋ «ۋاچ» و بە لاسايى كەردەيۋە جە كۆرژى بە «حرف» ى ماچىۋ «پىت». ھىچ كام ئەچى بارمتا درۋسى نىھنى. بارمتى درۋسىشا ئىبىنى: «كلمە/ واژە = ۋات»، «حرف = نۆبە». «ۋاچ» بارمتە و «واج/ phoneme» ين.

ئى جۈرە ھەرمانى، يانى بە ناشارە زابىۋە ھەرمان بەرژەى، نە تەنيا خزمەت نىھنى بە لكو با بە بۈنو فازىباى و جۆبىزىباى كى بىھى زۋانىو زۋانو ھەورامى.

* voiceless

** voiced

۴-۴- قسه كەرڭەى و نۆيسەى

نارو كە ههورامى يو ئەچا زوانا نامى بريان زەنگا جە بەين بلو، ئەگەر گەرەكما بو پەى ۋەرگىرى ئەچى خەتەرى، بەينو نۆيسەى و قسه كەرڭەينە يۇيشا ھۆرچنمى خاس تەر ۋەرگىرى كەرۇ جە فوتيايو ئى زوانى، بە پىچەۋانەو ئا چىۋى نارو بابا، ئانە قسه كەرڭەين نەك تەنيا نۆيسەى. ھەر زوانىو تا وەختىو زىننەن، قسىش پەنە كرىا. زوانى مەرڭە بە زوانىۋى ماچىو ئەتر كەس قسىش نەكەرۇ پەنە نەك نەنۆيسۇش پەنە. زوانو لاتىنى نارو نيا و مەرڭەن يانى كەس نيا قسىش كەرۇ پەنە نەك ئانە ھىچ چىۋىۋىش نەنۆيسىان پەنە.

تازىخەو قسه كەرڭەى و نۆيسەى نىشانى مڭو قسه كەرڭەى كرىلى تەرا جە نۆيسەى. تازىخەو زوانى (قسه كەرڭەى) ۵۰۰ ھەزار تا ۱ ملۇن سالىن بەلام تازىخەو نۆيسەى پەحال ياۋو ۱۰ ھەزار سالى. زارۇلە ئەۋەل قسه كەرڭەى فىر بو نەك نۆيسەى. گرڭو كۇمەلگاكا زوانشا ھەن يانى تاۋا قسى كەرا، بەلام گرڭ نۆيسەيشا نيا. تاخىت ئاىچ نۆيسەيشا ھەن، گرڭو كەسەكاشا مەتاۋا بنۇيسا و واناۋە. ئى گرڭ چىۋى نىشانە مڭا قسه كەرڭەى جە نۆيسەى كرىلى تەرا بە تايىت پەى زىننە مەنەيۋەو زوانى و گەشە كەرڭەيش و پەرەسانايش. ھەلبەتە ئىنە بە ماناۋ ئانەى نيا نۆيسەى كرىلى نەبو، بەلكو بە ماناۋ ئانەين ئەۋەل قسه كەرڭەى، دماۋە نۆيسەى. زوانىو قسىش نەكرىا پەنە، دەرڭەو چىشى وەرۇ و كى زانو نۆيسىايەكا ئەپا زوانى واناۋە؟

نارو بە پىچەۋانەو ئى فاكتا، گرڭو ئانىشا وى بە خەمەوەرۇ زوانو ههورامى زانا، جياو قسه كەرڭەى و ھۆرنىايو زارۇلەكا و خۇلكەكەيما پەى قسه كەرڭەى، خدىشا دىنەنە نۆيسەى (ئاڭىچ ئا نۆيسەى!). ھهورامى بەزمو بىو بەنامى زوانا نيا تا ئىسە نەنۆيسىابۇش پەنە، گەرەكما بو بەيمى ئىسە ئى كەم و كۆزىشە قەرەبو كەرمىۋە. ھهورامى فرەش نۆيسىان پەنە و ھەر مئۇسىيۇچىش پەنە. وەجەلى بنەزەتەيو ھهورامى نارو ئانىنە ھەكە خەرىكا ئەتر وردەورڭەى قسىش مەكرىا پەنە. نارو پاسەش سەر ئامان ھهورام وەختىو ياۋو لاو يوتەرى زوانش ھهورامى نيا (بە تايىت كۆرڭى سۇرانى)، وىچەن زوانەكەو وىش مئىو ئەو لاۋە و ملو سەرۇ زوانو ئاڭى و بە زوانو ئاڭى قسى كەرۇ. ژەن و پىايىو يۇشا ھهورامى

نەبۇ، زارۇلە كەشا ھەورامى مەزانۇ. جە فیرگاكانە، وانگاكانە و زانگاكانە كە گرڭ كەس بە كۆرڭى سۇرانى قسى كەرۇ، زارۇلى، وانايى و زانبارى ھەورامى زۇانى مەتاۋا سەرە بەر بارا و بە ھەورامى قسى كەرا. نىشتەيرەكانە، پىۋەرە بىيەكانە، ئىدارەكانە، كوچە و كۆلانھكانە، پەرسە و زەماۋننەكانە، نامجمەكانە و ... و تاخىت جە دەگا، شار و ياگە ھەورامى زۇانەكانە، بە ھەورامى قسى مەكرىا وەختىو تەنيا و تەنيا دائىو كۆرڭى سۇرانى بۇ. وەجەلى گەورى ئىننە. بنىەيدىرە گرڭو كىتباو دىنى بە ھەورامى بنۇسىا و ھۆرگىلىاۋە سەرە ھەورامى، بەلام وەختىو دمازۇ كەسىو نەبۇ ھەورامى زانو، دەرڭەو چىشى وەرا و كى تاۋۇ و گەرەكشا ئى كىتبا وەنوۋە و كەلكشا گىرۇ چەنە!؟ چىۋىو كە زۇانو لاتىنى بىش، بەلام نەتاۋاش جە مەرڭەيش ۋەرگىرى كەرۇ.

ئۇيسەى كرلىن، بەلام ئىمە ئارۇ پەنەوازا فرەتەر جە ئۇيسەى سەرە قسەكەرڭەيۋە ھەرمانە بەرمى و سەرە ئانەيۋە كە خۇلكى و زارۇلە كاما ياۋنمىنە گرڭ ياگىونە ھەورامى قسى كەرا، بە ھەورامى بىيەشا شانازى كەرا، وپشا و زۇانەكەيشا بە كەم نەزانا، زوەشا بۇ ھەورامى قسى كەرا و تەرىقى نەباۋە. بە يەك قسە، كىبىيەى زۇانىو ھەورامەكا ۋزمىۋە كار گرڭ ياگىونە لای كەم ئەچا ياگىنە ئارۇ بە قسى ماچاش پەنە «كۆردستان»، بە ھىچ زۇانىوتەر بىجگەم ھەورامى قسى نەكەرا و كرلى نەبۇ پەيشا ۋەردەنگ ياۋۋنە و حالىش بۇ يام نا. پەى ياۋاى بە ئى ياوگەى، مشىوم گرڭ كەس بەشو وپش و جە حەنناو وپشنە، كىبىيەى زۇانىو ھەورامەكا ۋزۋۋە كار و ۋاسۇگا و بەتايىەت كۇشىو سەرە ئىنەى بلۇ كە خۇلك و فرەتەر زارۇلەكىما شانازى كەرا بە ھەورامى بىيەشا و ھەورامى بىيەى و زۇانو ھەورامى گرڭو ياگەكاو ژىۋايمانە بۇ و وى برمانۇ.

۴-۵- ئەدەبىياتو ھەورامى

ئەدەبىياتو ھەورامى پەنەوازا ئارۇ سەرە ئى وەجەلاۋە و وەجەلايىتوئەرو ھەورامانىۋە وى برمانۇ و بلۇ. زوالەت و قالب (نەزم، نەسر و ...) فرە كرلى نىا، دلتنەو ئەدەبىياتى كرلىن سەرە چىشىۋە بۇ. ياگىو شانازىنە كە ئارۇ شىعرۋاچى عالېما ھەنى، بەلام خالى كرلىيە ئاتىنە ئەچا حەنەرىشا پەى چىشى كەلك گىرا. ئانەچما ۋىر نەشۇ كە ئەدەبىيات تەنيا

شەیرە نەنە. شەیرە بەشەئى وچکلەو ئەدەبیاتینە، بەلام بە داخەۋە ئارو فرەو ھەورامەکا ھەر ویشاۋە بىئى شەیرەۋاچى و خدیشا دینەنە ئى بەشە وچکلەو ئەدەبیاتى. زۆانو ھەورامى ئارو زىک پىسەن زۆانو فارسىو دەورانو فیردەوسى. ئەگەر بىارا شەیرەۋاچى بىمى، زۆانو ھەورامى و ھەورامان ئارو فیردەوسىیش گەرەكىنى يانى شەیرەۋاچى نەتەۋەيى. ئارو دەورانو شەرابى، چەمى، زلفى، لاملى، ماچى و ... نەمەنەن و ئەتر ئىنى مەتاۋا ئا کەرڈەۋەپچشا بۇ پىسەو زوى جە ئەدەبیاتتە بە تايبەت شەیرەنە کەلکشا چەنە گىرىو. پەنەوازا و مشیوم ئاۋى، ھەۋا، درەخت، ۋاران، ئاۋەز و ... بنەيمى یاگیشا. ئەدیەكى و حەنەرمەننە وەشە- ۋیسەكىو ھەورامانى، ئەگەر گەرەکشا بۇ خزمەتیو کەرا و یاگەدەس و نامیشا دمازوو ھەورامانىنە مەنۆۋە و بەرھەمەكىشا ھەر دیارى و سەرو زۆانو خۆلکىۋە با، ئینە زاشنە. ئەگەر گرڈ کەس بە پاو تاۋایو ویش پەى مەرزنايرەو بنەتو ئىنسانبىەى جە دلئو کۆمەلگاکەیشنە و ھامزۆانەکاشنە، ھەولش دى و بڈو، فرەییو جە وەجەلەکاو ئارو دنیى نەبىئى، نەمەئىنى و مەبا و مەمەنا.

۵- نەقد (مەمەيۇزى)

یۆتەر جە وەجەلەکاو ئارو ھەورامانى، نەبىیو مەمەيۇزى و بىیو تاپوئىۋى خرابین جە مەمەيۇزى. مەمەيۇزى بە مانا و قىن ئامى، دژمەنى، بى حۆرمەتى، ۋەرە چەماۋەنەبىیو ھە- رمانا، تورەيى، وى بە زل زانای، وچکلەزانایو یۆتەرى و ... نیا. مەمەيۇزى يانى ئانە کەسیو خەرىکا ھەرمانيۋە بەرۇ، بەلام بزیو یاگینە يام فرەو یاگانە زاس و دروس مەلو، یۆتەر بە بەلگە و فاکتو مە ماچو ئانى زاش نەنە و ئىننە زاش، ئانە دروس نیا و ئینە دروسا. مەمەيۇزى جە زاسینە بۇ بە بونو ئانەى ئیمە ۋەل کەوتەتەرى بىمى، ھەرمەنەكىما عال تەرى با، زوتەر و وەش تەر يامى بە یاوگە، ھەرمەنەكىما و بەرھەمەكىما دەردوارڈى و یاگەگىرى با و ... ئەگەر مەمەيۇزى نەبو، ئیمە پىسەو ئاۋیۋەى نەۋیەرۇ، گەنمى. سەرەمژە دریزە مڈەيمى بە ھەلەکاما بى ئانەى ویمە ھاگاڈارى بىمى. مەمەيۇزى يانى ئانە ملەۋانەو گجى يام کەۋا کەسىۋى يام پسیو پانتۆلەکاش نازیکە و لارە بۇ و ویش نەزانو، بەلام یۆتەر زانو و بى زیکە و زاسەش کەرۋە. کە پاسە بى، ئیمە پەنەوازا پىشۋازى و

دهس‌وه‌شی که‌رمی جه مه‌مه‌یۆزی و مۆنته‌قیدی (مه‌مه‌یۆز) نه‌ک به دژمانی، ته‌وهین و تۆمهت سلّه‌منمیش.

۶- دماناما

بژیۆ ئەچا وه‌جه‌لا ئارو هه‌ورامان و زۆانو هه‌ورامی هه‌نیشا و هه‌راوه‌ریتی چه‌نیشا، ئەچی په‌یجۆرینه ۆزیی ۆاسوگا و باس کریی و زاو لابه‌رژه‌ی‌شا ۆاچیا. شی‌که‌رژه‌یۆه‌و ئی وه‌جه‌لا نیشانه‌ مژو و سه‌له‌منو ئارو ئیمه‌ی هه‌ورام په‌نه‌وازا و مشیۆم: نه‌لمینه‌ چیرۆ بارو که‌له‌گاۆی زۆانی و مل‌که‌چیش نه‌ییمی: زانمی که‌له‌گاۆی زۆانی جه‌ زاسینه‌ ده‌س‌دریژی‌که‌رژه‌ین سه‌رو مافی زۆانیماره و پاشیل‌که‌رژیۆ ئی مافیینه و وردّه‌ورژه‌ی بو به‌ بۆنو فوتیای و مه‌رژه‌یۆ زۆانه‌که‌یما؛ کی‌بی‌ه‌ی زۆانیۆ ویم‌ا خاس‌ته‌ر بژناسمی: زانمی ئیمه‌ ویم‌ا په‌ی ویم‌ا زۆانیۆی جیا و تاییه‌تۆ ویم‌ا هه‌نما، ئی زۆانما به‌شیۆ جه‌ زۆانیۆته‌ری پیسه‌و کۆرژئ نیا که‌ بده‌ییمیش سه‌ده‌قه‌ش، جه‌ گرژ یاکۆنه‌ به‌ تاییه‌ت ئەچا یاکۆنه‌ ئارو به‌ قسی‌ ماچاش په‌نه‌ کۆردستان، هه‌ر به‌ هه‌ورامی قسی‌ که‌رمی و ئەگه‌ر که‌سیۆ مه‌یاۆونه، ئانه‌ وه‌جه‌له‌و ئاډینه‌ نه‌ک هه‌نو ئیمه‌ چونکه‌ هیچ ئەزانئیۆی ژیر بۆنه‌و که‌سیۆته‌ریۆه‌ مه‌بو به‌ بۆنو جه‌ به‌ین‌لۆای و فوتیایۆ زۆانو ویش؛ ئەگه‌ر ژهن و پیاپیۆنمی زۆانو یۆیما هه‌ورامین و هه‌نو ئەو دانه‌که‌یما زۆانیۆته‌را، زانمی و مل‌ ده‌یمی پانه‌ی که‌ ئانه‌ مافو زارۆله‌که‌یمان زۆانو هه‌رۆه‌یما زیک پیسه‌و یۆی فی‌ر بو و زانو و ئەرکو سه‌رو شان‌ه‌و ئیمه‌یچا پیسه‌و ئەډا و تاتیۆی ژیری ئا مافو زارۆله‌یما تاۆوتۆ که‌رمی و هه‌رۆه‌ زۆانه‌که‌ش بی‌ هیچ جیاۆازیۆی فی‌ر که‌رمی؛ هه‌ورامی‌بی‌ه‌ی و زۆانو هه‌ورامی گرژ یاکۆنو ژیۆایمانه‌ بو و وی برمانۆ؛ به‌ شاره‌زاییۆه‌ سه‌رو باره‌ جۆراوجۆره‌کاو هه‌ورامانیۆه‌ به‌گرژی و زۆانو هه‌ورامیۆه‌ به‌تاییه‌ت هه‌رمانه‌ به‌رمی و زانمی به‌ ۆیری کۆنه‌، نازانشتی و به‌ ناشاره‌زاییۆه‌ مه‌کریۆ هه‌رمانی ئارۆیانی، ده‌رژوارژی و یاگه‌گی‌ره‌ بریۆ؛ ئەده‌- بیاتما دلینه‌ش سه‌رو ئی وه‌جه‌لاۆه‌ بو؛ جه‌ مه‌مه‌یۆزی نه‌ته‌رسمی و پیشو‌ازیش که‌رمی چه‌نه‌.

٧- سه‌رچه مه‌کی

ئه‌لف) فارسی و ههورامی

آشوری، داریوش (١٣٩٢)، *زبان باز: پژوهشی درباره‌ی زبان و مدرنیته*، تهران: نشر مرکز.
 انوری، حسن و حسن احمدی گیوی (١٣٨٧)، *دستور زبان فارسی ٢*، ویرایش سوم، تهران: فاطمی.

باطنی، محمدرضا (١٣٨٠)، *نگاهی تازه به دستور زبان*، تهران: آگاه.

دبیرمقدم، محمد (١٣٩٢)، *پژوهشهای زبان‌شناختی فارسی (مجموعه مقالات)*، چاپ سوم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

دبیرمقدم، محمد (١٣٩٢)، *رده‌شناسی زبانهای ایرانی (جلد دوم)*، تهران: سمت.

سجادی، سیدمهدی (١٣٩٤)، *جنس دستوری در زبان هورامی*، مریوان: ئه‌وین.

سه‌جادی، مهدی (٢٠١٧)، «هورامی: زؤانیوی جیا»، *یوه‌مین کۆنفرانسو ههورامان ژناسی*، ئی‌راق: هه‌له‌بجه.

سجادی، سیدمهدی (زیرچاپ)، «هورامی: زبان، گویش یا لهجه؟ و جایگاه آن در میان زبان‌های ایرانی»، *فصلنامه‌ی نامه‌ی فرهنگستان: ویژه‌نامه‌ی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی*.

کرد زعفرانلو کامبوزیا، عالیه و سیدمهدی سجادی (١٣٩٢)، «ساخت هجا در زبان هورامی»، *فصلنامه‌ی مطالعات زبان و گویش‌های غرب ایران*، سال اول، شماره ٢، صص ٥٧-٧٨.

بن) ئینگلیسی

Fasold, Ralph W. and Heff Connor-Linton (editors) (2006), *An Introduction to Language and Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gunter, Michael M. (2004), *Historical Dictionary of the Kurds*, US: Scarecrow Press, Inc.

Haspelmath, Martin and Andrea D. Sims (2012), *Understanding Morphology*, 2nd ed., UK: Hodder Education.

Ladefoged, Peter (2006), *A Course in Phonetics*, 5th ed., Thomson Wadsworth.

Nebez, Jemal (2005), «The Kurdish Language from Oral Tradition to Written Language», a lecture been given at the Conference of "*The Kurdish language toward the year 2000*", organized by Sorbonne University and the Kurdish Institute in Paris, London: Western Kurdistan Association Publications.

Pillipson, Robert (1992), *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.

Thomason, Sarah G. (2001), *Language Contact*, Edinburg: Edinburg University Press.

زبان مادری آدم و حوا

آریا خراسانزاد*

دانشجوی کارشناسی آموزش زبان انگلیسی دانشگاه کردستان - سنندج

داستانی که می‌خواهم برایتان تعریف بکنم، سرگذشت قطره اشکی است که بر جانم افتاد و بخار شد!

ساعت ۱۱ شب بود که خبردار شدیم دایی‌ام در حین رانندگی تصادف کرده و به حالت کما رفته. دقیقاً نمیدانم کما به چه معناست اما انگار چیزی شبیه همان مرگ باشد یا مثل این می‌ماند که در خواب ببینی داری میمیری. به صبح نکشید که دایی جوان و ناکام ما عمرش را داد به شما و خیلی با عجله و بی‌خداحافظی به دیار باقی شتافت. آخر این فرشته‌ی قبض روح با یک پسر بیست ساله چکار دارد من نمی‌دانم. البته از وجنات ظاهری و گشاده‌رویی آن مرحوم هرچی بگم کم گفتم. پس به همین یک جمله که درباره‌ی آن مرحوم که دستش از دنیا کوتاه است بسنده می‌کنم اما صرف مرگ غم‌انگیز و ناگهانی تنها دایی که داشتم، تنها موضوع دل‌آزار نبود. مراسم سوگواری آن خدا بیمارز شبیه دراماتیک‌ترین تئاتر جهان بود یا شاید از شدت افسردگی و انجماد و نبود هیچ اثری از خوش‌حالی به مانند کوه‌های یخی قطب جنوب بود که فقط ده درصد از حجمشان قابل رویت است. این تئاتر درام یک بازیگر برجسته و نقش اول داشت که به تازگی این نقش را پذیرفته‌بود و طبق قراردادی ملزم بود که تا آخر عمرش همین نقش را بازی کند. تنها توصیه‌ی کارگردان به این بازیگر که مادر بزرگ بیچاره‌ام باشد این بود: بر سر مزار پسریت چنان شعری بخوان که دل سنگ نرم شود و آواز شیون سردهد و آواز شیونش گوش هر مستمعی را تا

* arya.khorasan777@gmail.com

شعاع صد و بیست و یک کیلومتری را کر کند! در این بین و در اثنای مراسم من فقط یک پسر بچه شش ساله‌ی بازی‌گوش بودم که از حوادث اطرافم آن‌چنان که باید و شاید آگاه نبودم ولی هر وقت می‌رفتیم سر خاک دایی عزیزم، مادر بزرگم اشعاری به زبان کردی می‌خواند که ناخودآگاه در من اثر می‌کرد انگار که در تمام وجود احساس یک غم بزرگ می‌کردم، غمی به بزرگی آن‌چه که در مخیله‌ام از هستی از آن نام می‌برم. این حس که از دلم به بقیه اعضا و جوارحم انتقال داده می‌شد یک خروجی داشت که بوسیله‌ی یک لوله، چشمانم و دلم را مستقیماً به هم وصل می‌کرد. ثمره‌ی این غم این غم ناآشنا این غم الکی که شاید از روز ازل تخمش در قلب من کاشته شده بود یک قطره اشک بود که بر جانم افتاد و بخار شد.

اما با وجود این همه، آیا من می‌دانستم که مادر بزرگ‌ام چه شعری می‌خواند یا حتی معنی کلمات اشعراش را متوجه می‌شدم؟ آیا می‌دانستم شعری که می‌خواند دارای چه صنعت ادبی است؟ وضعیت وزن و ردیف و قافیه‌اش چگونه است؟ یا توسط چه کسی سروده شده؟ نه من هیچ یک از این‌ها را نمی‌دانستم و شاید حتی لازم هم نبود که بدانم اما از یک چیز اطمینان دارم، آن هم این است که آن شعرهایی که مادر بزرگم می‌خواند از دلی بر می‌آمد و بر دلی می‌نشست. بله، شاید نتوان تاثیر لحن و دیگر مواردی مثل آشنایی قبلی من با زبانی که مادر بزرگم شعر می‌گفت که همان کردی باشد را به عنوان عناصر تاثیرگذار در احساس من نادیده گرفت اما همه‌ی آن‌چه که گفتم مقدمه‌ای بود برای توضیح یک موضوع گسترده‌تر و عمیق‌تر.

به راستی آدم و حوا به چه زبانی بایکدیگر سخن می‌گفتند؟ (لطفاً این سوال را از یک زبان‌شناس نپرسید.)

همواره در ظاهر یک امر باطنی نهفته است که برای دسترسی به این باطن و مغز و محتوای اصلی باید صاحب دیده‌ای باشیم که حقیقت مبین باشد و فرق‌هایی قائل شود بین ظاهر و باطن.

شاید در آثار بزرگترین نویسندگان و شاعران جهان با این موضوع برخورد کرده باشید که نویسنده یا شاعر چقدر از داستان یا شعر خودش دل‌زده است و با تنفر به آثار پیشین خودش نگاه می‌کند انگار از نوشته‌ی خود پشیمان است، شاید حاصل کار خود را بی‌فایده می‌داند یا شاید هم خودش

آدم جدیدی شده اما در این بین یک نکته‌ی غیرقابل انکار وجود دارد. انگار وقتی که افکار بر زبان جاری می‌شوند یا بر کاغذ آورده می‌شوند ارزش خود را از دست می‌دهد و دیگر آن خلوص و پاکی و صداقتی را که وقتی که در قالب یک فکر انتزاعی بودند ندارند.

بیا بید کمی خیال‌پردازی کنیم شاید خیالی باطل شاید هم حق، نمیدانم.

خودتان را به جای جد بزرگوارمان بابا آدم بزاریم که در باغی مجلل و باشکوه در فردوس موعود در کنار جوی روانی لم داده و مشغول تماشای چند بچه دایناسور است که دارند با هم کشتی می‌گیرند. حالا فکر کنید که حوا خانم که الان در خیال مبارک باید همسر شما باشد در آشپزخانه‌ای که کمی از شما دورتر است مشغول پختن باقالی پلو با مرغ برای ناهار است اما زاویه‌ی دید شما به نحوی است که فقط قادر به دیدن دست‌های او که بالای اجاق تکان می‌خورد هستید. فاصله‌ی شما با حوا خانم به صورتی است که او به سختی می‌تواند صدای شما را بشنود. سوال این بنده حقیر از شما این است: آیا ترجیح می‌دهید که گلوی نازنین را به درد بیاورید و داد و هوار که حوا... حوا یا به نحوی او را متوجه خود کنید و برای چند لحظه ناهاری را که بار گذاشته رها کند و به شما نگاه کند و در حین همین نگاه کردن به صورت همدیگر و صرف خیره شدن به چشمان خیلی درشت و سیاهش به او بفهمانید، بی زحمت یک استکان چایی به ما بده!

از نتیجه‌ای که در فکر شماست به هیچ وجه مطمئن نیستم اما از یک چیز مطمئنم آن هم این است که زبان مادری بابابزرگ آدم و مامان بزرگ حوا زبان عشق بوده و شما این نتیجه گیری را از زبان یک دانشجوی شرقی که تنها ابزار شناختی را عقل نمی‌داند پذیرا باشید.

اگر همین الان از من بپرسید که زبان مادری چیست؟ بی درنگ می‌گویم (کردی) اما اگر قرار باشد که بگویند برو فردا، پس فردا یا یکسال دیگر جواب بده، شاید بگویم زبان مادری من عشق است و آن را از پدر و مادر معنویم، آدم و حوا به ارث برده‌ام و آن‌ها هم این زبان زیبا را از پروردگار خود به ارث برده‌اند.

از هر آن چه گفتم اصلا مطمئن نیستم شاید چند خیال پردازی مضحک باشد شاید هم چون به مخیله‌ی من خطور کرده‌اند ممکن الوجود باشند و چنین وقایعی روزی به حقیقت پیوندند، اما از مقصود حرف‌هایم خاطر جمع هستم هدف من این است که به شما بگویم نباید گول فرم و ظاهر را بخوریم و این امکان وجود دارد که با تلاشی متداوم و پیوسته به معنا حقیقی اتفاقات و مفاهیمی و که در اطراف ماست پی برد.

من می‌خواهم در حقیقتی سیر کنم که رنگ‌ها در آن رنگ ببازند. کثرت به وحدت میل کند و یگانگی حرف اول و آخر من باشد.

اما این عشق و حقیقتی که از آن نام بردم به راستی چیست؟ کجاست؟ اصلا وجود دارد؟ بگذارید با یک مثال جالب شروع کنم. نمی‌دانم آیا برایتان پیش آمده که در مسافرت خارج از شهر یا کشور خودتان به طور اتفاقی یک نفر هم زبان خودتان را ببینید و با او صحبت کنید. حسی که از این مکالمه به شما دست می‌دهد خیلی غریب، مثبت، خوشحال کننده و غیر قابل توصیف است. اما تا به حال فکر کرده‌اید که چرا؟

شاید یک جواب محتمل این باشد که آدمی همواره به اصل و ریشه‌ی خود میل می‌کند و از فراق و جدایی از اصل خود بیزار است. اما اصلیت ما به کجا برمی‌گردد؟ سرچشمه کجاست؟ سرچشمه از خود حقیقت جدا نیست و به تعبیری حقیقت محض است ولی آبی که که از سرچشمه جاری می‌شود به چندین آب باریکه و جوی کوچک تقسیم می‌شود این جوی‌های آب هر کدام از مسیری می‌گذرند، یکی از زمینی با خاک رُس قرمز رنگ می‌گذرد و دیگری از زمینی با خاک قهوه‌ای رنگ.

عشق و حقیقت همان سرچشمه است و آن جوی‌های آب هم شعبه‌ای از همان عشق اما چشمی تیزبین می‌خواهد که بداند سرخ بودن یا قهوه‌ای به نظر آمدن آن جوی آب از خود آب نیست؛ همانا آب بی‌رنگ است.

برگردم به عشق، زبان مادریم، همان که نوایش را از مادر بزرگم شنیدم. همان که آهنگش را از دو درختی که انگار یکدیگر را در آغوش کشیده بودند و گویی که با هم حرف می‌زدند

شنیدم. همان زبانی که شور و حرارتش را در نغمه‌ی تنبور درویش شنیدم. همان زبانی که نمود آوایی ندارد، الفبایی هم ندارد اصلاً فعل و فاعل هم در ساختار زبانی‌اش جایگاهی ندارند. من دوست دارم با همان زبانی که جبرئیل با حضرت محمد سخن گفت حرف بزنم. می‌خواهم هرآنچه که در سر می‌پرورانم در دل آدم‌ها نفوذ کند. تاثیرگذار باشد، بر دل بشیند. من دوست دارم که نگاهم در دل تو صد کتاب کهنه‌ی قطور معنی داشته باشد. من دوست دارم به زبان خدا حرف بزنم چون این ماهیچه‌ای که در دهانم ول می‌خورد و برای خودش دروغ می‌بافد هیچ هماهنگی با افکار و خیالاتم ندارد.

زبان مادری من عشق است و شما آن را از هزاران یا شاید میلیون‌ها سال قبل به طور خودکار فرا گرفته‌اید.

با زبان عشق هیچ مرزی بین من و تو نیست اصلاً من و تویی وجود ندارد که مرزی باشد. من و تو، ما می‌شویم و شاید اگر بیشتر عشق بورزیم او بشویم، کسی نمی‌داند!

به امید این که تفاوت‌های قومی، ملی، نژادی و زبانی فقط به این دلیل که باعث ایجاد زیبایی می‌شوند مورد توجه قرار گیرند چون همانطور که می‌دانید اگر تفاوتی نباشد، زیبایی هم در این جهان وجود نخواهد داشت.

نارۆ چهن وهختهن نادیاره‌نی

ماچی گیرۆده‌ی سه‌نگ خاره‌نی

مصاحبه با کارشناس آموزشی مرکز آموزش زبان خارجه سفیر گفتمان سندج*

هونه: آیا چارت آموزشی موسسه سفیر گفتمان توانسته با موضوع زبان مادری تطابق علمی داشته باشد؟

سفیر: اگر موضوع ارتباط علمی و تطابق علمی بین یادگیری زبان دوم به زبان مادری مطرح شود به نظر بنده در ابتدا بهتر است که توضیح و تعریف مشخصی از چنین ارتباطی ارائه گردد چرا که یادگیری زبان دوم، هرچند هیچ منافاتی با داشتن زبان مادری و استفاده ی درست و کاربردی از آن ندارند، اما ارتباط خاصی از نظر آموزشی بین این دو مقوله نمی‌شود برقرار کرد. از آنجا که یادگیری زبان دوم مستلزم رعایت استانداردها و مواردی است که در زمینه آموزش، به ویژه آموزش زبان دوم، به کار گرفته می‌شود، به عنوان مثال برجسته ترین این موارد عدم استفاده از زبان اول یا همان زبان مادری در کلاس‌ها است، میزان ارتباطی که بین زبان اول و زبان دوم می‌شود برقرار کرد شاید به نقاطی خیلی محدود و به دوره های اولیه که ممکن است من باب آشنایی فرد با پروسه‌ی یادگیری باشد ختم شود. یعنی تا جایی که متقاضی یا همان زبان آموز بتواند ارتباط منطقی با سیستمی که در آن هست را برقرار کند و خارج از این نیازی به استفاده از زبان مادری برای یادگیری زبان دوم نیست چراکه پروسه‌ی یادگیری زبان دوم هر چقدر به پروسه یادگیری زبان اول که همان در معرض قرار گرفتن و در محیط بودن است نزدیک شود بهتر و کاربردی تر خواهد بود. اما اگر از ارتباط کلی زبان مادری با زبان دوم بخواهیم حرف بزنیم می‌توان به این نکته اشاره کرد که زبان تفکر افراد کماکان، هرچند که آنها چندین زبان دیگر را نیز یاد بگیرند، زبان مادری شان باقی خواهد ماند اما این بدان معنا نیست که زبان تفکر آنها زبان دیگری نمی‌تواند باشد در عین حال می‌توانند با تفکر به زبان های دیگر هم توانا باشند اما این ارتباط اولیه و داشتن بیس زبان مادری حفظ خواهد شد.

*انجام مصاحبه: هونه

هۆنه: موضوع زبان مادری در دستور کار تدریس موسسه شما قرار گرفته است؟

سفیر: اکادمی سفیر گفتمان آموزشگاهی منسجم و هماهنگ برای یادگیری زبان دوم می باشد و لذا تنها استفاده ای که میتوان از مقولهی زبان مادری در این راستا کرد این است که بتوان از زبان مادری به بهترین شیوه و به بهترین شکل در راستای یادگیری زبان دوم استفاده کرد که همانگونه که عرض کردم این استفاده و بهره گیری از زبان مادری به معنای استفاده از زبان مادری در کلاس ها و به منظور تدریس نیست بلکه در نقاطی و از جهاتی که بشود ارتباطهایی بین پروسهی یادگیری زبان اول یا همان زبان مادری و زبان دوم، که در اینجا زبان انگلیسی می باشد، ایجاد کرد تا بهترین نتیجه حاصل گردد مورد استفاده قرار می گیرد اما اینکه زبان مادری تدریس شود یا از آن در تدریس زبان دوم استفاده گردد در کلاسهای سفیر گفتمان قابل رویت نیست.

هۆنه: برخورد زبان آموزان به نسبت زبان مادری و یادگیری زبان دوم چگونه است؟

سفیر: پاسخ به این سوال مستلزم انجام یک تحقیق میدانی و داشتن اطلاعات بیشتر با استفاده از پرسشنامه های علمی و یا مشاهدات کلی می باشد و لذا ارائه یک پاسخ کلی به این سوال راجع به برخورد کلی زبان آموزان نسبت به مقوله زبان مادری امری دشوار و تقریباً غیر ممکن است. چراکه با توجه به تمرکز آموزشگاه سفیر گفتمان به تدریس و یادگیری زبان دوم مقولهی زبان مادری چندان در راستای کار و کلاس های این آکادمی نمی باشد و لذا پاسخ به این سوال باید تا انجام یک تحقیق علمی و عملی و قادر بودن به ارائهی مشاهدات به شکل علمی بدون جواب بماند. اما اگر بحث از حس زبان آموزان و نحوهی استفاده آنان از زبان مادری باشد می شود مدعی شد که تنها زبانی که برای آنان زبان گویش و برقراری ارتباط است همان زبان مادری است هر چند که زبان دوم را در بالاترین سطح یاد گرفته باشند.

هژونه: آیا شما به عنوان کارشناس آموزش زبان خارجه در مورد تدریس زبان مادری علی‌الخصوص در این استان پیشنهادی دارید؟

سفیر: اگر حرف از نظر شخصی بنده باشد موارد را به شکل زیر عرض می‌کنم که شاید در جاهایی این موارد فقط نظر شخصی بنده باشد و از دیدگاه‌های علمی بیروی نکرده باشد اما چون سوال نظر شخصی بنده را خواسته لذا من هم سعی می‌کنم از مواردی که ذهنیت و ایده‌های شخص بنده است استفاده کنم. به نظر من اگر به مقوله‌ی آموزش زبان مادری نگاه کنیم در قدم اول دچار یک تضاد شده‌ایم چرا که زبان مادری زبانی است که باید زبان تکلم تفکر و تعلم فرد باشد و چنانچه بحث تعلیم آن و آموزش آن به عنوان یک مقوله‌ی جداگانه مطرح گردد اولین قدم در تضاد ما ایجاد شده است چرا که نشان از انزوا و عدم استفاده‌ی روزمره از این زبان را میدهد. پویایی هر زبان منوط به استفاده‌ی روزمره، مداوم و علمی آن زبان است. مانند اشیایی که به موزه برده می‌شوند و از آنها پاسداری می‌شود، که هیچ کس در قدمت و احترام آنها شکی ندارد اما در عین حال این پاسداری باعث عدم استفاده‌ی آنها می‌شود، مقوله‌ی زبان دوم هم می‌شود با این قیاس مورد مقایسه قرار گیرد چراکه آموزش تکلم و استفاده از یک زبان چنان که باید نشان انزوا و حاشیه‌ای شدن زبان است اما اگر بحث از آموزش رسم الخط، یادآوری نکات نگارشی و آموزش علمی آن زبان جهت استفاده‌ی آکادمیک باشد این مقوله مقوله‌ی جداگانه‌ای است.

هژونه: آیا یادگیری زبان دوم مانعی برای رشد زبان مادری در ناخودآگاه زبان‌آموزان نمی‌شود؟

سفیر: به هیچ وجه. نه تنها مانعی بر سر راه آنها نمی‌باشد بلکه آنها را در استفاده از زبان مادری نیز با خود آگاهی روبرو می‌سازد چرا که بسیاری از مواردی را که به زبان دوم یاد می‌گیرند در زبان مادری معادل سازی و پیگیری می‌کنند. همانطور که اشاره شد زبان تفکر این افراد کماکان زبان مادری شان است هر چند که زبان دوم را در حد اعلا و پیشرفته یاد گرفته باشند در ضمیر ناخودآگاه و خودآگاه

کماکان زبان تفکرشان زبان مادری است و لذا یادگیری زبان دوم نه تنها مانعی بر سر راه استفاده و تکلم به زبان مادری نیست بلکه راهی برای پیشرفت و علمی شدن زبان مادری نیز می باشد زیرا زبان آموزان با استفاده از ارتباط هایی که بین زبان مادری و زبان دوم برقرار می کنند به موارد و نتیجه گیری های می رسند که در حالت عادی و بدون نشستن در کلاس های زبان دوم برایشان ممکن نخواهد بود.

هؤنه: و اما موسسه شما؟

سفیر: و اما آکادمی سفیر گفتمان با بیش از ۱۱۰ شعبه در سراسر ایران یکی از بزرگترین مراکز آموزش زبان در ایران می باشد که همواره با بهره گیری از روش های مدرن در پی ارائه ی بهترین خدمات و گرفتن بهترین بازخورد و نتیجه بوده است. این آکادمی با داشتن تیم آموزشی در هر واحد و تیم آموزشی در ساختمان آموزشی مرکزی تهران همواره با انجام تحقیق و تفحص در بحث یادگیری زبان دوم، ارائه منابع به روز و به کارگیری به روز ترین روش های یادگیری زبان دوم در پی به روز بودن و با کیفیت بودن در طی زمان بوده است و لذا یکی از مواردی که وجه تمایز آموزشگاه سفیر گفتمان با سایر آموزشگاه ها می باشد استفاده ترکیبی از آموزش کلاسی و فعالیت های آنلاین می باشد که سیستم آموزشگاه سفیر را به یک سیستم Hybrid یا ترکیبی تبدیل می کند. این همان به روز بودن سیستم آموزشی است چراکه امروزه سیستمی که بتواند پویایی و به روز بودن خود را حفظ کند سیستمی موفق و کارا خواهد بود.

هماهنگی و یکسان بودن نحوه ی آموزش، منابع آموزشی و تقویم آموزشی سالانه در سراسر ایران به زبان آموزان سفیر گفتمان این امکان را می دهد تا زبان آموز یک مجموعه بسیار بزرگ به نام آکادمی سفیر باشند و تحصیل و یادگیری آنها محدود به یک واحد یا شعبه ی خاص نگردد. زبان آموزان با سفر به شهرهای دیگر می توانند به عنوان مهمان از کلاسهای دیگر واحدهای سفیر استفاده نمایند و یا با در دست داشتن سابقه آموزشی خود روند آموزشی را از یک واحد دیگر ادامه داده و پیگیری نمایند. بدین شکل امکانات آموزش سراسری و هماهنگ برای این زبان آموزان فراهم می گردد. از دیگر نقاط مثبت آکادمی سفیر گفتمان تقسیم بندی و داشتن کلاس برای رده های سنی متفاوت می باشد که

زبان آموزان را در سه رده‌ی کودکان، نوجوانان و بزرگسالان دسته‌بندی می‌کند تا هر دسته از زبان آموزان با توجه به رده‌ی سنی خود با استفاده از بهترین و به روزترین منابع که مناسب رده‌ی سنی شان باشد بهترین نتیجه را دریافت نمایند. اما هر زبان آموز جهت ورود به کلاس‌های آکادمی سفیر گفتمان نیازمند انجام یک تعیین سطح و مشخص شدن سطح زبانی می‌باشد که این مورد برای انتخاب بهترین کلاس برای زبان آموزان می‌باشد چراکه انتخاب کلاس مناسب در رده‌ی سنی مناسب و با سطح زبان انگلیسی مناسب اولین قدم در شروع یک پروسه‌ی مفید و مثمر ثمر خواهد بود. برای اینکه مطلب زیاد طولانی نشود به همین مقدار اکتفا می‌کنم و از شما عزیزان دعوت می‌کنم که جهت شرکت در کلاسها و کسب اطلاعات بیشتر در مورد آکادمی سفیر گفتمان به شکل کلی و آکادمی سفیر گفتمان واحد سنندج به شعبه‌ی این واحد واقع در بلوار شبلی نبش کوچه گلشن مراجعه نمایید و یا از طریق وب سایت آکادمی سفیر گفتمان به آدرس www.gosafir.com با ما بیشتر آشنا شوید. با تشکر از همراهی شما به امید دیدار و با سپاس از عوامل اجرایی مجله هونه که این امکان را برای ما فراهم کردند تا در یک بافت فرهنگی و یک محیط آکادمیک امکان معرفی سیستم آموزشی خود را به شکل دقیق داشته باشیم.

Safir Hybrid Learning

Classroom Learning

Online Learning

آکادمی زبان انگلیسی
سفیر گفتمان

مبتکر آموزش ترکیبی

حضور در کلاس

+

فعالیت های مجازی

در منزل

@safirsanadajh

@safir.sanandaj

087-33239038

سفیر
آکادمی زبان
گفتمان

مراکز آموزش زبان

In The Name of God

کۆلاری فارههنگه، لهدهی و کۆمهلهزیهی
هۆنه
زانکۆی کوردستان، سه

Hone Cultural, Literary & Social Journal
Vol. 1/ Issue. 3/ Winter 2019
Special Issue (Mother language I)

University of Kurdistan, Faculty of Language & Literature

Editor-In-Chief: Ehsan Miraki

Director-In-Chief: Soma Habibzadeh

Advisor: Dr. Yadgar Karimi

Editorial Board: Dr. M.Sedigh Zahedi, Dr. Yadgar Karimi,
Taher Agor, Rastegar Rezaghali, Mozhgan Kavousi, Kianoosh
Mohammadi, Aria Khorasanzad

Art Directors: Hastiar Samadi, Ehsan Miraki, Delnia Goftari

Contact info:

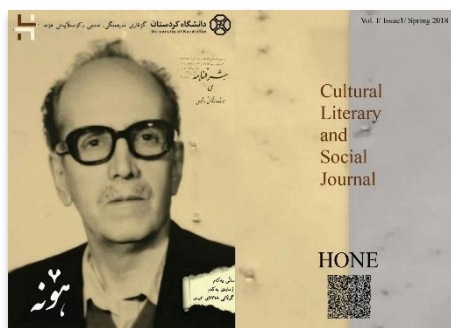
honeuok@yahoo.com

ID: t.me/hone_uok_admin

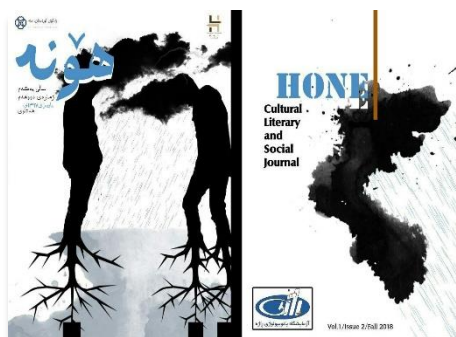
Channel: t.me/hone_uok

[Instagram.com/hone_uok](https://www.instagram.com/hone_uok)

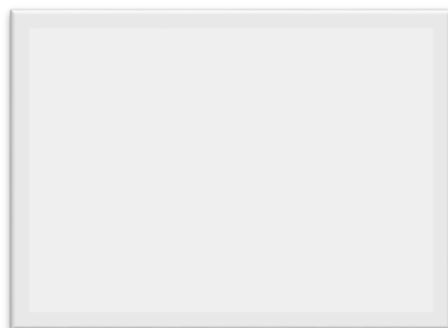
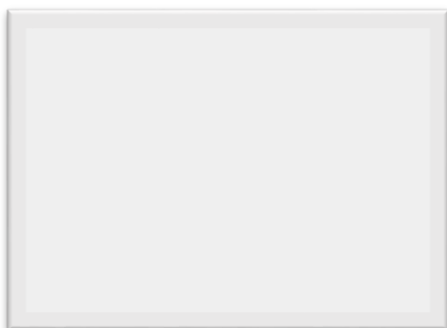
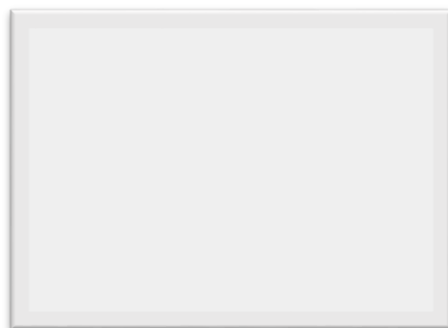
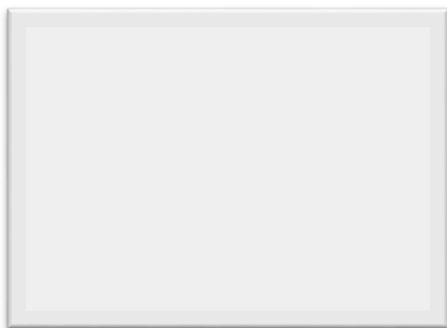
Hone's album

Hone I

Hone 2

Ziman û edebiyata kurdiya kurmancî di sedsala bîstem de

Tahir Agur¹

- **Pêşgotin:**

Zimanê kurdiya kurmancî ji dema damezirandina Komara Tirkîyeyê di sala 1923yan ve heya sala 1992yan û dema Turgut Ozal bi temamî qedexê bû û kesên ku bi vî zimanî diaxivîn, bi tundî dihatin cezakirin. Wek mînak heke kesek bi kurdî biaxiviya, rût dikirin û li kuçe û kolanan digerandin û her wisa bi qasî hejmara peyvên kurdî di axaftinên xwe de, cezayê pereyan lê dihat birîn. Gelek caran jî gelek kes ji ber axaftina bi kurdî dihatin kuştin.

Mihemed Uzun dibêje ji sala 1923yan heya 1959an tenê peyvek jî bi zimanê kurdî nehatiye nivîsandin.

Tosinê Reşîd zimanê di sala 1937an de bi hatina Stalîn heya 1955an bi temamî hatibû qedexekirin û tenê du berhemên Heciyê Cindî hatim çapkirin.

Li gor gotinên Helîm Yûsif ji sala 1945an heya 1969an ku Gulistana Cegerxwîn çap bû, qe nameyek jî bi kurdî nehat nivîsandin.

Li Herêma Kurdistanê jî li gor hevpeyvîneke Heciyê Cindî Tirkîyeyê bi şertê qedexekirina kurmancî di dibistanan de dev ji îdiaya xwe ta li ser Mûsilê berda.

Li herêmên kurmancnişîn ên Îranê jî ji ber serhildanên Agirî û Simko û sirgûnkirina kurdan, bi tu awayî rewş ji bo pêşketina zimên musaid nebûye (Ji bo agahiyên zêdetir, hûn dikarin romana Hawara Bilûrê bixwînin).

- Ziman û edebiyata kurmançî di sed sala bîstem de:

Bi derketina rojnameya Kurdistan di sala 1898an de li Qahîreyê, edebiyata kurdî ya modern dest pê kir. Piştê gelek begzade û rewşenbîrên kurd ku ji seranserê herêmên kurdan berê xwe dabûn Stenbolê, bi damezirandina komele û navendên zimanê kurdî, ew bajar kirin navenda xebatên kurdî.

Xebatên pir mezin di warê ziman û edebiyatê de hatin kirin. Gelek weşînekên kurdî derketin, yekemîn dibistana kurdî hat damezirandin, yekemîn şanomeya kurdî, yekemîn kurteçîroka kurdî û hwd berhemên wê heyamê bûn

Bi destpêkirina Şerê Cîhanê yê Yekem ve hemû komele û xebatên wan hatin qedexekirin û gelek rewşenbîr ber bi qadên şeran ve hatin şandin.

Piştî Şerê Cîhanê yê Yekem û bi damezirandina Komara Tirkiyeyê di sala 1923 yan de, ziman û her tiştê kurdan bi tevahî hatin qedexekirin. Kurdan li dijî zext û zorên tirkan dest bi serhildanan kirin. Serhildan bi tundî ji hêla hikûmetê ve hatin serkutkirin. Wek mînak di sala 1930yê de li Geliyê Zîlan bi qasî 47 hezar kes hatin komkuçkirin. Her wiha di sala 1937an de zêdetirî 70 hezar kurd li Dêrsimê ji aliyê hikûmeta tirk ve hatin kuştin.

Di sala 1959an de ji ber ku tenê paragrafêk ji deqa straneke kurdî bi navê Qimil di nivîseke Mûsa Enter ve hatibû weşandin, Mûsa Enter hat girtin, rojname hat qedexekirin û hej ket Tirkiyeyê.

Piştê di encama sê derbeyên leşkerî di salên 60, 70 û 80yê de êdî ti şopek ji zimanê kurdî nema. Di vê heyamê de kurdên Sovêyetê, bi taybet kurdên Ermenistanê xebatên pir girîng kirin û bi tena serê xwe edebiyata kurdî ji mirinê rizgar kir. Helbet ked û alîkariya ermeniyan ji bo vê yekê nayê înkarkirin.

Bi giştî însiyatîfa ziman û edebiyata kurdî heya salên 1980yê di destê kurdên Sovêyetê de bûye. Her wisa di salên 70yê de li Tirkiyeyê hin xebatên kurdî li derdora kovara Tîrêjê hatin kirin, ku bi derbeya 80yê ew jî bêdeng bû.

Ji salên 1980 heya derdora salên 1993yan însiyatîf ket destê kurdên diyasporayê bi taybet ên Swêdê ku li derdora kovara Roja Nû kom bûbûn.

Di 1992yan de bi hatina Torgut Ozal qedexeya li ser zimanê kurdî rabû û piştî gelek weşanxane û kovarên kurdî vebûn û bi vê yekê re gelek nivîskar û navendên zimên derketin holê û însiyatîfa ziman û edebiyata kurmançî ji wê demê ve heya niha di destê kurdên li Tirkîyeyê de ye.

Li gor gotinên Beşîr Şareza di sedsala bîstem de 736 pirtûkên kurdî hatine weşandin ku 369 jê bi kurmançî û 367 jî bi soranî ne û romaneke Munzur Çem bi kirmanckî (zazakî) bûye.

- Encam:

Kurdiya kurmançî ku dîroka wêjeya wê ya nivîskî digihêje zêdetirî hezar salan, rewşa wê di serdema Osmaniyan de baş bû ye û bêyî ku qedexekirinek li ser hebe, bi pêş ve çûye. Bi derketina rojnameya Kurdistanê di sala 1898an de modernîsma wê dest pê dike û pêşketinên baş li xwe dibîne. Lê piştî ji ber qedexeyên ku ji hêla hikûmetên cida ve li ser wê hatine danîn, rastî serkutkirineke mezin hatiye û teviziye. Ji ber van sedeman kurmançî nekariye xwe pêş bixe.

- Çavkanî:

Agûr, Tahir, *Wêjeya Kurdî di Sedsala Bîstem de*, weş. Pênivîs, Têhran, 1397.

Uzun, Mihemed, *Destpêka Edebiyata Kurdî*, Beybûn, Ankara 1992.

Reşîd, Tosin, *Edebiyata Kurdî li Yekîtiya Sovêyetê*, kovara Wate, Hewlêr 2010.

Kurdo, Qanat, *Tarîxa Edebiyata Kurdî*, Roja Nû, Swêd, 1983.

Aydoxan, Îbrahîm Seydo, *Demên Lêkeran di Kurdiya Kurmançî de*.

Yûsif, Helîm, *Romana Kurdî ji Destpêkê Heya 2010an*, wergera Eliyê Paksirişt, Têhran 2010.

Enstîtuya Kurdî ya Parîsê, *Lêkolînek li Ser Romana Kurdî*